

PANDEMIN SOM KOM AV SIG

Om svininfluensan i medier och opinion

PANDEMIN SOM KOM AV SIG

Om svininfluensan i medier och opinion

Titel: Pandemin som kom av sig – Om svininfluensan i medier och opinion

Redaktör: Henrik Olinder/Myndigheten för samhällsskydd och beredskap

Utgivare: Göteborgs Universitet, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, 2010

ISSN: 1101-4652

ISBN: 978-91-88212-88-7

Upplaga: 1 000 ex

Foto, omslag: Eitan Abramovich/AFP. Baksida: Science Photo Library/IBL bildbyrå

Foto, inlägga: Science Photo Library/IBL bildbyrå s. 6, Joe Raedle/AFP s. 10, ANP/Scanpix s. 15 ovan, Ingvar Karmhed/SvD/Scanpix s. 15, Ronaldo Schemidt/AFP s. 17, Luis Acosta/AFP s. 23, 96, Stefan Bennhage/Scanpix s. 24, Pontus Lundahl/Scanpix 30, Georg Sessler/Scanpix s. 34, Heiko Junge/Scanpix s. 39, Shaun Best/Reuters s. 42, Lena Ehing/Blekinge läns tidning/Scanpix s. 45, Andreas Apell/DN/Scanpix s. 49, Björn Larsson Ask/Scanpix s. 61 ovan, Claudio Bresciani/Scanpix s. 61, 86, Christine Olsson/Scanpix s. 65 ovan, Bertil Ericson/Scanpix s. 65, 80, Toby Melville/Reuters s. 68, Henrik Montgomery/Scanpix s. 69, Sari Gustafsson/Scanpix s. 71, Marja Airio/Scanpix s. 82, Drago Prvulovic/Scanpix s. 122, Indranil Mukherjel/AFP s. 130

Grafisk formgivning: AB Typoform

Tryck: Davidsons tryckeri AB, Växjö 2010

INNEHÅLL

MSB:S FÖRORD	5
FÖRFATTARNAS FÖRORD	7
1. DEN NYA INFLUENSAN	9
Svenska myndighetsreaktioner	11
Försök till namnbyte	13
Influensan når Sverige	14
Vaccinationskampanjen	14
Ändrad inriktning	19
2. UNDERSÖKNINGENS SYFTE, MATERIAL OCH METOD	21
Syfte och analyserat material	22
Frågorna och de undersökta medierna	23
Nätnyheternas metodologiska problematik	25
3. KOMMUNIKATION I SAMBAND MED KRISER	27
Svårigheter i myndighetsinformationen	29
Tre aspekter på mediernas betydelse	31
Allmänhetens uppfattning om hot och kriser	38
4. RAPPORTERING MED FYRA TOPPAR	41
Rapporteringens omfattning	43
Fyra toppar	44
Förstasidesbilder med budskap	47
Nyhetsmaterialet dominerar	48
Mest globalt i morgonpress och radio	49
Illustrationerna	51
Länkar till mer information	52
5. SAKFRÅGOR OCH AKTÖRER I MEDIERAPPORTERINGEN	55
Ämnena som dominerade	56
De som kom till tals	62
Myndigheter och andra som man talade om	66
Bilderna i tidningar och tv	69

6. HOTBILD OCH MOTBILD	73
Tonen i artiklarna och inslagen	74
Spekulationer om hotets allvar	78
Instruktioner och åtgärder	84
7. MEDIERNAS GRANSKNING AV VACCINATIONSKAMPANJEN	87
Grunden för vaccinationskampanjen	88
Kampanjens betydelse för folkhälsan	94
Bristande granskning	101
8. MYNDIGHETERNAS SYN PÅ RAPPORTERINGEN	103
Strategiska beslut om informationen	104
Budskapen man ville få ut	107
Positiv syn på medierapporteringen	108
Utmaningen för framtiden	111
9. DET DRABBAR INTE MIG	113
Mestadels bra information	116
Lågt förtroende för medierna	118
Högt förtroende för myndigheterna	120
Att vaccinera sig eller inte	122
Otydlig information ökade oro och tvivel	123
10. MYCKET INFORMATION MEN LITE GRANSKNING	125
Influensan i medier, myndigheter och opinion	126
Myndigheterna lyckades	129
Varför ingen granskning?	134
SUMMARY	136
Results of the content analysis	136
Abundant information but no critical examination	140
REFERENSER	142
INTERVJUADE PERSONER	145
PUBLIKATIONER FRÅN JMG	146

MSB:S FÖRORD

VÅREN 2009 UPPTÄCKTES i Mexico City en smitta som skulle komma att bli världsomspännande. Flera personer hade insjuknat och sedan avlidit i en aggressiv smitta som påminde om Spanska sjukan. Smittan spred sig snabbt utanför Mexicos gränser, och ett stort maskineri med organisationer som WHO och nationella smittskyddsmyndigheter bedömde den upptäckta smittan som mycket farlig. Deras bedömning några veckor senare att en ny pandemi var ett faktum blev till en nyhet som spreds över hela världen.

Den kom att kallas för Svininfluensan, A(H1N1) eller Den nya influensan, och blev ett stort samtalsämne människor emellan. Hos många etablerade sig också en oro för hur influensan skulle utveckla sig.

I skolorna infördes kollektiv handtvättning för barnen. Fotbollslag tog varandra inte i hand efter matcher utan vinkade till varandra eller hälsade med armbågarna för att minska smittans framfart. Affischer från myndigheter sattes upp på toaletter, och uppmanade alla att tvätta sig extra noga och att sprita händerna. Detta bidrog med all säkerhet till att andra smittsamma åkommor minskade.

När den massiva vaccinationskampanjen började handlade det om att varje svensk medborgare skulle kunna få två doser. 18 miljoner doser vaccin beställdes. Vårdcentralerna fylldes med människor och ungefär 60 procent av befolkningen fick den första dosen trots att många sagt att de nog inte skulle vaccinera sig.

I Sverige har ansvariga myndigheter och sjukvård under flera år genomfört ett planeringsarbete om hur ett kommande smittoutbrott ska hanteras. Inriktningen

har legat på bekämpning av elaka influensor och hantering av deras konsekvenser för det svenska samhället.

Syftet med att genomföra denna studie är att få systematisk kunskap om några stora och ledande svenska mediers rapportering om den senaste influensan. Målet har varit att se vad mediekonsumenterna kunnat ta del av i nyhetsrapporteringen om influensan, och hur de reagerat på informationen. Mediernas förmedling av nyheter information och åsikter har som bekant stor betydelse för hur människor ser på händelser i samhället.

Även opinionsläget om förtroendet för myndigheter och medier samt kunskap om människors oro är av stort intresse.

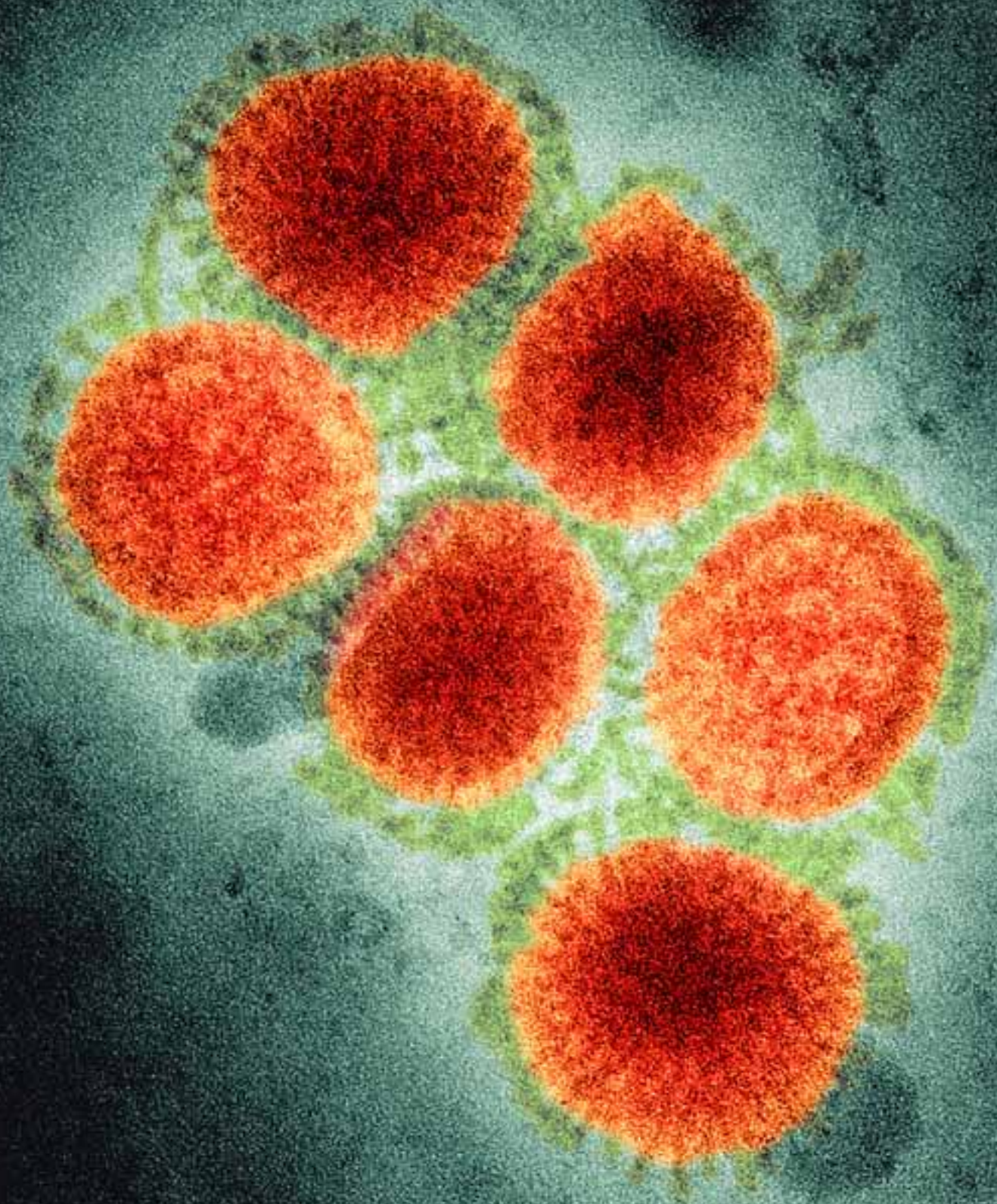
Forskarna Marina Ghersetti och Tomas Odén vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG) vid Göteborgs universitet, har på Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps (MSB) uppdrag genomfört denna studie på ett förtjänstfullt sätt. De har gått igenom ett mycket omfattande material under stor tidspress.

MSB har till uppgift att förebygga och förbereda samhället för kommande olyckor och kriser. Till det hör även att vara en plattform för samverkan mellan berörda myndigheter som ska kunna hantera stora olyckor och kriser. En plattform som användes i det gemensamma myndighetsarbetet under svininfluensan. Myndigheten utvecklar också metoder för kris-kommunikation och krishantering. MSB bedriver omvärldsbevakning, initierar forskning och studier samt förmedlar resultat inom området.

Henrik Olinder

Handläggare kriskommunikation

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap

FÖRFATTARNAS FÖRORD

ATT TVINGAS VÄLJA mellan två oacceptabla alternativ kan i svenska språket uttryckas som ett val mellan pest och kolera. Tolkat ordagrant är alternativen då två smittsamma sjukdomar som i omgångar orsakat massdöd över hela världen, det vill säga, de har uppträtt som pandemier.

Definitionen på en pandemi är just att den är en infektionssjukdom som sprids över stora delar av världen, och drabbar en stor del av befolkningen i varje land. Mest känd bland de historiska pandemierna är väl digerdöden, en pest som på 1300-talet tog livet av var tredje europé.

I Sverige har vi inte behövt oroa oss för pesten på länge. Koleran däremot var ett gissel i 1800-talets fattig-Sverige, tills den stoppades av slutna avlopp och bättre hygien. Den pandemiska sjukdom som vi fortfarande har anledning att frukta är – influensa!

Ändå väcker ordet influensa knappast samma skräckbilder som pest och kolera. ”Bara vanlig influensa” kan vi säga om något som i och för sig vållar en del besvär, men inte är hotfullt i grunden. Sådana är också de årliga influensorna, för den som inte är gammal eller allvarligt sjuk av något annat.

Men ibland är de värre. Medelålders svenskar kan ha minnen av de betydligt svårare influensorna som kom österifrån på 1950- och 60-talen, och hade namn som Hong Kong och Asiaten. De var jobbiga att få, och orsakade en del dödsfall. Ytterligare en influensa anlände med några viggår i februari 2006, och fick namnet fågelinfluensan. Som väl var smittade den människor bara i undantagsfall, för när den smittade var dödligheten mycket hög.

Den verkligt allvarliga influensa som drabbat världen i modern tid var Spanska sjukan, som i slutet av

1910-talet beräknas ha tagit livet av 34 000 svenskar och internationellt av så många som 50 miljoner människor, och kanske ännu fler.

Spanska sjukan är en viktig del av bakgrunden till det avtal som stat och landsting i Sverige slöt med läkemedelsföretaget Glaxo Smith Kline 2007, för att garantera tillgången till vaccin om vi skulle drabbas av en ny pandemi. En annan är att modern medicinsk forskning gjort det möjligt att på ganska kort tid ta fram stora mängder vaccin mot influensor.

Bara ett par år efter avtalet var pandemin här! I juni 2009 fastslog världshälsoorganisationen, WHO, att en ny influensa, orsakad av viruset A(H1N1), hade utvecklats till en pandemi, den första som drabbat världen på 40 år. Svininfluensan, som den kom att kallas, blev en av 2009 års stora svenska mediehandelser, både i de traditionella medierna och på alternativa sajter på internet.

Den undersökning som här föreligger handlar om hur medierna behandlade svininfluensan, både vad de rapporterade, och vad de inte tog upp. Den behandlar också myndigheternas informationsarbete och hur medborgare i Sverige såg på medier och myndigheter när influensan var som mest spridd och vaccinationerna pågick som intensivast hösten 2009.

I den efterdebatt som följt på influensan har det kommit kritik och tvivel på att WHO:s pandemilarm var befogat. Ändå har tunga svenska representanter för stat och landsting, i en debattartikel i Dagens Nyheter den 5 maj 2010, sagt att de i princip tänker agera likadant nästa gång som WHO avger en pandemivarning.

Kanske dröjer det som senast 40 år innan det inträffar. Men det kan lika gärna ske i år; ingen vet eftersom

virusmutationer ligger bortom mänsklig kontroll. Men när det sker är vår förhoppning att denna rapport, och kanske ytterligare studier, ska ha bidragit till att det samlade kunskapsläget om mediebevakning i samband med smittspridning är bättre än det varit hittills, och att det ska medverka till att allmänheten känner sig bättre informerad än i samband med svininfluensan.

Denna undersökning har utförts med finansiering från Myndigheten för samhällskydd och beredskap. Vår kontaktperson på myndigheten har varit Henrik Olinder, som vid flera tillfällen varit till stor hjälp och nytta, samtidigt som han, och myndigheten i övrigt, haft full förståelse för forskningens behov av självständighet och integritet.

Tre biträdande forskare, Björn Danielsson, Ulrika Hedman och Diana Jacobsson, har svarat för kodningen av det omfattande material som analyserats i den kvantitativa innehållsanalysen. Inom projektets

ram har Jacobsson också genomfört en separat analys, utgiven i JMG:s arbetsrapportserie, av vad tidningarnas särskilda medicinjournalister publicerat i samband med influensaepidemin.

Professor Lennart Weibull och undersökningsledare Åsa Nilsson har haft värdefulla synpunkter på utformningen av frågorna i den enkätundersökning som SOM-institutet utfört på uppdrag av projektet. Slutligen bör också nämnas befattningshavarna på de myndigheter som hanterat influensaepidemin samt folkhälsoministern och hennes pressekreterare, som tog sig tid för intervjuer om informationsarbetet och om mediernas bevakning av influensahanteringen.

Utän hjälp och tillmötesgående från ovan nämnda personer hade vårt arbete varit betydligt svårare. För undersökningens resultat, och för eventuella brister, ansvarar givetvis vi själva.

Göteborg den 1 september 2010

Marina Ghersetti

Tomas A. Odén

The background features a repeating pattern of stylized, light blue cells. Each cell is outlined in a darker blue and contains a nucleus with a speckled texture and a smaller, darker blue nucleolus. The cells are arranged in a somewhat irregular, overlapping grid.

1. DEN NYA INFLUENSAN

I SLUTET AV APRIL 2009 började svenska massmedier rapportera om en ny sorts influensa som skördat dödsoffer i Mexiko och USA. De första nyhetstexterna, som spreds i flera tidningars nätupplagor, rapporterade om omfattande smittspridning i Mexiko och en viss spridning även i de amerikanska delstaterna Texas och Kalifornien.

Dagens Nyheters nättidning dn.se var bland de första i Sverige att rapportera om smittan. I sin första artikel om influensan den 24 april skrev tidningen att invånarna i Mexiko City köade för att köpa ansiktsmasker och medicin sedan landets sjukvårdsminister uppgett att 60 personer dött i en ny influensaepidemi. Myndigheterna rapporterade stänga skolor och universitet och uppmana invånarna i huvudstaden att undvika barer, biografier och restauranger. För att hindra smittspridningen skulle två professionella fotbollsmatcher spelas utan publik.¹

Ett par dagar senare skrev aftonbladet.se att antalet döda i den nya influensaepidemin översteg 80. Svenska Dagbladets nättidning, svd.se, hade inga dödstal i sin första rapport, men rubriken *Dödligt virus oroar WHO* underströk situationens allvar.² Svenska Dagbladets artikel publicerades sedan Världshälsoorganisationen, WHO, hållit ett extra expertmöte med anledning av det nya influensautbrottet och konstaterat att det fanns risk att det kunde utvecklas till en pandemi.

I de första dagarnas medierapportering om influensan varierade dödstalen en hel del. Ett skäl var att flera personer som kunde ha dött av smittan redan hade begravts när myndigheterna fick upp ögonen för sjukdomen. Ett annat var att siffrorna hämtades från olika källor som dels kunde ha olika mycket information, dels kunde ha olika krav på bevis. Den 29 april skrev dn.se att WHO angav antalet mexikanska dödsoffer i influensan till 7 sam-

tidigt som Mexikos egen hälsovårdsminister uppgav antalet döda till 159.³

Samma dag, den 29 april, kom en rapport från amerikanska myndigheter att influensan skördat sitt första dödsoffer i USA. Samtidigt rapporterades bekräftade fall av svininfluensa i flera länder över hela jordklotet: USA 109 smittade, Kanada 19, Spanien 10, Storbritannien 8, Nya Zeeland 3, Tyskland 3, Israel 2, Costa Rica 2 och dessutom ett fall vardera i Nederländerna, Schweiz, Österrike och Peru.⁴

Svenska myndighetsreaktioner

Dagen efter de första medierapporterna kom den första offentliga reaktionen från svenska myndigheter. Den kom på förmiddagen den 25 april i form av en rekommendation från Smittskyddsinstitutet med rubriken *Smittskyddsinstitutet informerar om svininfluensa i USA*. Ett kort meddelande om saken lades ut på hemsidan [krisinformation.se](http://www.krisinformation.se) organiserad av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.⁵

Provsvar visar enligt Smittskyddsinstitutet på en spridning av svininfluensa i USA. Dock finns enligt Smittskyddsinstitutet ingen anledning att i nuläget tro att detta skulle vara starten på ett allvarligt utbrott.

Enligt Smittskyddsinstitutet har ingen av de smittade personerna haft kontakt med grisar och det mesta talar för en spridning mellan människa till människa, varför en närmare undersökning av viruset och eventuella motåtgärder pågår.

---

1. dn.se 24/4 2009.

2. svd.se 25/4 2009.

3. dn.se 29/4 2009.

4. dn.se 29/4 2009.

5. http://www.krisinformation.se/web/Pages/NewsPage___31061.aspx. De källhänvisningar till svenska myndigheter som finns i detta kapitel syftar på dokument om svininfluensan som samlats på denna hemsida.

Dagens Nyheter 29 april 2009.

Samma eftermiddag gick Socialstyrelsen och Smittskyddsinstitutet ut med ett gemensamt uttalande där de även nämnde utbrottet i Mexiko. Smittan som fanns i USA kallades av myndigheterna för "en lättare luftvägsinfektion" orsakad av en ny typ av svininfluensavirus, medan den i Mexiko karakteriserades som "en svårare luftvägsinfektion". Det rädde en viss osäkerhet om sjukdomarna orsakades av samma virus, men myndigheterna rapporterade att åtminstone några av de mexikanska fallen identifierats som svininfluensa.

De följande dagarna kom en ström av offentliga uttalanden från svenska myndigheter. Livsmedelsverket meddelade att man inte trodde att smittan kunde spridas via mat, men att den som kände sig orolig kunde värma köttträtter till minst 70 grader för att döda virus och bakterier.⁶ Svenska ambassaden i Mexiko gav råd till svenskar som befann sig i landet att undvika folksamlingar och offentliga transportmedel samt att undvika att äta och dricka ur gemensamma kärl.⁷ Från Smittskyddsinstitutet kom flera rapporter

6. Livsmedelsverket 27/4 2009.

7. Svenska ambassaden i Mexiko 27/4 2009.

om undersökningar av svenskar som misstänktes vara smittade, men den första veckans analyser visade att det i samtliga fall rörde sig om falsklarm.

Den 28 april konstaterade Läkemedelsverket att det för närvarande saknades färdigt vaccin mot influensan som var av typen A (H1N1), och dagen därpå utfärdade Smittskyddsinstitutet en varning för resor till Mexiko.

Åtminstone två saker motiverade engagemanget från svenska myndigheter dessa första dagar. Dels tycktes viruset spridas mycket snabbt, dels graderade WHO på kort tid upp influensan från beskedliga nivåer till näst högsta beredskapsnivå på den sexgradiga pandemiskalan. Den 27 april graderades den till en fyra (tillräckligt stor smittspridning mellan människor för att en pandemi ska befaras) och den 29 april till en femma (betydande smittspridning mellan människor i minst två länder). Några veckor senare, den 11 juni, skulle smittan graderas upp till den högsta nivån, en sexa (snabb och ihållande spridning mellan människor i minst två delar av världen).

Kanske hade det också betydelse för myndighetsengagemanget att viruset som spred smittan hade likheter med det virus som 1918–1919 orsakade 34 000 svenska dödsfall i spanska sjukan och totalt mellan 20 och 50 miljoner dödsfall i världen.⁸

Också influensan 2009 skulle komma att orsaka dödsfall, men i en helt annan storleksordning. Fram till och med februari 2010 beräknades 27 svenskar ha dött i influensan.⁹ Globalt beräknades antalet döda till minst 16 226, varav 4 266 i Europa.¹⁰

Försök till namnbyte

I de allra första dokumenten från myndigheterna användes alltså begreppet svininfluensa som benämning på den nya smittan. Bakgrunden var självklar, smittan föreföll vara av en typ som smittade mellan grisar, men som nu hade spridits till människor. Det fanns också en tydlig analogi med begreppet fågelinfluensa, namnet som använts för epidemin som orsakade stor uppståndelse åren 2004–2006 då den spreds mellan fågelbesättningar och dessutom dödade ett mindre antal människor.

Det rubrikvänliga ordet svininfluensa togs omedelbart upp av medierna, som fortsatte att kalla epidemin så trots att myndigheterna ganska snabbt försökte lansera andra namn. En tidig reaktion på namnet kom från Världsgesundhetsorganisationen för djurhälsa, OIE, som påpekade att namnet svininfluensa var olämpligt eftersom viruset också innehöll genetiska komponenter från fåglar och människor. OIE föreslog därför namnet Nordamerikanska influensan.¹¹

Den europeiska smittskyddsmyndigheten ECDC lanserade ytterligare ett namn, det helt neutrala *Novel influenza*. Detta namn anammades från och med den 29 april 2009 av svenska myndigheter som Smittskyddsinstitutet och Socialstyrelsen i den översatta formen ”nya influensan”. Myndigheterna motiverade namnet med att den nya influensan var en blandning av två olika slags svininfluensa samt en form av fågelinfluensa och en influensa hos människor.

Det nya, neutrala namnet hade dock svårt att slå igenom; utanför myndigheternas väggar var det begreppet svininfluensa som användes mest. Exempelvis placerades Dagens Nyheters temasidor om influ-

8. Elgh och Tegnell, 2006.

9. Smittskyddsinstitutet, influensarapport vecka 5, 2010. Siffran har sedan räknats upp till 29.

10. WHO-rapport: Pandemic (H1N1) 2009 – update 89. http://www.who.int/csr/don/2010_02_26/en/index.html

11. TT-meddelande publicerat bland annat i Dagens Nyheter 28/4 2009.

ensan under vinjetten *Svininfluensa*, och andra stora svenska medier använde också nästan genomgående detta begrepp, vilket gav det spridning hos allmänheten. Det ledde till att myndigheterna tvingades använda skrivningar med båda namnen, som i den inledande meningen på Socialstyrelsens hemsida om influensan en period under vintern 2010: *Vaccineringen mot influensa A(H1N1), även kallad svininfluensa, pågår fortfarande i Sverige.*

Myndigheternas gemensamma hemsida för krisinformation www.krisinformation.se använde också båda begreppen i vinjetten över dokumenten om influensan.

Problemet med begreppet *den nya influensan* blev uppenbart när en ännu nyare säsongsinfluensa började spridas i landet vintern 2009–2010. Begreppet svininfluensa slog då också igenom i en del myndighetskommunikation. Ett exempel finns i Socialstyrelsens ungdomskampanj *Nej till svininfluensan*, ett annat i rubriken till ett pressmeddelande från Socialstyrelsen den 28 januari 2010, där man till sist helt anpassat sig till det allmänt spridda begreppet: *Det går fortfarande att vaccinera sig mot svininfluensan.*

Influensan når Sverige

Mindre än två veckor efter de första influensarapporterna från Mexiko och USA nådde svininfluensan Sverige. Smittskyddsinstitutet rapporterade det första misstänkta fallet den 3 maj 2009 och två dagar senare kunde man bekräfta att misstanken var riktig. Den smittade var en kvinna från Stockholmstrakten som redan hade hunnit tillfriskna när bekräftelsen kom.

Den 9 maj rapporterades två fall i Norge och ett i Danmark, vilket innebar totalt fyra säkra fall av svininfluensa i Norden. Den 10 maj och 16 maj bekräfta-

TABELL 1.1. Antalet bekräftade fall av svininfluensa i Sverige försommaren 2009

Vecka	Antal bekräftade fall
22 (25/5–31/5)	10
23 (1/6–7/6)	19
24 (8/6–14/6)	43
25–26 (15/6–28/6)	74

Källa: Smittskyddsinstitutets influensarapporter, veckorna 22–26, 2009.

des enstaka nya svenska fall av influensan, och i slutet av månaden upptäcktes ytterligare några. I Smittskyddsinstitutets rapport för vecka 22 uppgavs antalet bekräftade fall till 10, varefter siffran fördubblades två veckor i följd. Midsommarveckan noterades siffran 74 smittade. Fortfarande hade dock ingen svensk dött av svininfluensan.

Den 15 maj 2009 beslutade regeringen på uppmaning av Socialstyrelsen att klassa influensan som allmänfarlig, vilket innebar en plikt för läkare att anmäla nya fall av sjukdomen till Socialstyrelsen.¹²

Vaccinationskampanjen

Den 13 juni 2009, då antalet bekräftade svenska fall av svininfluensan fortfarande var lägre än 50, gick Socialstyrelsen ut med informationen att Sverige hade ett avtal med läkemedelsföretaget Glaxo Smith Kline som innebar att tillverkaren sålde vaccin som skulle räcka till att vaccinera hela den svenska befolkningen. Enligt de första beskederna skulle det ta 3–6 månader innan man fått vaccin till alla.¹³

12. Socialstyrelsen 15/5 2009.

13. Meddelande från Socialstyrelsen 14/6 2009: *Strategi för hur vaccin mot influensa ska användas.*

Den nya influensan

Undvik att smittas och att smitta andra

Tvätta händerna ofta

Tvätta bort influensavirus som lätt fastnar på fingrar och på ytor som dörrhandtag, och som kan spridas vidare när du tar i hand. Använd tvål och vatten. Med handsprit får du bort ännu mer virus efter handtvätten.

Hosta och nys i armvecket

Fånga upp virus genom att hosta och nysa i armvecket eller i en pappersnäsduk som du slänger direkt i soporna. Undvik att täcka munnen med handen när du nysar eller hostar.

Om du är sjuk, stanna hemma

Stanna hemma om du är sjuk så sprider du inte influensavirus vidare på arbetet, skolan eller bussen. Kontakta sjukvården per telefon istället för att gå direkt till väntrum där influensa lätt sprids vidare.

Den nya influensan A(H1N1) är ett nytt influensavirus som sprids över världen. För de allra flesta är det en ofarlig men ibland obehaglig sjukdom med symtom som går över på några få dagar. Feber, torrhosta,

halsont, ont i kroppen, huvudvärk, frossa, snuva och en våldig trötthet är vanliga symtom vid influensa. Det är viktigt att hindra smittspridningen för att skydda dem som kan bli allvarligt sjuka av influensa.

Mer information om den nya influensan A(H1N1) finns på www.1177.se och www.krisinformation.se

Veckorna som följde började landstingen planera sina vaccinationskampanjer, samtidigt som myndigheter på EU-nivå testade vaccinet. Det formella godkännandet av vaccinet Pandremix, som Sverige beställt, kom den 30 september, då EU-kommissionen sade ja på rekommendation från Europeiska läkemedelsmyndigheten EMEA.¹⁴

Ett fåtal svenskar, en testgrupp, fick vaccin mot svininfluensan i mitten av september 2009. Mass-

vaccinationen inleddes en månad senare, sedan den första stora vaccinleveransen nått Skåne den 10 oktober. Kampanjen för att få svenskarna att vaccinera sig hade dock startat långt tidigare.

För att hindra smittspridningen innan vaccinet levererats spred Socialstyrelsen under hösten 2009 affischer med uppmaningar att tvätta händerna ofta, gärna med handsprit, att nysa i armvecket samt att stanna hemma om man kände sig sjuk.¹⁵

När den egentliga vaccinationskampanjen drog igång handlade den till en början om två saker: att identifiera och få ut information om vilka som skulle vaccineras först, samt – eftersom det i början av hösten 2009 fanns en betydande vaccinationskepsis hos delar av allmänheten – att få svenskarna att vilja vaccinera sig.¹⁶

Det grundläggande argumentet för vaccination var givetvis att man skulle skydda sig själv, men det kompletterades tidigt med argumentet att vaccinera sig av solidaritet med andra. Argumentet att det kunde vara bra för samhällsekonomin förekom också.

Det kom också invändningar mot massvaccinationen, framför allt av två slag: en handlade om att vaccinationerna var onödiga och egentligen bara var ett sätt för läkemedelsföretag att tjäna pengar, en annan om att vaccinet kunde ha skadliga biverkningar.

Den första åsikten framfördes bland annat av läkaren Annika Dahlqvist som menade att en fettrik kost med mycket vitamin D gav ett bra skydd mot infektioner, inklusive svininfluensan.¹⁷ Det fanns också två norrländska läkare, Björn Olsson och Meta Wiborg, som både lokalt och nationellt argumenterade mot vaccinationskampanjen med argumentet att smittan egentligen inte var särskilt allvarlig.¹⁸ En tredje invändning kom från den kände läkaren Sven Britton, som

14. Läkemedelsverket 25/9 och 30/9 2009.

15. Informationsmaterial från Socialstyrelsen om den nya influensan 19/8 2009.

16. Socialstyrelsen 27/8 2009.

17. aftonbladet.se 19/8 2009.

18. SvD 6/10 2009, NSD 7/10 2009.

menade att satsningen på svininfluensavaccin hotade insatserna mot den vanliga säsongsinfluensan, som han menade var ett större folkhälsoproblem.¹⁹

Det andra argumentet, som gällde biverkningar, förekom i många sammanhang. I botten fanns en oro för en biverkan som upptäckts efter vaccinationen av 48 miljoner amerikaner vid ett tidigare utbrott av svininfluensa 1976. Efter kampanjen upptäcktes att 500 vaccinerade hade drabbats av nervsjukdomen Guillain-Barrés syndrom. De flesta blev senare återställda, men 25 av de drabbade avled av sjukdomen.²⁰

I den allmänna debatten om den svenska vaccinationskampanjen 2009 förkom också oro för att en kvicksilvertillsats i vaccinet skulle kunna orsaka förgiftning eller andra former av skador. Detta förnekades dock av Läkemedelsverket, som i ett uttalande i september 2009 framhöll att mängden kvicksilver i vaccinet var lägre än vad flertalet svenskar normalt får i sig genom födan varje vecka och att kvicksilvermängden var långt under den nivå som anses säker.²¹

Det spreds också andra farhågor om vaccinets eventuella skadlighet. En del av dessa handlade om

19. SvD 16/7 2009. Britton ändrade senare uppfattning och deltog i den offentliga diskussionen med argument för allmän vaccinering mot svininfluensan.

20. MacKenzie, 2009. I artikeln betonas också att senare undersökningar visar att risken att få Guillain-Barrés syndrom är betydligt större bland personer som drabbas av svininfluensa än bland dem som vaccinerar sig.

21. Läkemedelsverket 10/9 2009.

att vaccinet i sig orsakade influensaliknande symptom som feber och illamående, men det spreds också uppfattningar att det skulle kunna ha allvarigare och till och med bisarra effekter. Ett videoinslag som spreds på internet hävdade att en person enbart kunde gå baklänges efter att ha blivit vaccinerad mot svininfluensan, andra budskap handlade om att vaccinet kunde orsaka sterilitet, och det förekom också rena konspirationsteorier, som att influensan var framställd i laboratorium med avsikten att utrota delar av mänskligheten i en livsfarlig vaccinationskampanj.²²

Socialstyrelsen försökte ändra debattens fokus genom att hänvisa till en enkätundersökning som visade att sju svenskar av tio tänkte vaccinera sig mot svininfluensan. Socialstyrelsen hade själv beställt enkäten av undersökningsföretaget Skop som tillfrågat 2 000 svenskar perioden 27 juli till 23 augusti och funnit att 72 procent av de tillfrågade tänkte vaccinera sig.²³

Läkemedelsverket kom också med upprepade, lugnande rapporter om biverkningarna, som man hävdade främst bestod av ganska triviala symptom som lätt feber, rodnad och lite smärta i armen där man fått sprutan. Några fall av allvarigare allergiska reaktioner förekom också, och den 26 november rapporterade Läkemedelsverket att man utredde ett fall då en person avlidit efter att ha blivit vaccinerad.²⁴ I senare rapporter framhölls att de dödsfall som registrerats i nära anslutning till vaccinationerna troligen inte hade med dessa att göra, utan skulle ha inträffat ändå. Det samma kunde, enligt myndigheten, gälla för andra allvarliga händelser, som exempelvis missfall. I några fall kunde samband dock inte uteslutas, utan krävde fortsatt utredning.²⁵

Socialstyrelsen, som hade det samordnade ansvaret för pandemibekämpningen, såg emellertid biverkningsdebatten som ett allvarligt problem. Inte minst genom att den gjorde unga personer tveksamma till vaccination. Enligt en undersökning gjord av Dagens Nyheter i början av september tänkte 54 procent av stockholmarna vaccinera sig, men bara 32 procent av de unga mellan 18 och 29 år.²⁶

För att nå fler unga med information om influensan och vaccineringarna startade Socialstyrelsen i början av november 2009 en kampanj på internet med temat *Nej till svininfluensan*. Kampanjen gjordes i samarbete med Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Smittskyddsinstitutet, Läkemedelsverket och 1177 Sjukvårdsrådgivningen.²⁷

Förutom på svenska fanns kampanjmaterialet på nätet på ett 20-tal minoritets- och invandrarspråk.

22. Uppgiften förekom bland annat på avdelningen medicin och hälsa på nätsidan www.nyapolitiken.biz.

23. Socialstyrelsen 27/8 2009.

24. Läkemedelsverket 16/10 2009 och 26/11 2009.

25. Läkemedelsverket 15/1 2010.

26. dn.se 14/9 2009.

27. Socialstyrelsen 9/11 2009.

Ändrad inriktning

Vid den tidpunkten hade den allmänna diskussionen om vaccineringarna dock redan ändrat tonfall. Två saker föregick förändringen: dels kom ett par större utbrott av svininfluensa på svenska skolor, dels började det inträffa svenska dödsfall. Mot slutet av hösten tilltog smittspridningen också i samhället i stort.

Det första svenska dödsfallet rapporterades av Akademiska sjukhuset i Uppsala den 31 augusti 2009. Den döde var en uppländsk man i 30-årsåldern som inte vårdats på sjukhus, utan hade avlidit i sin bostad.²⁸ Ett andra dödsfall rapporterades från Västmanland i början av september och gällde en cancersjuk man i 55-årsåldern, som kommit in till Centralsjukhuset i Västerås med feber och tecken på lunginflammation. Han avled strax därpå och konstaterades vara drabbad av svininfluensa.²⁹

Dödsfallen kom under en period då relativt få nya sjukdomsfall rapporterades och då ett utbrott på Finnvedens gymnasium i Värnamo var det enda större undantaget.³⁰ Det relativa lugnet höll i sig ytterligare någon månad, men den 8 oktober rapporterade Smittskyddsinstitutet i sitt veckomeddelande om en ökad smittspridning i delar av Norrland. Sörböleskolan i Skellefteå hade drabbats så illa att 30 procent av barnen fått stanna hemma.³¹

I Smittskyddsinstitutets kommuniké en vecka senare rapporterades om en fortsatt ökad influensaaktivitet i Västerbotten och Västernorrland, och den 29 oktober rapporterades en kraftig ökning av antalet anmälda influensafall.³² Ett par dagar senare meddelades att en treåring som avlidit på Karolinska sjukhuset

burit på den nya influensan. Det ansågs dock osäkert om det var influensan som orsakat pojken död.³³

Sammantaget skapade händelserna en helt ny situation på de svenska vaccinationscentralerna. Från att ha haft svårt att locka till sig patienter fick de snabbt hantera långa köer. I medierna ersattes rapporter om svalt intresse för vaccinering till upprörda artiklar om

Aftonbladet 4 november 2009

28. Akademiska sjukhuset, 31/8 2009.

29. Landstinget i Västmanland, 3/9 2009.

30. Värnamo kommun 4/9 2009.

31. Smittskyddsinstitutet, 8/10 2009.

32. Smittskyddsinstitutet, 22/10 2009 och 29/10 2009.

33. Karolinska universitetssjukhuset 2/11 2009.

idrottslag som fått gå före i vaccinationskön.³⁴ I slutet av oktober kunde man också läsa i aftenbladet.se om hur andra friska personer lurat sig förbi vaccinationskön, och under vinjetten *Kaoset* rapporterade tidningen att vårdcentraler och landsting inte följt Socialstyrelsens regler för vaccinationskampanjen.³⁵ Om inte förr så fanns vid det laget en ganska allmänt spridd uppfattning att svininfluensan utvecklats till en kris som det svenska samhället på något sätt måste hantera.

Det råder knappast något tvivel om att medierna var med om att skapa allmänhetens attityder i denna kris, både före och efter den förändrade inställningen till svininfluensan.

Normalt är de traditionella nyhetsmedierna allmänhetens viktigaste informationskanaler vid kriser och andra händelser i omvärlden. På senare tid har de emellertid fått konkurrens av sociala medier på internet, men fortfarande är det en mycket stor del av den svenska befolkningen som varje dag följer nyhetsrapporteringen i press, radio och tv, särskilt om man inkluderar dessa mediers upplagor på nätet.

Mot den bakgrunden är det rimligt att ställa ett antal frågor om mediernas rapportering i samband med denna kris. Frågorna handlar om hur rapporteringen sett ut, vad som rapporterats och varför. På ett övergripande plan kan man också ställa frågor om mediernas rapportering vid kriser i allmänhet, om de har något ansvar för vad som rapporteras och hur det ansvaret i så fall ser ut.

---

34. svd.se rapporterade den 9/10 2009 att 50 procent av 1 000 tillfrågade svarade ja på frågan om de tänkte vaccinera sig, 36 procent svarade nej och 14 procent vet ej. Två exempel på artiklar om idrottslag som gått före i vaccinationskön finns i aftenbladet.se 29/10 (Leksands IF) och i expressen.se den 10/11 (Hammarby bandy).

35. [Aftenbladet.se](http://aftenbladet.se) 27/10 2009.

2. UNDERSÖKNINGENS SYFTE, MATERIAL OCH METOD

ETT GRUNDLÄGGANDE KRAV som allmänheten kan ställa på sina dagliga nyhetsmedier är att de ska ge god information om sådana händelser som kan utgöra hot mot säkerhet och hälsa. Det är information som allmänheten behöver ha för att kunna skydda sig mot skador, stora som små. Fältet är brett och informationen kan handla om internationella konflikter under uppsegling lika väl som om annalkande orkaner. På det medicinska området ingår självklar nyheter om smittsamma sjukdomar.

I medierapporteringen om säkerhet och hälsa är orden *hot* och *kris* två centrala begrepp. I en analys av mediernas nyhetsförmedling i samband med kriser definierar Nord och Strömbäck hot som *det som på något sätt kan vålla skador på personer eller egendom*. Begreppet kris ser samma författare som en social konstruktion. En kris, menar de, är *en subjektiv bedömning eller värdering av att något som händer är särskilt allvarligt eller hotfullt*.³⁶

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, som har det övergripande samhällliga ansvaret för svensk krishantering, har en definition av begreppet *kris* som mindre betonar det subjektiva, men lägger större vikt vid omfattningen av det aktuella problemet. På hemsidan krisinformation.se skriver myndigheten att den med kris *avser händelser som drabbar stora delar av samhället* och som *hotar grundläggande funktioner och värden*. Myndigheten exemplifierar med problem som hotar elförsörjning, människors hälsa och vår frihet.

Med stöd i ovanstående definitioner kan svininfluensan sägas ha utgjort ett potentiellt hot mot medborgarna i Sverige och det svenska och internationella samhället. Världshälsoorganisationen WHO:s beslut att definiera influensan som en pandemi underströk allvaret och motiverade en höjd beredskap från myn-

digheternas sida och en ökad uppmärksamhet från medierna.

Möjligen utvecklades influensan också till en kris, men knappast till en kris som hotade grundläggande funktioner och värden för Sverige eller något annat land. Även om den engagerade stora delar av samhället hösten 2009, och drabbade enskilda personer hårt, så var den ur samhälleligt perspektiv av mindre format.

Syfte och analyserat material

Influensaepidemin som startade i Mexiko och USA i april 2009 och nådde Sverige ett par veckor senare, kan karaktäriseras som en utdragen kris med relativt låg intensitet. Att den skulle bli just sådan var emellertid inte klart när de första rapporterna om smittan kom på vårkanten 2009. Den kunde ha avklingat nästan utan att ha märkts över huvud taget, men den kunde också ha ställt till mer skada och oreda än den gjorde.

Möjligen är krisen överstånden när denna rapport skrivs, sommaren 2010. Antalet drabbade i Sverige minskade mycket snabbt vid årsskiftet och gick under våren nästan ner till noll. Även internationellt har epidemin klingat av, och sommaren 2010 deklarerade WHO att världen gått in i en postpandemisk period.³⁷ Under våren gällde dock fortfarande försiktighetsprincipen. Både smittskyddsinstitutet och WHO varnade i olika omgångar för att influensaepidemier ofta återkommit i en andra våg som varit värre än den första, något som exempelvis inträffade vid Hongkonginfluensan 1968–1970.³⁸ Trots detta har undersökningen begränsats till att gälla medierapporteringen om svininfluensan från dess upptäckt i april 2009 och fram till årsskiftet 2009–2010.

36. Nord & Strömbäck, 2005.

37. H1N1 in a post-pandemic period. www.who.int, 10/8 2010.

38. dn.se 18/2 och 24/2 2009; Elgh, 2007.

Undersökningen har en bred ansats. Huvudfokus ligger visserligen vid mediernas rapportering, men den inkluderar även ett sändar- och ett mottagarperspektiv. Sålunda ingår också en analys av myndigheternas mediekontakter i samband med influensan och dessutom en analys av allmänhetens synpunkter och reaktioner.

Ett första syfte med undersökningen är att analysera några stora svenska massmediers rapportering i samband med svininfluensaepidemin. Analysen behandlar hur de informerat om epidemin och samhällets insatser för att bekämpa den, och ytterst om de levde upp till rimliga krav på information och granskning i samband med krisen.

Ett andra syfte är att undersöka hur allmänheten såg på krisen och på mediernas rapportering om dess olika aspekter samt vilket förtroende den hade för myndigheternas hantering av svininfluensan.

Ett tredje syfte är att undersöka hur några nyhetskällor från de mest berörda myndigheterna i efterhand ser på mediernas agerande och rapportering i samband med svininfluensan.

Frågorna och de undersökta medierna

Då svininfluensan var en händelse som berörde hela landet har de största svenska dagstidningarna och nyhetsprogrammen i radio och tv ingått i undersökningen. De medier som analyserats är morgontidningarna Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet och Göteborgs-Posten, kvällstidningarna Aftonbladet och Expressen samt etermedierna Rapport 19.30 i Sveriges Television, Nyheterna 19.00 i TV4 och Ekot 16.45 i Sveriges Radio.

Alla artiklar och inslag i dessa medier som handlat om eller berört svininfluensan under tidsperioden

1 april till 31 december 2009 har analyserats, undantagna är endast insändare. Sammantaget ingår 1 515 artiklar och 463 inslag i undersökningen. Frågorna som ställts i denna grundläggande kvantitativa innehållsanalys har gällt rapporteringens omfattning och placering, innehållets tonläge och sakliga innehåll samt vilka personer, institutioner och organisationer som medierna lyft fram.

En mindre, kvalitativ studie har också gjorts av hur tidningarnas specialreportrar rapporterat om svininfluensan, vilka rekommendationer de gett i vaccinationsfrågan och i vilken utsträckning de antagit samma eller en annan linje än resten av tidningen. Studien är

publicerad i rapporten *Viruset och vaccinet. En undersökning av pressens rapportering kring vaccinationen i samband med svininfluensan*.³⁹ Delar av resultaten i den undersökningen finns också med i denna rapport.

Utöver dessa innehållsanalys har även allmänhetens syn på krisen och på mediernas rapportering undersökts med hjälp av en enkätundersökning, där frågorna ställts till 3 000 personer under hösten 2009, huvudsakligen under september och oktober månad. Undersökningen har utförts i samarbete med SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Innehållsanalyserna och enkätundersökningen har också kompletterats med intervjuer med några av de

---

39. Jacobsson, 2010.

svenska myndighetspersoner som förekommit mest som källor i mediernas rapportering. Bland de intervjuade finns folkhälsoministern Maria Larsson samt ledande befattningshavare på Socialstyrelsen, Smittskyddsinstitutet, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Läkemedelsverket och Stockholms läns landsting.⁴⁰

Nätnyheternas metodologiska problematik

I projektet har också gjorts försök att hitta metoder att inkludera innehållet på de nätbaserade medierna i analysen. Orsaken är uppenbar: under 2009 tog 63 procent av svenskarna del av nyheter på nätet minst en gång i veckan, 26 procent gjorde det dagligen.⁴¹ Det är tydligt att de stora mediernas nätupplagor blir allt mer betydelsefulla för svenskarnas medianvändning, inte minst bland yngre åldersgrupper och i samband med stora och dramatiska nyheter.⁴² Nätmediernas möjlighet till ständiga uppdateringar ökar deras attraktivitet och vikt vid stora händelser. Mycket tyder också på att de inom kort kommer att ersätta radion och televisionen som de medier alla går till när hot eller kriser inträffar.⁴³

Emellertid har det inte, av metodologiska orsaker och resursskäl, gått att analysera de internetbaserade medierna systematiskt på det sätt som gjorts med press, radio och tv. Nätmediernas ständiga uppdateringar, just det som är deras styrka, är också det som gör dem svåra att analysera i undersökningar som denna, där frågor om vilken information medierna gav om svininfluensan och hur den granskades står i centrum. Det

är i detta sammanhang varken praktiskt möjligt eller ens önskvärt att analysera *allt* som publiceras i nättidningarna. Inte möjligt därför att det ännu inte finns någon praktiskt användbar teknik för att ladda ner varenda uppdaterad eller ny text som publiceras. Och att utföra analysen i realtid är inte genomförbart eftersom det kräver oerhört stora resurser. Det är heller inte önskvärt eftersom urvalet då skulle komma att innehålla ett antal snarlika och upprepande texter, vilket i en kvantitativ undersökning skulle komplicera och snedvrیدا analysen av till exempel nyheternas faktiska innehåll. Problemet handlar alltså om hur man ska hantera den ständiga strömmen av nyheter och vilken version av uppdateringarna som ska ingå i analysen.

Ytterligare en komplikation är att nätmediernas arkiv tillämpar delvis olika urvalsprinciper. I de flesta fall är det den senast uppdaterade versionen av samtliga unika texter som sparas, men inte alltid. I vissa medier framgår det tydligt att både en ursprunglig text och en senare uppdatering eller omskrivning av densamma har arkiverats. Några nättidningar arkiverar dessutom även kommentarer och bloggar, men inte alla. En närmast filosofisk men vid jämförande innehållsanalyser högst påtaglig fråga är när nättidningarnas nyhetsdygn börjar och slutar, och hur det ska jämföras med till exempel papperstidningens periodicitet.

Denna typ av metodologiska frågor är problematiska ur vetenskaplig synvinkel av minst två anledningar. Det huvudsakliga problemet är att ett osystematiskt urval försvårar jämförelser mellan olika nättidningar, och mellan nätnyheterna och papperstidningarnas nyheter. Om urvalet inte är representativt kan det heller inte ligga till grund för generaliserande

40. Se förteckning i bilaga.

41. Källa: Nationella SOM-undersökningen 2009.

42. Sternvik, 2008.

43. Radion har av tradition varit det snabbaste mediet och också det som allmänheten vänt sig till vid krissituationer. Men i samband med terrorattackerna i USA 2001 var televisionen den förstahandskanal som flest använde. Då Anna Lindh mördades 2003 var radio och tv likställda som förstahandsval. (Modh, 2003).

jämförelser eller slutsatser. För det andra kräver insamlade av ett representativt urval mycket stora resurser. Den sortens satsningar hade i en undersökning som denna med nödvändighet medfört ett mycket mindre urval av andra medier, vilket mot bakgrund av syfte och frågeställningar skulle lett till lägre validitet, det vill säga mindre giltiga resultat.

Dessa svårigheter betyder dock inte att nättidningar och andra internetbaserade medier har lämnats därhän i undersökningen. Dels har åtskillig information från de undersökta mediernas nätupplagor använts i samband med beskrivningar av händelseförloppen, dels finns internetbaserade medier med indirekt dels genom att de traditionella medierna uttryckligen tagit upp information och ibland också kommenterat diskussioner från nätet, dels genom intervjupersonernas analyser och kommentarer till nätpubliceringarna.

The background features a repeating pattern of overlapping, organic, cell-like shapes. Each shape is outlined in a light green color and contains a dense, textured pattern of small, irregular shapes in a slightly darker shade of green. The overall effect is a complex, layered, and somewhat abstract design.

3. KOMMUNIKATION I SAMBAND MED KRISER

MEDIERNA I SVERIGE kan sägas ha två huvudsakliga funktioner: att informera allmänheten och att granska makten i samhället. De formulerades ursprungligen i en utredning om svenskt presstöd 1972, och har kommit att sammanfatta mediernas viktigaste demokratiska uppgifter.⁴⁴ De två funktionerna har också djup förankring inom journalistkåren. När journalisterna själva listar vilka som är yrkets viktigaste uppgifter rankar de granskning av samhällets maktavare och att enkelt förklara komplicerade skeenden högst. Ordningföljden på yrkesidealen har varit konstant sedan mätningarna började 1986.⁴⁵

Mediernas uppgifter, så som de formulerats i pressutredningen och rankas i journalisternas egen bedömning, återspeglar en normativ syn på vilken roll medierna har i förhållande till allmänheten. På sätt och vis kan man säga att medierna står i *allmänhetens tjänst* så tillvida att de två uppgifterna är fokuserade på allmänhetens intressen: att ge människor det underlag de behöver för att på egen hand kunna orientera sig i samhället och fatta rationella beslut som medborgare, samt att försvara allmänhetens intressen mot olika typer av maktmissbruk.⁴⁶

Detta synsätt har sitt ursprung i en klassisk frihetlig medieideologi där medierna är fria från statlig styrning, och medborgarna förutsätts själva bäst kunna avgöra sina intressen och därmed fatta rätt beslut. Motsatsen är den auktoritära medieideologin där medierna verkar i statens tjänst och deras uppgift är att påverka medborgarna i en viss bestämd riktning, att styra dem och ge dem vägledning, eftersom män-

niskor själva inte vet att skilja på ”rätt och fel” eller ”gott och ont”.⁴⁷

I Sverige är synen på mediernas uppgifter i samhället tydligt rotade i den frihetliga ideologin, men i den svenska modellen tillskrivs inte medierna bara de två huvuduppgifterna att informera och granska utan också ansvaret för att ge allmänheten rätt och relevant information.⁴⁸ I viss mån fräntas sålunda medborgaren ansvaret att själv bedöma vilken information han eller hon behöver och att värdera vikten av den givna informationen. Det är istället mediernas uppgift att göra denna typ av avvägningar.⁴⁹

Vad som är rätt information i samband med kriser och hot beror naturligtvis på vems eller vilkas perspektiv man utgår från, myndigheternas, mediernas eller allmänhetens. Till stor del sammanfaller sannolikt de tre aktörernas intressen, men inte nödvändigtvis i alla avseenden.

En av myndigheternas första uppgifter när ett hot eller en kris infinner sig är att snabbt informera allmänheten om vari risken består och hur man ska agera för att skydda sig. Flera olika kommunikationsvägar står till buds. Idag är internet och myndigheternas egna webbplats självklara kanaler för akut krisinformation.⁵⁰ I samband med svininfluensan lade exempelvis myndigheterna ut material dels på de egna hemsidorna, dels på en gemensam informationstjänst, krisinformation.se. Försök gjordes också att nå ut genom sociala medier, som t ex Facebook.⁵¹ En annan möjlig informationsväg, som också utnyttjades var annonser i massmedier och affischer på offentliga platser. Genom den nya tekniken kan människor

44. SOU 1975:78.

45. Wiik, 2010.

46. Asp, 1995.

47. Asp, 1992.

48. Jfr SOU 1975:78, Sändningstillstånd SVT 2010-01-01, Sändningstillstånd Sveriges Radio 2010-01-01.

49. Denna medieideologi, också kallad den sociala ansvarsideologin, beskrevs av amerikanska vetenskapsmän efter andra världskriget i samband med utredningen *The commission on freedom of the press*, också kallad Hutchkingskommissionen (Hadenius, Weibull & Wadbring, 2008).

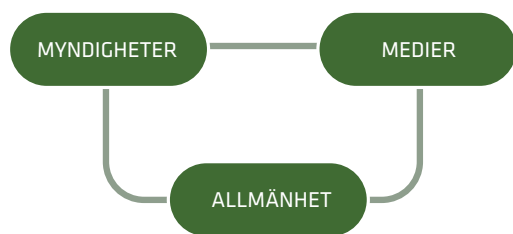
50. 2009 hade 83 procent av svenskarna tillgång till internet och 62 procent var dagliga användare. (Findahl, 2010.)

51. För en utförlig genomgång se Israelsson & Häggroth, 2010.

dessutom nås med personliga sms eller mejl direkt till mobiltelefonen och den privata datorn, men dessa metoder utnyttjades veterligt inte denna gång.

Den vanligaste kanalen för kriskommunikation är dock fortfarande traditionella massmedier. Det är genom press, radio och tv som myndigheterna når flest människor och det är också dit allmänheten vänder sig för information. Kriskommunikation kan därför beskrivas som en process mellan myndigheter, nyhetsmedier och allmänhet, där alla tre parter förväntas vara delaktiga på olika sätt.⁵²

FIGUR 3.1. Kommunikationsprocessens tre huvudaktörer i samband med kriser eller hot

Med fokus på mediernas verksamhet, innehåll och betydelse diskuteras i detta kapitel de tre parternas funktioner och inbördes relationer i samband med olika former av kriser och hot.

Svårigheter i myndighetsinformationen

Myndigheternas ansvar vid sådana situationer ligger ytterst i att skydda allmänheten och samhället och att så långt som möjligt reducera den skada ett hot eller en kris riskerar att medföra såväl på människors hälsa som på materiella och ideologiska värden. Men det

handlar också om att undanröja oklarheter och bringa ordning i sådant som annars skulle kunna skapa oro och rädsla hos allmänheten.

Merparten av det riskreducerande arbete som myndigheter bedriver är preventivt, det vill säga det syftar till att förhindra hot och risker från att uppstå. Men när det ändå blir en kris så handlar det för myndigheterna om att snabbt nå ut med information till allmänheten, och att nå ut med rätt information.

Myndigheter arbetar naturligtvis hela tiden med olika typer av informationsverksamhet. Beredskap finns för snabba informationsinsatser i fall av oförutsedda händelser. Längre fram i denna rapport kommer också en del av de åtgärder som vidtogs i samband med svininfluensan att redovisas och diskuteras. I detta sammanhang lyfts endast några faktorer fram som bedöms vara av särskild vikt för frågor om kommunikationsinsatser i samband med hot och hälsorisker.

Människors uppfattningar om och attityder till hot och risker bygger på att de har kännedom om att hot eller risk föreligger. För dem som inte känner till en risk är det på sätt och vis riskfritt, det vill säga de förhåller sig till risken som om den inte fanns.⁵³ Om myndigheterna når fram med rätt information eller inte kan vara avgörande för hur ett hot hanteras och vilka konsekvenser det får på både individ- och samhällsnivå. Myndigheterna behöver därför nå ut med vad som hänt och, om hotet är akut, vad människor ska göra för att skydda sig, om något kan göras för att förhindra riskspridningen och om eventuella konsekvenser för viktiga samhällsfunktioner. I samband med svininfluensan handlade det på individnivå om att upplysa om hur farlig smittan var, hur man kunde undvika den och vad man skulle göra om man blev sjuk. På samhällsnivå handlade det i huvudsak om att åstadkomma höjd beredskap inom centrala sektorer

52. Jfr Nordlund, 2000.

53. Jfr Beck, 1992.

Presskonferens 29 april 2009 med anledning av svininfluensan. Från vänster: Annika Linde och Maria Brytting, Smittskyddsinsti-
tutet samt Anders Tegnell, Socialstyrelsen

som vård, skola och offentliga kommunikationer, och om att minimera eventuella samhällsekonomiska konsekvenser.

En informationskampanj om hälsorisker är en komplicerad process som riskerar att försvåras av flera faktorer. En av de största riskerna ligger i att det budskap som myndigheterna försöker sprida inte är detsamma som det allmänheten faktiskt uppfattar. Utsikterna att lyckas med en informationskampanj och uppnå avsedd effekt ökar därför i allmänhet om budskapet är enkelt, entydigt och konkret.⁵⁴ Flera undersökningar visar att det ofta är ganska låg samstämmighet mellan det budskap som sändaren upplever sig ha sänt och

hur det tolkas och faktiskt uppfattas av mottagaren.⁵⁵ Jarlbro påpekar att detta förhållande inte underlättas av att de flesta hälsofrågor bottenar i medicinsk vetenskap och är komplicerade. Inte sällan ger också olika experter helt eller delvis motsägande information, som dessutom kan vara svår att förstå.

En annan risk är att det budskap myndigheterna vill ha ut inte uppmärksammas av medierna, eller tolkas och ifrågasätts så att informationen blir mångtydig eller rent av oklar. När hot eller risker är akuta och stora är dock sannolikheten för att medierna inte ska uppmärksamma dem mycket liten. Det är däremot troligt att journalisterna kritiskt ifrågasätter både myn-

54. Jfr Atkin & Freimuth, 1989.

55. Jarlbro, 2004a.

digheternas riskbedömning och åtgärdsförslag, och det är högst sannolikt att de letar upp experter som är av annan åsikt än dem som myndigheterna själva valt att luta sig mot. Varje kritiskt ifrågasättande eller granskning från mediernas sida riskerar att göra informationen mindre effektiv i betydelsen att allmänheten inte uppfattar hotet eller agerar så som myndigheterna avsett.

Nyhetsmedierna kan på så sätt anta ett helt annat angreppssätt i sin presentation av en hälsorisk än vad som hade varit bäst ur folkhälsoperspektiv. Ur myndigheternas synvinkel är detta naturligtvis ett problem, medierna blir aktörer som motarbetar deras syfte och sänder andra budskap än myndigheterna vill. Jarlbro har i sin lärobok om hälsokommunikation rubriken *Lär känna din fiende eller lär dig förstå mediernas logik* – en formulering som både anger hur myndigheterna kan tänkas se på medierna och välja att hantera dem.⁵⁶

En tredje faktor som riskerar att stjälpa en informationskampanj är att människor uppfattar och förstår budskapet men ändå väljer att inte följa det. Att människor har kunskaper leder inte med automatik till ett visst beteende. Erfarenheter från flera informationsprojekt som rört hälsofrågor visar att informationsinsatserna leder till förbättrade kunskaper och ändrade attityder, men sällan till verkliga effekter på människors beteenden.⁵⁷ Ibland väljer människor frivilligt att exponera sig för risker.

Tre aspekter på mediernas betydelse

Att studera mediernas betydelse i samband med kris-kommunikation är relevant ur minst tre aspekter. För det första därför att medierna påverkar allmänhetens

kunskaper och uppfattningar om hot och kris. För det andra för att mediernas uppgifter att informera och granska kan variera beroende på hotens karaktär. Och för det tredje för att mediernas nyhetsvärdering utgår från delvis andra kriterier, och ibland direkt motsatta intressen, än myndigheternas bedömningar av vad som är viktig och relevant information.

Teorier om mediernas påverkan

Forskningen om mediepåverkan och medieeffekter har varit en av kommunikationsvetenskapens huvudfåror. Att medierna påverkar råder det inget tvivel om, frågorna är snarare varför, hur och hur mycket. Svaren har varit olika vid olika tidpunkter. I den forskning som gjordes under 1900-talets första decennier betraktades medierna som nästan allsmäktiga.⁵⁸ De ansågs direkt kunna påverka människors värderingar, attityder och handlingar, och dessutom i stort sett alla människor på samma sätt. De empiriska studier som gjordes var huvudsakligen analyser av olika propagandatekniker.

På 30- och 40-talen utvecklades metoder för surveystudier som visade att massmedierna inte hade de stora effekterna man tidigare trott, utan snarare ganska begränsade sådana. Andra faktorer, som individens selektiva beteende och sociala relationer, spelade väl så stor om inte större roll för hur han eller hon tolkade och förhöll sig till mediernas innehåll. Den fortsatta effektforskningen riktades därför mer in på individens roll i kommunikationsprocessen än på medieinnehållet.

Teorin om mediernas *agenda setting-funktion*, som lanserades av McCombs och Shaw 1972, utgår från att medierna inte har någon större betydelse för vilka åsikter människor har, utan snarare för *vad* de ska ha åsikter om.⁵⁹ I dag får människor merparten av sina

56. Jarlbro, 2004b.

57. Larsson & Palm, 1985; Bremberg, 1988; Persson & Jarlbro, 1992; Herlitz & Forsberg, 2010.

58. Jfr Asp, 1986.

59. McCombs & Shaw, 1972.

kunskaper om samhället och världen från sådant de sett på tv, läst i tidningar eller hört på radio. Det som medierna aldrig rapporterar om blir därför svårt att alls bilda sig en uppfattning om.

Forskningen om medieeffekter utvecklades vidare under 80-talet mot att studera *hur* människor uppfattar olika händelser, frågor och förhållanden.⁶⁰ Man insåg att sättet som en företeelse gestaltas på i medierna påverkar hur lyssnaren, tittaren och läsaren konstruerar sina uppfattningar om vad som har hänt. Mycket enkelt kan denna så kallade *framing-funktion* förklaras som att medierna sätter upp ramar för hur en företeelse ska förstås och tolkas genom att de 1) väljer ut och framhäver vissa aspekter och på så sätt definierar ett problem, 2) tolkar och ger vägledning om problemets orsak, 3) värderar problemet och ger uttryck för moraliska omdömen och/eller 4) anger möjliga lösningar på problemet.⁶¹ Överfört på mediernas rapportering om hot och kriser kan man således säga att de sätter ramarna för vad vi ska uppfatta som riskfyllt, och bidrar på så sätt till vår förståelse av hur situationen har uppstått, hur farlig den är och vilka konsekvenser den kan få, samt för hur vi ska hantera den. När väl dessa ramar är satta har alternativa beskrivningar och tolkningar mycket svårt att tränga igenom.⁶²

Uppgift att informera och granska

Krisinformation är ett viktigt informationsområde för medierna. Men deras roll i samband med kriser är långt ifrån okomplicerad, beroende dels på att de för sin trovärdighets skull måste hålla på sitt oberoende i förhållande till stat och myndigheter, dels på deras behov av att dra till sig en publik.

Kravet på oberoende gör att medierna normalt alltid ska förhålla sig kritiska till information som myndigheterna vill få ut, vilket kan komma i konflikt med krav på snabbhet i informationsspridningen vid hot och kriser. Kravet att locka publik kan å andra sidan göra att medierna lockas att berätta om hot på ett dramatiserat och överdrivet sätt som får hoten att framstå som allvarliga utan att de egentligen är så farliga. Samtidigt har medierna ett behov av att framstå som trovärdiga. Och naturligtvis har de också, precis som alla andra, behov av viss samhällelig stabilitet för att kunna fungera.

Mediekonsumenterna å sin sida lockas av sensationella berättelser, vilket på kort sikt kan gynna medier som hårdvinklar och dramatiserar.⁶³ Samtidigt har konsumenterna givetvis rättmätiga krav på att bli korrekt informerade om vilka hot som föreligger och hur allvarliga de är.

Vid hot som är allvarliga och akuta är det extra viktigt för allmänheten att få snabb och korrekt information, för att kunna skydda sig eller på annat sätt tillvarata sina intressen.

Tsunamin i Indiska oceanen 2004 kan tjäna som exempel på ett hot då människor behövde snabb och korrekt information om vad som var på väg att hända och hur de skulle agera för att skydda sig. Bristen på sådan information blev förödande för oerhört många människor som inte hann sätta sig i säkerhet. Andra exempel då människor behöver snabb och korrekt information kan vara i samband med giftutsläpp eller hastigt uppkomna besvärliga trafikförhållanden.

När ett hot är akut i meningen hastigt påkommet kan i vissa fall snabbhet i rapporteringen vara viktigare än att alla detaljer är rätt i de allra första nyhetsinlä-

---

60. McCombs & Shaw, 1993.

61. Entman, 1993.

62. Jfr Jarlbro, 2004.

63. Ghersetti, 2000.

gen. Vid utsläpp av giftig gas i ett bostadsområde kan det i inledningsskedet vara viktigare att få ut information till invånarna att hålla sig inomhus och stänga fönstren än att namnet på den utsläppta gasen är korrekt.

Vid mindre akuta hot minskar behovet av snabb information, men kravet på tillförlitlighet kvarstår, särskilt om hotet är allvarligt. Ett exempel på ett allvarligt hot med långsammare förlopp kan vara en annalkande epidemi av starkt dödlig art, eller en svår ekonomisk kris under uppsegling. Eftersom hoten inte är akuta finns tid för noggrann informationsinhämtning, vilket innebär att allmänheten i båda fallen kan ställa mycket stora krav på korrekt information, för att undvika att lida skada.

Är hoten mindre allvarliga och av långsam karaktär minskar kraven på snabbhet, men det finns ingen anledning att acceptera bristande saklighet. Ett måttligt allvarligt miljöproblem kan tjäna som exempel på ett sådant hot. Kraven på medier i samband med de olika formerna av hot kan beskrivas som i figur 3.2.

FIGUR 3.2. Medborgarnas krav på mediernas rapportering i samband med fyra typer av hot

		HOTETS ALLVAR	
		Allvarligt hot	Mindre allvarligt hot
HOTETS HASTIGHET	Snabbt förlopp	Mycket högt krav på snabb information. Högt krav på korrekthet.	Högt krav på snabb information. Lägre krav på korrekthet i detaljerna.
	Långsamt förlopp	Lågt krav på snabb information. Mycket högt krav på korrekthet.	Lågt krav på snabb information. Högt krav på korrekthet.

På motsvarande sätt kan man resonera om mediernas granskning, men där handlar kraven på medieinsatsen mera om storleken på samhällets insatser. Ju större insatser samhället sätter in i en kris, desto högre krav bör ställas på mediernas granskning av verksamheten. Till det som bör granskas hör insatsens storlek och utfallet av vidtagna åtgärder, men också viktiga beslutsfattares agerande och bevekelsegrunder. Granskningen kan givetvis också handla om uteblivna insatser och orsakerna till det.

Generellt gäller också att allmänheten kan ställa högre krav på samhällets insatser i samband med hot som beslutande och verkställande organ rimligtvis ska ha en beredskap att hantera. I områden där det är vanligt med snö och kyla kan man ställa högre krav på snabba och korrekta åtgärder för att hantera allvarliga snöoväder än på platser där de i princip aldrig förekommer. Kraven på snabba och korrekta åtgärder ökar alltså när hoten är förutsägbara. Dessa krav kan också ställas på medierna som ska rapportera om hoten.

Kraven på mediernas bevakning av svininfluensan

Allvaret i hotet från den nu aktuella svininfluensan var inte helt klart i inledningsskedet våren 2009. Visserligen var de första rapporterna ganska alarmerande, med flera dödsfall på kort tid i både Mexiko och USA, men det kom också tidigt rapporter om att influensan för de flesta var ganska harmlös.

Det var alltså inte mycket som tydde på att det rörde sig om en epidemi som skulle vålla massdöd, som spanska sjukan gjorde de sista åren på 1910-talet. Trots de första larmen verkade influensan inte vara lika besvärlig, och dessutom var förstås både vårdresurser och det allmänna hälsoläget mycket bättre än de var i slutskedet av det första världskriget då spanska sjukan slog till.

Å andra sidan har WHO uppretrade gånger på senare år betonat allvaret i de influensaepidemier som med viss regelbundenhet uppstår och sprids över världen. Exempelvis varnade chefen för WHO:s influensabekämpning, Klaus Stöhr, i november 2004 för att fågelinfluensan skulle kunna utvecklas till en världsomfattande epidemi med miljontals dödsoffer.⁶⁴ Stora insatser gjordes också för att begränsa spridningen av fågelinfluensan, liksom tidigare gjorts för att hindra

---

64. Se exempelvis Svenska Dagbladet 26/11 2004.

spridningen av influensan sars. Det understryker att samhället ser på epidemierna med oro, eller åtminstone tar dem på stort allvar.

WHO uppgraderade också mycket snabbt den nu aktuella svininfluensan, från en trea på den sexgradiga pandemiskalan, till den näst högsta nivån, en femma. Fortfarande gällde dock att de flesta som fick influensan drabbades ganska lindrigt. I inledningsskedet måste därför hotet mot allmänheten i Sverige sägas ha varit måttligt stort.

Inte heller var det ett akut hot på det sätt som ett giftutsläpp eller en kärnkraftsolycka hade varit. Influensan spreds i inledningsskedet främst i Mexiko och USA och var därför ett hot som samhället kunde bygga upp försvaret mot medan den närmade sig. Influensan måste därmed ses som ett hot med relativt långsamt förlopp. Detta sagt trots att människors allt flitigare resande påtagligt ökat risken för snabb global spridning.

Till denna globalisering hör också att det internationella informationsutbytet ökat dramatiskt de senaste decennierna. Vid svininfluensautbrottet 2009 hade medierna – och allmänheten – helt andra möjligheter att ta fram snabb information från andra delar av världen än de hade vid spanska sjukan 90 år tidigare.

Man kan alltså konstatera att allmänheten kunde ställa mycket höga krav på medieinformationen om den svininfluensa som upptäcktes i april 2009. Hotet var visserligen måttligt allvarligt, men absolut inte negligerbart. Medierna hade goda möjligheter att hämta in information från hela världen, och eftersom krisen inte var akut i den meningen att verkningarna uppstod omedelbart fanns det ganska gott om tid för denna informationsinhämtning.

Vidare var det en kris som samhället kunde förutse, vilket innebar att man kunde kräva upparbetad kompetens på området, både från svenska och internationella myndigheters sida och från de stora medieföretagens.

Eftersom samhället satte in mycket stora resurser för att hantera krisen kunde allmänheten också ställa höga krav på mediernas granskning av myndigheternas krishantering.

Största möjliga uppmärksamhet

Mediernas bedömning av vilka händelser och förhållanden som har nyhetsvärde styrs av flera faktorer där några är mer betydelsefulla än andra. Det största nyhetsvärdet har, enligt journalisterna själva, händelser som handlar om viktiga eller kända personer, är sensationella och oväntade, dramatiska och spännande.⁶⁵ Ett stort antal innehållsanalyser har också visat att detta präglar de nyheter som får mest uppmärksamhet i press, radio och tv.⁶⁶ En särskilt viktig faktor i sammanhanget är att händelsen avviker från det normala och förväntade. Annars faller på sätt och vis själva nyhetsbegreppet. En annan viktig faktor är det som journalisterna kallar allmänintresse, det vill säga att nyheten förväntas intressera eller beröra många människor, eller att människor känner igen sig och kan identifiera sig med det som skett eller dem nyheten handlar om.⁶⁷

I grund och botten handlar nyhetsurval och nyhetsvärdering om att händelser väljs ut och bearbetas i enlighet med en sorts mediernas logik. Det vill säga, de formas och presenteras för att i möjligaste mån passa det enskilda mediets särskilda egenskaper, som till exempel text, ljud och bild, och publiceras i syfte att tilldra sig största möjliga uppmärksamhet.⁶⁸ Till exempel kan tillgång till bra bilder bli avgörande för att en händelse uppmärksammas i tv då bilder där är det främsta meningsbärande elementet.

Mediologiken utgår från en föreställning om att varje mediums nyhetsproduktion kan optimeras. Det handlar om att så effektivt som möjligt utnyttja varje mediums särskilda attribut i urval och utformning av nyheterna och om att göra detta till minsta möjliga kostnad, räknat både i personella och tekniska resurser. Alla nyhetsmedier verkar på en marknad där publiken är deras kunder och nyheterna de varor de har att erbjuda. Lite krasst uttryckt gäller det för medierna att göra nyheterna så attraktiva för publiken som möjligt. Nyhetsvärderingen påverkas därför också i hög grad av ekonomiska överväganden. Enligt McManus handlar all nyhetsproduktion enbart om utbyte av varor och tjänster mellan annonsörer, källor, publik och medierna själva. Varje aktör erbjuder en tjänst i utbyte mot en annan.⁶⁹ De flesta andra forskare ser emellertid ekonomiska överväganden som en av flera faktorer som påverkar nyhetsvärderingen.⁷⁰

Nyhetsvärdering av hot och kriser

Nyhetsvärdering i samband med hot och kriser skiljer sig inte nämnvärt från andra typer av händelser. Snarare är det så att vissa hot och kriser nästan per definition har ett högt nyhetsvärde. De är ofta oväntade och sensationella och innehåller inslag av faktisk eller möjlig dramatik, berör alla eller många människor och påverkar viktiga funktioner i samhället. Rapporteringen blir därför ofta omfattande och stundtals mycket intensiv. Till exempel upptog nyheterna om tsunamikatastrofen 2004 hela 84 procent av Rapportens (SVT) sändningstid under den första veckan. Under samma tidsperiod publicerade Expressen och Aftonbladet tillsammans 46 sidor per dag om

65. Ghersetti, 2007.

66. Se Nord & Strömbäck, 2005, för en utmärkt forskningsöversikt.

67. Østgaard, 1969.

68. Altheide & Snow, 1979.

69. McManus, 1994.

70. Jfr Gans, 1979; Allern, 2001.

händelsen och Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet 25 sidor.⁷¹

Akuta kriser som tsunamin får dock vanligtvis mer uppmärksamhet än de som har ett långsammare och mer utdraget förlopp. Och somliga kriser uppmärksammas knappast alls. Dit hör några av de medicinskt sett allvarligast katastroferna som till exempel diarré-sjukdomar, tuberkulos eller aidsmitta på den afrikanska kontinenten, en sjukdom som för övrigt fick mycket stor uppmärksamhet då den upptäcktes i mitten av 80-talet.⁷² Med tiden uppfattas de av mediekonsumenterna närmast som ett normaltillstånd. Det är inte illvilja eller ointresse som ligger bakom mediernas bristande bevakning av ständigt pågående epidemier. Snarare ekonomiska överväganden som prioriterar dramatiska och intressanta berättelser. Därför letar medierna efter ovanliga och svåra epidemier, som till exempel ebolasmittan, en närmast obotlig virusjukdom med snabbt förlopp som förorsakar stort lidande.⁷³

Ett tydligt tecken på det höga nyhetsvärde som akuta hot och kriser tillskrivs är att medierna lånar attribut från denna typ av händelser för att öka nyhetsvärdet också i andra sammanhang. Ord som *kris*, *hot*, *risk* och *katastrof* används återkommande som dramaturgiska markörer i nyhetstexterna. De är inte minst vanliga som rubrikord. Medierna beskriver verkligheten i så starka ord som möjligt för att med språkets hjälp frammana höjdpunkter och dramatisera skeendet i syfte att höja nyhetsvärdet och öka läsarnas intresse.⁷⁴

Ett sätt att använda denna typ av språkliga markörer är för att antyda samband med andra sammanhang, som till exempel när ett möte beskrivs som ett *krismöte*

eller ett val som ett *katastrofval*. Ett annat sätt är för att förstora dramatiken i redan dramatiska händelser. I sin studie av hur medierna bevakade ett utbrott av difterismitta i Göteborg 1984 fann Hvitfelt att rapporteringen både var mycket omfattande, osaklig och starkt överdriven. Språket var associationsrikt och dramatiskt, liksom bilderna; rubrikerna och ingresserna var ofta missvisande i förhållande till texterna och spekulationerna om smittorisken var orimliga.⁷⁵ Ett tredje sätt att använda ordmarkörer är för att upprätthålla spänningen i en händelse som annars riskerar att falna i nyhetsvärde. Vid mindre hot eller i tid utdragna risker kan medierna till exempel lockas att spekulera och berätta om händelserna på ett sätt som närmast får dem att framstå som allvarliga kriser, eller åtminstone potentiellt allvarliga kriser.

Enligt Altheide bidrar journalistiken på så sätt till att skapa vad han kallar för en *rädslans diskurs* som bygger på att världen är farlig och hotfull.⁷⁶ En studie av medierapporteringen om fågelinfluensan 2004 till 2006 och ett utbrott av tbc 2006 visar också att medierna gärna rapporterar om att hot förvärrats, men avstår från att meddela när det har avvärrats.⁷⁷ De är med andra ord snabba att larma, men meddelar inte när faran är över. Studien visade också att avståendet till hotet har betydelse. Informationsmängden ökade när hotet kom närmare samtidigt som inslagen av alarmism och spekulation minskade. Även annan forskning har visat att medierna tar större etiska hänsyn till företeelser nära utgivningsorten än de som inträffar längre bort.⁷⁸

71. Andersson Odén, Ghersetti & Wallin, 2005.

72. Nord & Strömbäck, 2005.

73. Moeller, 1999.

74. Hvitfelt, 1989.

75. Hvitfelt, 1986.

76. Altheide, 2002.

77. Andersson Odén, Ghersetti & Wallin, 2008.

78. Weibull & Börjesson, 1995.

I en forskningsöversikt av nyhetsvärdering i samband med hot och kriser påpekar Nord och Strömbäck att mediernas bedömning av vad som är risker i hög grad är avhängig ett samspel mellan medierna och deras källor, medan mediernas konstruktioner av risker och kriser hänger samman med interna avgöranden på nyhetsredaktionen.⁷⁹ Uppenbarligen påverkas dessa redaktionella avvägningar av händelsernas närhet till mediepubliken.

I viss mån påverkas mediebildens av hot och kriser också av de förkunskaper som de redaktionella medarbetarna har. I en omfattande genomgång av hur amerikanska medier rapporterar om epidemiska katastrofer kommer Moeller fram till att rapporteringen som utförs av specialreportrar ofta är mer tillförlitlig.⁸⁰ Samma slutsats drar Hvitfelt i sin studie av rapporteringen om difterismittan i Göteborg. Om medicinskt kunniga reportrar finns på redaktionen ökar sannolikheten för rimliga bedömningar och saklig och korrekt rapportering. I samband med utbrottet av fågelinfluensa i Sverige 2006 visade en studie att specialreportrarna dessutom fungerade som redaktionsledningarnas interna råd i samband med publiceringsfrågor.⁸¹ I viss mån hade de sannolikt också en dämpande effekt på spekulativ rapportering. Men mycket tyder på att detta bara fungerar så länge dramatiken i händelseutvecklingen inte är för stor. Det finns tillfällen då specialreportrarna inte kan hålla emot, utan grips av samma nyhetshets som kollegorna.⁸²

Medierna och källorna i samband med nyheter om hot och kriser

Mediernas relation till källorna i samband med hot och kriser är långt ifrån okomplicerad. Man kan i och

för sig hävda att det är den aldrig, det ligger i sakens natur. Källorna kan aldrig veta säkert vad medierna ska göra med deras information, och medierna är å ena sidan beroende av källor för information och måste å den andra sidan alltid granska och ifrågasätta deras uppgifter och avsikter. Det i särklass vanligaste sättet för en reporter att granska en källa är att ställa henne eller honom mot en annan källa av motsatt åsikt. Vid hot och kriser finns emellertid situationer då myndigheter blir mediernas enda expertkällor, vilket kan försvåra för medierna att ifrågasätta deras uppgifter och uppfylla sin granskande funktion.⁸³

När stora nyhetskändelser inträffar hamnar dessutom journalisten lätt i underläge, hans beroende av källan är större än källans beroende av honom. En eftertraktad källa som sitter på viktig information kan alltid vända sig till ett annat medium. Gans beskriver relationen mellan journalist och källa som en ständig dragkamp; källorna försöker påverka nyheterna och skaffa sig ett tolkningsföreträdare, medan journalisterna försöker påverka källorna för att få fram den information de önskar. Gans, och flera forskare med honom, menar att det i de flesta fall är källorna som vinner dragkampen.⁸⁴

Ytterligare en omständighet som försvårar journalisternas relation till källorna just i samband med akuta hot och kriser är att den information som medierna söker ofta saknas. När ett hot plötsligt uppstår, som till exempel terrorattackerna i USA den 11 september 2001, dröjer det innan någon kan svara på frågor om vem eller varför, hur många som drabbats eller när hotet är undanröjt. På samma sätt kunde ingen i inledningsskedet med säkerhet säga hur farlig svininfluensan var, hur snabbt den skulle drabba Sverige eller

79. Nord & Strömbäck, 2005.

80. Moeller, 1999.

81. Andersson Odén, Ghersetti & Wallin, 2008.

82. Moeller, 1999.

83. Jarlbro, 2004.

84. Gans, 1979.

hur många som skulle insjukna eller kanske till och med dö. Fortfarande sommaren 2010, mer än ett år efter att de första fallen dök upp i Mexiko, kan ingen med 100-procentig säkerhet utesluta att en andra våg kommer även om det verkar osannolikt. Hot och kriser kännetecknas med andra ord bland annat av stor osäkerhet och brist på säkerställda fakta. Tidigare forskning har visat att när efterfrågan på information är stor samtidigt som tillgång på fakta är liten så tenderar nyheterna att bli mer spekulativa och de anonyma källorna fler.⁸⁵ Kitzinger och Reilly som studerat hur brittisk press rapporterade om galna ko-sjukan, konstaterar att vetenskaplig osäkerhet, vilket inte sällan präglar hot och risker som rör hälso- och smittfrågor, inte är attraktivt för journalister. De föredrar ny och definitiv kunskap.⁸⁶

Allmänhetens uppfattning om hot och kriser

Liksom det för myndigheterna handlar om att snabbt nå ut med information vid hot och kriser, handlar det för allmänheten om att snabbt få veta vad som hänt. Informationsbehovet är vanligtvis stort i samband med denna typ av händelser.

Nyhetsförmedlingen påverkar både direkt och indirekt den enskildes upplevelse av otrygghet och fara, även om det är osäkert exakt hur och hur mycket.⁸⁷ Det handlar dels om riskbedömning för egen del, så kallad personlig risk, dels om riskbedömning för samhället eller nationen som helhet, det vill säga allmän risk. En ganska entydig tolkning av forskningen har varit att medierna främst påverkar den enskildes upp-

fattning av allmän risk, medan interpersonell kommunikation påverkar den personliga riskuppfattningen.⁸⁸

Antaganden har gjorts, med utgångspunkt i forskning kring agenda setting-teorin, att allmänheten uppfattar hot och risker som får stor uppmärksamhet i massmedierna som större än sådana hot och risker som medierna inte rapporterar om. Men det kan under vissa förutsättningar, då individen till exempel upplever stress, obehag eller känner sig utsatt för risk i samband med smitto- och hälsorelaterade frågor, också vara så att man istället för att förlita sig på personkommunikation söker sig till medierna för ytterligare information eller bekräftelse. Det finns därför ett visst mått av samvariation mellan massmedierad information och interpersonell information.⁸⁹

Förtroende för medier vid hot och risker

I vilken utsträckning mediernas rapportering i olika frågor påverkar allmänhetens kunskaper och värderingar hänger emellertid inte bara samman med vilka nyhetsmedier som människor tar del av, utan också med vilket förtroende de har för dem. Tidigare forskning visar att allmänheten anger tillförlitlighet som ett mycket viktigt värde hos nyhetsmedier.⁹⁰ Vad det i sin tur innebär att ha förtroende för medier är emellertid en komplicerad fråga. Olika typer av medier, också nyhetsmedier, har olika innehåll och journalistik och måste därför också bedömas på olika sätt.

Forskning om medier och förtroende har framför allt handlat om frågor som rör mediernas trovärdighet, det vill säga egenskaper hos enskilda medier som gör att de uppfattas som mer eller mindre tillförlitliga i allmänhetens ögon. Trovärdighetsbegreppet vilar här på medieinnehållets relation till den verklighet som

85. Ghersetti, 2000; Ghersetti & Hjorth, 2007.

86. Kitzinger & Reilly, 1997.

87. Se Jarlbro, 2004, för en översiktlig sammanfattning av forskning kring riskkommunikation.

88. Coleman, 1993; Jarlbro, 1993.

89. Morton & Duck, 2001.

90. Weibull, 2009.

skildras. Det är således mediets återgivning av verkligheten som ligger till grund för trovärdighetsbedömningarna.⁹¹ Studier av mediernas trovärdighet har huvudsakligen haft tre olika ansatser.⁹² Det rör sig dels om studier av trovärdighet hos journalistiska källor, dels om studier som jämför trovärdigheten hos olika medier. Den tredje typen av studier har med utgångspunkt i mediernas egenskaper försökt identifiera olika dimensioner av trovärdighet.

Relativt lite forskning har däremot gjorts kring begreppet medieförtroende i betydelsen den tilltro individen har till medierna och till journalistikens innehåll. Om begreppet tilltro relaterar till egenskaper hos medierna, relaterar begreppet förtroende snarare till egenskaper hos individen. Elliott har definierat förtroende för medier som individens förväntningar om utbyte av särskild betydelse. Bland de förväntningar som ryms i medieförtroendet spelar trovärdighet en framträdande roll.⁹³ En studie av vad i mediernas innehåll som påverkar människors tilltro till medieinnehållet visar att fyra faktorer är särskilt viktiga: förtroende för val av ämnen, förtroende för val av faktauppgifter, förtroende för att rapporteringen är korrekt och förtroende för den journalistiska bedömningen.⁹⁴ Men på en grundläggande nivå handlar det om att lita på att det som står i tidningen eller sägs i radio och tv är sant.⁹⁵

Samtidigt finns det en föreställning om att vissa medier är mer pålitliga än andra, som att det oftare går att lita på morgontidningar än på kvällstidningar. Till exempel har människor i allmänhet lägre förtroende för medier som är inriktade på underhållning än för dem som är inriktade på information, kanske för att förtroende saknar relevans när det kommer till underhållning och förströelse.

---

91. Elliott, 1997.

92. Kohring & Matthes, 2007.

93. Elliott, 1997.

94. Kohring & Matthes, 2007

95. Ibid.

Svensk medieforskning har också visat att förtroendet för ett enskilt medium bestäms av den funktion mediet fyller för användaren.⁹⁶ Mest förtroende har svenskarna för de nationella radio- och tv-kanalerna och för de lokala morgontidningarna. Dessa medier används mest för nyheter och information. Minst förtroende har svenskarna för kvällstidningarna, som också är tydligt underhållningsinriktade. Vidare finns det ett samband mellan det förtroende man har för ett medium och hur ofta man använder det. Generellt är det så att de som ofta tar del av ett medium också är de som har högst förtroende för det.⁹⁷

Förtroende för myndigheter vid hot och risker

Förtroendet för medier är viktigt men inte tillräckligt för att människor ska ta till sig ett mediebudskap och handla därefter. De måste också ha förtroende för den som sänt ut budskapet.⁹⁸ Det handlar därför även om att de ska lita på avsändaren samt på dennes avsikter och syfte. Vid hot och kriser kan avsändaren vara berörda och ansvariga myndigheter och de experter som dessa refererar till. Den som mottar information om hälsorisker värderar trovärdigheten i informationen utifrån den attityd han eller hon har till sändaren. När denne bedöms som trovärdig tycks benägenheten att ta hotet på allvar öka. Jarlbro påpekar att vilken sändare som kan anses trovärdig är beroende av typen av hälsorisk samt av mottagarnas förutsättningar. Experter uppfattas till exempel som mycket trovärdiga och lämpliga som kommunikatörer när ämnet är komplicerat.⁹⁹

Studier som gjorts inom ramen för SOM-institutets nationella enkätundersökningar visar att svenskar generellt har ett relativt högt förtroende för samhälls-

institutioner, även om det har sjunkit något under de senaste decennierna.¹⁰⁰ Jarlbro har särskilt studerat relationen mellan människors hälsoriskbedömningar och det förtroende de hyser för olika samhällsinstitutioner, däribland myndigheter.¹⁰¹ Tendensen är att ju högre förtroende en person har för en institution, desto troligare är det att han bedömer riskerna som allvarliga. I sina studier fann hon till exempel att ju större förtroende människor hade för sjukvården, desto allvarligare bedömde de att ett antal medicinska risker var för svenska folkets liv och hälsa. Om förtroendet för myndigheten påverkar individens riskuppfattning eller om riskupplevelsen påverkar förtroendet lämnar däremot Jarlbro som en öppen fråga. Det kan också vara så, menar hon, att när människor har vissa upplevelser av hälsorisker så söker de bekräftelse på att riskerna verkligen existerar, till exempel i medierna, vilket i sin tur påverkar deras förtroende för olika samhällsinstitutioner.

Exakt hur myndigheter, medier och allmänhet samspelar i bilden av, kommunikationen om och opinionsbildningen kring hot och kriser är med andra ord ännu inte fastlagt. Men att dessa tre parter samagerar och påverkar varandra i processen står utom alla tvivel, liksom att processen varierar med typen av hot och kris. De verkliga händelserna, själva hotet och krisen, påverkar självklart också såväl myndigheternas agerande som mediernas bild och allmänhetens uppfattningar och agerande.

---

96. Elliott, 1997.

97. Weibull, 2009.

98. Palm & Falkheimer, 2005.

99. Jarlbro, 2004.

100. Holmberg & Weibull, 2009.

101. Jarlbro, 1998.

4. RAPPORTERING MED FYRA TOPPAR

SVININFLUENSAN SOM BRÖT UT i april 2009 var den tredje större smittsamma epidemin som svenska medier uppmärksammade på 2000-talet. Den första, sarsepidemin, upptäcktes i Sydostasien i början av 2003 och var en form av smittsam lunginflammation som i princip inte nådde Sverige, men skapade stor oro i drabbade länder som Kina, Kanada och i Hongkong.¹⁰²

Den andra gick under namnet fågelinfluensan och var en smittsam influensa som först uppmärksammades hos gäss i Kina 1996. Till Sverige kom smittan med några viggas som hittades döda i vattnet utanför Oskarshamn i februari 2006. Inte heller fågelinfluensan spred sig till några människor i Sverige, men det fanns en oro eftersom en stor del av de människor som smittades på andra håll i världen också dog. Antalet drabbade världen över har dock förblivit begränsat eftersom smittan bara i undantagsfall spridit sig till människor.

Den tredje var alltså svininfluensan som upptäcktes i april 2009.

Någon systematisk beskrivning av svenska mediers bevakning av sars tycks inte ha genomförts. Mediebevakningen av fågelinfluensan finns däremot beskriven i rapporten *När hoten kommer nära*.¹⁰³

Rapporteringens omfattning

Den svenska rapporteringen om svininfluensan inleddes alltså med nyheten om sjukdomsutbrottet i Mexiko i dn.se fredagen den 24 april 2009. På lördagen följdes publiceringen upp både av andra nättidningar och av etermedierna, och på söndagen fanns nyheten med i alla de papperstidningar som ingår i undersökningen. Dagens Nyheter puffade för den i två texter på förstasidan, en av dem var skriven av tidningens medicinreporter Karin Bojs och presenterades med porträttbild på författaren och en kort text som inleddes med orden: *Ingen bör gripas av panik*. Inne i tid-

ningen fanns tre artiklar, varav två hade rubrikerna *Spänt i Mexiko efter larmet om smitta* och *Sverige har inga planer på att massvaccinera*. Svenska Dagbladet hade en helsida med huvudrubriken *WHO fruktar för pandemi. Mexico City ställer in alla offentliga arrangemang för att stoppa spridningen av svininfluensa*. En artikel i Göteborgs-Posten hade rubriken *Dödlig svininfluensa väcker oro i Mexico*.

Kvällstidningarna slog redan från början an en mer dramatisk ton med rubrikerna *Pesten sprider skräck i världen* (Aftonbladet), *Så farlig är svininfluensan* (Expressen) och *Kan nå Europa. Anna Bäsén: Hela världen kan drabbas* (Expressen), den sistnämnda en analys skriven av tidningens medicinreporter.

Under de 251 dagarna som undersökningen omfattar, från den 24 april till den 31 december 2009, publicerade de analyserade medierna totalt 1 978 artiklar och inslag. Av det publicerade materialet var 927 artiklar i morgontidningar, 588 artiklar i kvällstidningar, 313 inslag i tv och 150 inslag i radio (tabell 4.1).

TABELL 4.1. Antal analyserade nyhetsartiklar/inslag

	Antal artiklar/inslag	Sammanlagt utrymme
Dagens Nyheter	365	102 sidor
Svenska Dagbladet	295	89 sidor
Göteborgs-Posten	267	70 sidor
Aftonbladet	321	162 sidor
Expressen	267	151 sidor
Ekot 16.45 (SR)	150	2 tim 41 min
Rapport 19.30 (SVT)	158	2 tim 52 min
Nyheter 19.00 (TV4)	155	2 tim 40 min

102. Ett enda svenskt fall enligt officiell statistik från Smittskyddsinstitutet.

103. Andersson Odén, Gheretti & Wallin, 2008.

Alla tidningarna i undersökningen publicerade i genomsnitt mer än en artikel om svininfluensan per dag, medan etermedierna i de undersökta huvudsändningarna hade ungefär tre nyheter på fem dagar.

Resultaten visar också att de båda morgontidningarna i Stockholm tillmätte svininfluensan större nyhetsvärde än den undersökta morgontidningen i Göteborg. Mellan april och december 2009 publicerade Dagens Nyheter ungefär 100 fler artiklar än Göteborgs-Posten och Svenska Dagbladet ett 30-tal fler. Mätt i antal sidor var Dagens Nyheter rapportering nästan 50 procent större än Göteborgs-Postens, och Svenska Dagbladets nästan 30 procent större. En förklaring till den större uppmärksamheten kan vara att tidningarna i Stockholm i högre grad hade ett riksperspektiv i sitt nyhetsurval.

Fastän de tre morgontidningarna tillsammans skrev betydligt fler artiklar än de båda kvällstidningarna, 927 mot 588 stycken, så publicerade Aftonbladet och Expressen mer än 20 procent fler sidor om influensan, totalt 313 sidor mot 261 i morgontidningarna. Mätt på detta sätt tillmättes händelserna alltså större nyhetsvärde i kvällstidningarna än i morgontidningarna. En jämförelse mellan de båda kvällstidningarna visar att Aftonbladet hade 20 procent fler artiklar och gav dem något större utrymme än Expressen, men att deras nyhetsvärdering i övrigt var ungefär likadan.

I etermedierna gav huvudsändningarna i Rapport och Nyheter samt Ekot 16.45 svininfluensan ungefär lika stort utrymme. Att jämföra radio- och tv-nyheterna är emellertid vanskligt då formaten skiljer sig mycket åt. De två tv-nyhetsprogrammen gjorde dock nästan identiska bedömningar av nyhetsvärdet, mätt både i antal inslag och i sändningstid.

Fyra toppar

De analyserade mediernas första rapporter om svininfluensan kom alltså mycket snabbt efter det att sjukdomen hade upptäckts i Mexiko och USA. De första artiklarna och inslagen handlade om hur smittan drabbat Mexiko och att Världshälsoorganisationen, WHO, sammankallat ett expertmöte för att diskutera åtgärder.¹⁰⁴ De följande dagarna rapporterade medierna om hur smittan spridit sig till USA och att WHO snabbt uppgraderade influensan till näst högsta nivån på den sexgradiga pandemiskalan. Medierna rapporterade också tidigt om misstänkta fall i Sverige och att apoteken noterat en starkt ökad försäljning av handsprit och av läkemedlet Tamiflu som kan dämpa symptomen vid en virusinfektion.

I mitten av maj avtog mediernas intresse för influensan påtagligt och det förblev sedan lågt hela sommaren. Först i slutet av juli började de åter rapportera i stor skala sedan en influensasjuk ung man flyttats från sjukhuset i Norrköping till Karolinska sjukhuset i Solna där han fick vård i konstgjord lunga. Några dagar senare ökade intresset ytterligare då även en 26-årig gravid skotska fick vård med konstgjord lunga på samma sjukhus.

En tredje topp i rapporteringen kom i samband med de första svenska dödsfallen i svininfluensan. I början av vecka 36, närmare bestämt den 31 augusti, rapporterade både etermedierna och nättidningarna om det första svenska dödsfallet, en man som dött i Uppsala. Bara några dagar senare kom det andra dödsfallet, en man i Västerås. Dramatiken ökades av att dödsfallen inträffade samtidigt som en skola i Värnamo drabbades av smitta i stor skala.

---

104. På dn.se, svd.se, aftonbladet.se och expressen.se förekom uppgifterna den 24 april.

Därefter avtog medierapporteringen igen fram till slutet av oktober, då antalet smittade hastigt ökade och skapade en fjärde våg av medierapportering. Den 23 oktober hade aftonbladet.se rubriken *Nu är den stora influensavågen här* över en artikel som redovisade att Smittskyddsinstitutet noterat 198 nya influensafall i Sverige vecka 42 och att siffrorna fortsatte stiga. En vecka senare rapporterades 647 nya influensafall. Den 2 november rapporterade Aftonbladet stort om en treåring som dött i influensan, och dagen därpå hade tidningen en ledare med rubriken *Ångest och influensa sprids över Sverige*. De följande dagarna kom flera artiklar och inslag som handlade om långa köer till vaccinationscentralerna.

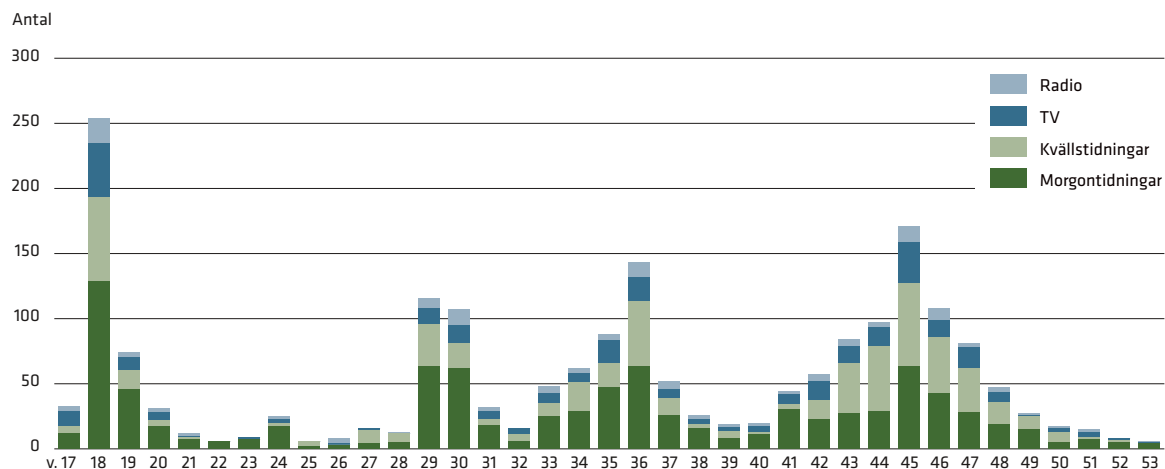
Mediebevakningen fortsatte sedan att vara intensiv fram till mitten av december då antalet insjuknade hastigt minskade, samtidigt som julförberedelser och andra ämnen började pocka på allmänhetens intresse (figur 4.1).

Mer än om fågelinfluensan och på kortare tid

Morgontidningarnas artiklar om svininfluensan, publicerade under sju intensiva månader 2009, var klart fler än de artiklar som samma tidningar publicerade om fågelinfluensan de 31 månader som den var aktuell, från januari 2004 till juli 2006. Detsamma gällde för kvällstidningarna som publicerade nästan dubbelt så mycket om svininfluensan som om fågelinfluensan. Även rapporteringen i Ekot 16.45 var betydligt mer omfattande. De båda undersökta nyhetsprogrammen i tv hade också mer om svininfluensan, men i deras fall var skillnaden inte så stor.

Totalt rapporterade de tre morgontidningarna om svininfluensan på en yta motsvarande 261 hela tidningssidor, mot 249 sidor om fågelinfluensan. De två kvällstidningarna presenterade svininfluensan över 313 helsidor, mot 157 om fågelinfluensan, de två tv-programmen hade 5,5 timmar om svininfluensa mot 5,0 om fågelinfluensan, och Ekot 16.45 hade 2,7 timmar mot 1,9 (tabell 4.2).

FIGUR 4.1. Mediebevakningen av svininfluensan april till december 2009 (antal artiklar/inslag per vecka)

Den första toppen i rapporteringen om svininfluensan inföll i månadsskiftet april-maj 2009 (v 18-19), den andra i slutet av juli (v 29-30), den tredje i början av september (v 36) och den fjärde i november (v 44-47).

TABELL 4.2. Artiklar och nyhetsinslag om svininfluensan och fågelinfluensan i åtta nyhetsmedier.

	Morgonpress (3 tidningar)		Kvällspress (2 tidningar)		Tv (2 program)	Ekot (1 program)			
	Svin- influensa	Fågel- influensa	Svin- influensa	Fågel- influensa		Svin- influensa	Fågel- influensa		
Antal artiklar	927	837	588	312	Antal inslag	313	239	150	119
Totalt antal sidor	261	249	313	157	Längd (timmar)	5,5	5,0	2,7	1,9
Varav sidor text	181	158	212	86					
Varav sidor bild	80	91	101	71					
Andel bild	31 %	37 %	32 %	45 %					

Innehållsanalyserna om fågelinfluensan omfattar perioden 1/1 2004-31/8 2006. Analysen om svininfluensan omfattar perioden 1/4-31/12 2009.

Sammantaget bedömde medierna alltså svininfluensan som en händelse med större nyhetsvärde än fågelinfluensan. Den ganska självklara förklaringen är att svininfluensan smittade många människor i Sverige, varav flera dog, medan fågelinfluensan bara drabbade djur.

En lite närmare genomgång av tidningarnas sätt att använda sidutrymmet vid de båda influensorna visar att det framför allt var textmassan som ökade. Både morgontidningarna och kvällstidningarna avsatte mer plats till text om svininfluensan än de gjorde om fågelinfluensan några år tidigare.¹⁰⁵ I kvällstidningarna mer än fördubblades textutrymmet och ökningen i morgontidningarna var också betydande om än inte lika stor. Å andra sidan skrev de i genomsnitt mer än kvällstidningarna redan om fågelinfluensan.

De stora textmängderna, både i kvällspressen och i morgontidningarna, kan ses som ett uttryck för att behovet av att sprida – och att få – information var betydligt större i samband med svininfluensan än det var vid fågelinfluensan.

Det avsatta bildutrymmet minskade i morgontidningarna, både i absoluta och i relativa tal. Kvällstidningarna däremot ökade bildutrymmet, men inte lika mycket som textutrymmet, varför andelen bildutrymme i samband med svininfluensan (32 procent) faktiskt var mindre än i samband med fågelinfluensan (45 procent). Under hela perioden använde de tre morgontidningarna cirka 27 sidor var till bilder i samband med svininfluensan och kvällstidningarna ungefär 50 sidor var.

Kvällstidningarna fann alltså betydligt mer bildmässigt material än morgontidningarna i samband med svininfluensarapporteringen, och dessutom mer än de gjorde vid den förra influensan. En rimlig förklaring är att svininfluensan drabbade och berörde många enskilda människor vilket passar kvällstidningarnas personcentrerade rapportering. Det återspeglas också

i bildmotiven där 63 procent av bilderna i kvällspressen visade människor i olika situationer. Motsvarande siffra för morgontidningarna var 55 procent.

Förstasidesbilder med budskap

Av alla artiklar om svininfluensan som publicerades i de tre morgontidningarna var 183 så kallade puffar för artiklar inne i tidningarna. De flesta puffarna – 149 stycken – var placerade på tidningarnas förstasidor, resterande 34 fanns på omslagen till någon av tidningarnas andra delar, exempelvis till en bilaga eller annan speciell del av tidningen.

På motsvarande sätt var 66 av kvällstidningsartiklarna puffar för artiklar någon annanstans i tidningarna, 64 av dessa var förstasidespuffar.

I morgontidningarnas rapportering lyftes var fjärde svininfluensartikel fram i en särskild text på förstasidan, i kvällstidningarna en artikel av åtta.

På förstasidan placeras artiklar som bedöms som särskilt viktiga för läsarna att få del av, men också artiklar som av andra skäl ska locka till fortsatt läsning. Förr kunde längre artiklar börja på förstasidan och fortsätta inne i tidningen, men trenden sedan många år är att artiklarna på förstasidan ska fungera som avslutade aptitretare med en sidhänvisning till de mer utförliga, fullständiga artiklarna inne i tidningen. På motsvarande sätt har etermedierna korta aptitretare alldeles i början av sina nyhetsprogram, så kallade löpsedlar, där de viktigaste nyhetsinlagen påannonseras med en mening eller två.

Totalt 89 av de undersökta tidningarnas förstasidesnyheter om svininfluensan var bildsatta. Några av förstasidesnyheterna hade dessutom flera bilder till samma artikel, vilket kan ha varit ett sätt för tidningarna att åstadkomma en massverkanseffekt.

105. Med textutrymme menas här det totala artikelutrymmet minus det utrymme som används till illustrationer som exempelvis fotografier, diagram och annan grafik.

Ett exempel, publicerat på Dagens Nyheters förstasida den 20 oktober, utgjordes av en rikt illustrerad enkät som tidningen gjort med svenska riksdagsledamöter. Enkäten visade att tre ledamöter av tio inte tänkte vaccinera sig mot svininfluensan. Urvalet på förstasidan var dock helt annorlunda – där presenterades, med namn och bild, tolv riksdagsledamöter varav bara en planerade att vaccinera sig.

Förstasidesartikeln i Dagens Nyheter signalerade alltså motstånd mot eller ointresse för vaccinationskampanjen, men det publicerades också rikt illustrerade förstasidesartiklar med motsatt tendens. Ett exempel med sju bilder fanns i Aftonbladet den 28 augusti, under rubriken *Vi blev smittade. Vanliga svenskar berättar*, och ett annat exempel med lika många bilder fanns på Expressens förstasida den 22 oktober i ett nyhetsblock där en rubrik löd *TV-läkaren rädd för vaccinet – experterna är oense* och en annan *Barnen som*

kunde räddats med en spruta. Tv-läkaren fanns på bild, liksom sex barn som dött av svininfluensan.

Nyhetsmaterialet dominerar

I undersökningen har artiklarna på förstasidan och inslagen i etermediernas löpsedlar räknats som separata artiklar och inslag. I etermedierna fanns nästan vartannat inslag också med i löpsedeln, och eftersom varje inslag betraktats som en enhet blir andelen löpsedelsinslag strax över 30 procent av all etermedierapportering. I morgontidningarna återfanns 20 procent av artiklarna om svininfluensan på förstasidan och i kvällstidningarna 11 procent, vilket betyder att de lyft fram var fjärde respektive var åttonde insidesnyhet.

Materialet som publicerades inne i tidningarna, respektive de egentliga inslagen i etermedieprogrammen, var till största delen reportage, nyhetsinslag, notiser,

TABELL 4.3. Typ av artiklar och inslag om svininfluensan (procent)

	Morgonpress (3)	Kvällspress (2)		Ekot (SR) (1)	Tv (2)
Puff för artikel	20	11	Löpsedelsinslag	31	33
Nyheter, reportage, notiser	63	58	Nyhetsinslag	52	52
Fristående faktarutor, grafik	4	7	Telegram	17	14
Enkäter	1	3	Studiointervju	0	1
Krönikor, analyser	6	8			
Frågor från läsarna	2	6			
Redovisning av chattar	0	1			
Ledare	2	5			
Debattartiklar	1	0			
Övrigt	1	0			
Summa	100	99		100	100
Totalt antal artiklar/ inslag	927	588		150	313

telegram och liknande, det vill säga rapporterande artiklar och inslag. Om man räknar bort etermediernas löpsedelsnyheter utgjorde den sortens inslag nästan allt etermediematerial om svininfluensan. Materialet i dagstidningarna var mer varierat, men även där utgjorde nyheter, reportage och notiser en mycket stor del av artiklarna om influensan (tabell 4.3).

Men tidningarna publicerade också annat material, såsom krönikor, analyser, ledare och debattartiklar. Tillsammans svarade sådana texter för cirka 10 procent av artiklarna, lite mer i kvällspressen och lite mindre i morgonpressen. Det totala antalet krönikor och analyser om svininfluensan i de fem undersökta tidningarna var cirka 100, ganska jämt fördelade mellan morgon- och kvällstidningarna. Antalet publicerade ledare var 46, varav merparten publicerades i kvällspressen, och antalet debattartiklar 15, alla utom två publicerade i morgontidningarna.

Ett 60-tal artiklar om svininfluensan var producerade genom interaktiv kommunikation mellan tidningarna och deras publik. Särskilt kvällspressen utnyttjade den numera inte så nya tekniken för att få in underlag till artiklar. Den vanligaste metoden bestod i att man bad läsarna skicka in frågor, som sedan slussades vidare till experter av olika slag. Kvällstidningarna publicerade också åtskilliga artiklar baserade på diskussioner på egna eller andras chattar och liknande forum på internet.

Nyhetsprogrammen i de undersökta etermedierna hade inte sådant material, vilket kan bero på mindre redaktionellt utrymme, eller att de gjorde en annan nyhetsvärdering. I den mån åsiktsmaterial och interaktiva inslag om svininfluensan förekom i radio/tv publicerades det alltså i andra typer av program, som morgonsoffor, debattprogram och liknande. I de nyhetsprogram som undersökts här förekom ytterst lite utöver traditionella nyheter, reportage och telegrannyheter. Det som kom närmast i de undersökta nyhetsprogrammen var några studiointervjuer i tv.

Mest globalt i morgonpress och radio

Den största delen av de undersökta mediernas rapportering om svininfluensan handlade om förhållanden i Sverige. Det gällde för två tredjedelar av artiklarna i morgonpressen och för tre fjärdedelar av rapporteringen i övriga medier där reportern angav någon geografisk arena.

Samtidigt fanns det globala perspektivet med, framför allt i morgontidningarna och i radions Ekonyheter. Ungefär en tiondel av artiklarna respektive inslagen i dessa medier rapporterade om influensan som en global företeelse, och räknar man in de artiklar och inslag som gällde förhållanden i flera länder ökar andelen till nästan vart femte. I kvällspressen och tv-nyheterna gäller det för drygt vart tjugonde inslag (tabell 4.4).

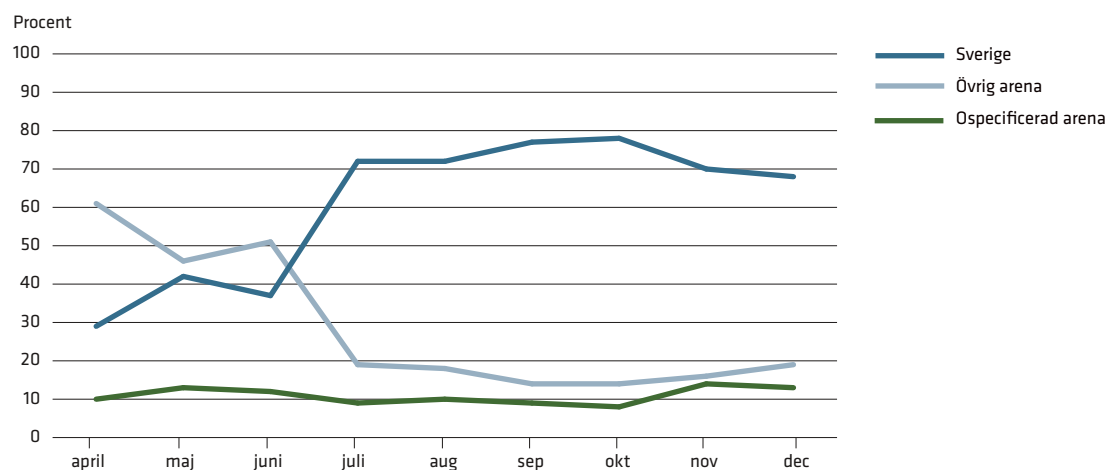
TABELL 4.4. Huvudsaklig händelsearena i artiklar och inslag (procent av artiklar/inslag med angiven händelsearena)

	Morgonpress	Kvällspress	Tv	Radio	Totalt
Sverige	66	76	76	76	72
Övriga Europa	8	8	9	5	8
Nordamerika och Sydamerika	7	8	7	1	7
Afrika, Asien, Oceanien	2	0	2	0	1
Hela världen	9	2	1	9	5
Flera arenor	8	5	4	10	7
Summa	100	99	99	101	100
Totalt antal artiklar/inslag	651	504	293	1 112	1 560

TABELL 4.5. Bilder, antal och andel av sida

	Morgontidningar			Kvällstidningar		
	Sida 1	Insida	Totalt	Sida 1	Insida	Totalt
Antal bilder	53	611	664	82	965	1 047
Bildyta (helsidor)	6,0	73,8	79,8	2,3	98,2	100,6
Yta per bild (sidor)	0,11	0,12	0,12	0,03	0,10	0,09

FIGUR 4.2. Geografisk händelsearena i artiklar och inslag om svininfluensan april till december 2009 (procent)

Var sjätte artikel eller inslag i alla medier handlade om svininfluensans härjningar i något annat land än Sverige utan att ha det globala perspektivet, det vill säga artikeln eller inslaget handlade om förhållandet i det enskilda landet. Hälften av dessa artiklar/inslag gällde något annat europeiskt land, och nästan lika stor andel handlade om de amerikanska kontinenterna där ju influensan upptäcktes först. En till två procent av artiklarna handlade om svininfluensan i övriga världen, som Asien, Afrika eller Australien.

Det skedde en tydlig geografisk förskjutning i rapporteringen över tid. De första rapporterna i april 2009 gällde ju influensautbrott i Mexiko och USA, och de två följande månaderna låg tonvikten fortfarande kvar på utlandet, även om det inte var lika tydligt som i april.

Men under sommaren förflyttades fokus till den svenska situationen, som sedan fortsatte att dominera under hösten och fram till det att rapporteringen klingade av i december 2009 (figur 4.2).

I de artiklar och inslag som behandlade svininfluensan i Sverige var det vanligen hela landet som avhandlades, inte någon speciell del. I morgontidningarna var dock en hel del av det svenska materialet lokaliserat till Stockholm. Dagens Nyheter hade högst andel Stockholmsmaterial med 26 procent, följd av Svenska Dagbladet med 21 procent. I Göteborgs-Posten, med huvudredaktion i rikets andra stad, var bara en procent av det svenska svininfluensamaterialet lokaliserat till Stockholm. I gengäld hade mer än hälften, 54 procent, Göteborg som händelsearena. Göteborgssiffran för Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet var 2 respektive 0 procent.

Den geografiska fördelningen av det svenska materialet kan ses som ett utslag av morgontidningarnas starka lokala förankring på sina utgivningsorter. Kvällstidningarna som inte är lika lokalt förankrade speglade på var sitt sätt situationen i hela landet. Expressen gjorde det genom att skriva om influensan i Sverige som en geografisk enhet, medan Aftonbla-

det publicerade exempel från många olika angivna orter. På just den här punkten liknade Ekot 16.45 och TV4:s Nyheterna tidningen Expressen, medan Rapport liknade Aftonbladet.

Illustrationerna

Nästan två tredjedelar av svininfluensaartiklarna som publicerades i de tryckta tidningarna var illustrerade. I kvällstidningarna var andelen ännu högre – cirka fem artiklar av sex var illustrerade, medan andelen i morgonpressen var ungefär varannan artikel.

Totalt upptog illustrationerna i kvällspressen en yta motsvarande 100 helsidor, och de i morgonpressen en yta motsvarande nära 80 helsidor (tabell 4.5).

De flesta illustrerade artiklarna hade en eller högst två bilder, men som nämnts förekom ända upp till 12 bilder i anslutning till samma artikel. En av dem, i Dagens Nyheter den 20 oktober, var dessutom publicerad med alla tolv bilderna på förstasidan.

Den allra största illustrationen var ett foto publicerat över nästan ett helt uppslag i Aftonbladet den 4 november. Bilden föreställde barn på en förskola i Sundbyberg som ritat teckningar till en kamrat som avlidit i influensan. En annan mycket stor bild publicerades i Svenska Dagbladet den 11 oktober och föreställde ett fotbollslag som för att undvika smittspridning vinkade tack till sina motståndare i stället för att ta i hand efter en match.

De allra flesta illustrationerna var fotografier, men det förekom också en hel del tabeller, diagram och annan grafik. En av de största illustrationerna var just grafik som pedagogisk visade framställningen av vaccin steg för steg, under rubriken *Så funkar vaccinet mot pandemin*. Grafiken publicerades i Dagens Nyheter den 30 augusti.

I sammanlagt ett 70-tal tidningsartiklar var grafik av något slag den dominerande illustrationen. Den förekom något oftare i morgontidningarna än i kvällstidningarna, men skillnaden var inte särskilt stor. En

Dagens Nyheter 30 augusti 2009

vanligt förekommande form av grafik var kartor över den aktuella smittspridningssituationen. Ett exempel publicerades stort på Expressens förstasida den 23 oktober under rubriken *Nu slår till. Dödsoffren blir fler varje dag*. Ett annat exempel fanns i Göteborgs-Posten den 18 augusti under rubriken *Tusentals nya fall varje dag. Explosionsartad smittspridning av svininfluensan*.

Länkar till mer information

I ungefär var tionde undersökt artikel och inslag om svininfluensan förekom någon hänvisning till information på internet. I Svenska Dagbladet fanns sådana hänvisningar redan i anslutning till en av de första artiklarna, den 26 april. I slutet av artikeln hänvisade

tidningen till sin nätupplaga svd.se där det lagts upp dels en bildspecial från Mexiko City, dels ett webb-tv-inslag om hur armén i Mexiko delade ut munskydd till befolkningen.

Totalt förekom sådana och andra hänvisningar i anslutning till 207 av de 1 978 undersökta nyhetstexterna/inslagen. Hänvisningarna förekom i varierande grad i samtliga undersökta medier, men var betydligt vanligare i tryckta medier än i etermedierna. I Ekot 16.45 förekom de nästan inte alls, medan de var ganska vanliga i tidningarna, särskilt i morgonpressen (tabell 4.6).

Den vanligaste hänvisningen gällde det egna mediets nätupplaga. De få hänvisningar som trots allt fanns i radions och televisionens nyheter om svininfluensan

**SAMLA
GUD-
FADERN**

Tredje filmen:
bara 69 kronor

Nu gör
**FOPPA
COME
BACK**
i Tre Kronor
SPORT

EXPRESSEN

FREDAG 23 OKTOBER 2009

PRIS 40 HELFTIDSBIL. 800 000 TL

TELEFON 070 33 33 33

SVININFLUENSAN

NU SLÅR NYA SMITT- VÄGEN TILL DÖD

Dödsoffren blir fler varje dag

BRITTA SVENSSON: Var finns den muslimska invasionen, SD?

KULTUR: Roberto Saviano skriver själv om ett Italien på väg att svika

BITT DIN PÅN STÖDFRIK 3 LITRER
Zumbali Chenin Blanc 129,-
SÖNDAG 24 OKTOBER 2009. 08.00-11.00

Alltidsmärkt under graviditet och skada barnet.

Expressen 23 oktober 2009

TABELL 4.6. Länkar som de undersökta medierna hänvisat till (antal hänvisningar)

Omnämnd länk	Antal hänvisningar
Egna nätupplagan	190
smittskyddsinstitutet.se	12
krisinformation.se	7
Läkemedelsverket: lakemedelsverket.se	4
Vårdguiden: vardguiden.se	4
EU:s läkemedelsmyndighet: emea.europa.eu	4
socialstyrelsen.se	3
who.int	3

gällde i samtliga fall just det egna nyhetsprogrammet på webben. Dagstidningarnas hänvisningar var mer varierade.

I de tryckta tidningarna förekom också, som i fallet med Svenska Dagbladet ovan, flera olika hänvisningar i anslutning till en och samma artikel. Rekordet publicerades i Svenska Dagbladet den 30 augusti 2009, där det förutom en hänvisning till den egna nätupplagan hänvisades till fem andra nätadresser med information om influensan.

Totalt förekom 234 stycken hänvisningar i det undersökta materialet, varav 190 syftade till det egna mediets nätupplagor. Av de ganska få externa hänvisningarna riktades flest till Smittskyddsinstitutets hemsida, smittskyddsinstitutet.se, och till de svenska myndigheternas gemensamma hemsida krisinformation.se.

Bara tre hänvisningar gjordes till Socialstyrelsens hemsida, trots att myndigheten hade det överordnade ansvaret för hanteringen av svininfluensan i Sverige. Det var också Socialstyrelsen som lanserade ungdomskampanjen *Nu säger vi nej till svininfluensan, placerad*

på en särskild nätadress. Den adressen på nätet saknas dock helt bland de adresser som medierna hänvisade till.

Överlägset flest länkar till externa informationskällor återfanns i Svenska Dagbladet, med 30 stycken av de 44 externa hänvisningarna. De återstående publicerades i Aftonbladet (7), Dagens Nyheter (4) och Göteborgs-Posten (3).

5. SAKFRÅGOR OCH AKTÖRER I MEDIERAPPORTERINGEN

OM MAN BRYTER NER en artikel eller ett nyhetsinslag i mycket små delar kan man ibland identifiera ett stort antal frågor som tas upp på ett eller annat sätt. Sådana undersökningar kan vara fruktbara vid djupanalyser av enstaka artiklar eller inslag. Om man i stället är intresserad av vad en omfattande medierapportering i huvudsak handlat om kan man välja att identifiera ett eller två dominerande ämnen i varje artikel och genom summering få fram vad som dominerade.

En sådan analys har gjorts av de svenska mediernas bevakning av svininfluensan. I samtliga artiklar och inslag har de två viktigaste ämnesområdena identifierats och kategoriserats.

På motsvarande sätt har materialet analyserats om vilka aktörer som dominerat i bevakningen, det vill säga vilka myndigheter, institutioner och personer som kommit till tals i medierna, och vilka man talade om.

Även bildmaterialet har analyserats på ett liknande sätt.

Ämnena som dominerade

I medierapporteringen om svininfluensan fanns identifierbara ämnen i 1 739 av de totalt 1 978 undersökta artiklarna och inslagen. Undantagen utgörs främst av några mycket korta löpsedelsinslag i radion och enstaka korta puffar i pressen, där det inte gått att identifiera något ämne.

I ungefär hälften av artiklarna och inslagen där ämnen har kunnat identifieras fanns fler än ett ämne. I de fallen har ett primärt och ett sekundärt ämne noterats. Ett exempel på detta kan vara en artikel som både tagit upp influensans snabba spridning och de ekonomiska effekterna av detta.

För åskådlighetens skull har näraliggande ämnen slagits samman till ett tiotal större ämnesområden i redovisningen: exempelvis har de detaljerade kategorierna *drabbad skola*, *drabbad arbetsplats* och *drabbade personer* slagits samman med ytterligare några liknande kategorier till ämnesområdet *drabbade, enskilda eller grupp*.

Ämnesområdet *drabbade* var ett av dem som lyftes fram i många artiklar och inslag i influensabevakningen. Men det fanns två andra ämnesområden som fick ännu mera utrymme. Det ena var hanteringen av smittan, det andra var upplysningar om själva influensan (tabell 5.1).

Hanteringen av smittan, det vill säga hur samhälle och individer kunde skydda sig mot influensan och hur man skulle bete sig om man ändå blev sjuk, fanns med som dominerande ämne i mer än hälften av alla inslag och artiklar. I de allra flesta fallen handlade de mer specifikt om vaccineringarna, som uppmärksammades mycket i alla medier. Ett av många exempel fanns i Rapport den 12 oktober och handlade om EU-ländernas olika omfattande vaccinationsprogram, exemplifierat med Belgiens relativt lilla vaccinationsprogram satt i relation till Sveriges ambitiösa.

Rapporter från vaccinationscentralerna var andra vanliga exempel på inslag och artiklar om hanteringen av smittan. En sådan artikel som handlade om de första vaccineringarna i Västsverige fanns i Göteborgs-Posten den 15 oktober, och dagarna däromkring fanns liknande artiklar och inslag i de flesta undersökta medierna.

Ekot 16.45 hade mindre rapportering om vaccinationerna än de andra, men även där förekom det en hel del, som i ett nyhetsinslag den 4 september där Ekot berättade att Läkemedelsverket beslutat rekommendera vaccination även för gravida och för barn över tre år, men avrådde vaccination av spädbarn eftersom deras immunförsvar inte klarade av att producera tillräcklig mängd med antikroppar.

I kvällstidningarna fanns många artiklar om problemen i vaccinationskampanjen – först om bristen på intresse i början av hösten 2009 och sedan om problem med turordningen och med vad som beskrevs som orimligt långa köer till vaccinationscentralerna. Exempelvis hade Aftonbladet en nyhetsartikel med rubriken *Friska lurar sig förbi kön* den 27 oktober, då det var det meningen att det vaccin som fanns skulle gå

Tabell 5.1. Ämnen som dominerade i svininfluensabevakningen (procent)

	Andelen artiklar/inslag med ämnet, primärt eller sekundärt				Totalt
	Morgonpress	Kvällspress	Tv	Radio	
Hantering av smittan	57	56	57	42	55
Själva influensan	47	46	50	71	49
Drabbade, enskilda eller grupp	22	34	27	32	27
Reaktioner på influensan	14	15	13	12	14
Ekonomiska frågor	4	0	2	3	2
Drabbade samhällssektorer	2	1	4	2	2
Mediernas rapportering	2	2	2	1	2
Övriga ämnen	7	7	8	6	7
Antal artiklar med minst ett ämne	759	561	313	106	1 739

Summan av procenttalen i varje kolumn överstiger 100 eftersom en del artiklar och inslag hade mer än ett dominerande ämne.

till några utvalda riskgrupper. När den allmänna vaccinationen kom i gång beskrev Expressen situationen i en artikel den 24 november under rubriken *Vilda bråk om vaccinet. Hot och stölder – nu kallas vakter in.*

Just i kvällstidningarna förekom också en del artiklar om tips på hur man kunde skydda sig på andra sätt. Särskilt på sensommaren och början av hösten, innan vaccinationerna kommit igång, förekom sådana tips i nyhetsartiklar och frågespalter både i Expressen och i Aftonbladet. Typiska kvällstidningsrubriker om hur man kunde skydda sig innan vaccineringarna kom igång var: *Så förbereder du dig på svininfluensatider* och *Allt du måste veta om svininfluensan* (Aftonbladet) samt *Handsprit räddar liv* (Expressen).

I morgontidningarna var just den typen av tips mer sällsynta och i etermediernas nyhetsändringar förekom de nästan inte alls, åtminstone inte som inslagens huvudsakliga ämne.

Några artiklar och inslag om smitthanteringen handlade också om samhällets beredskap på ett mer översiktligt plan. De förekom i alla medieformerna,

Expressen 24 november 2009.

och fanns dessutom både på nyhetsplats och i åsiktsmaterialet. Redan den 28 april 2009 fanns exempelvis en debattartikel över en helsida i Dagens Nyheter, där två medicinforskare argumenterade för en svensk vaccinfabrik som det bästa sättet att ha en beredskap mot influensaepidemier. Ett annat exempel fanns i Göteborgs-Posten den 5 maj, då tidningen publicerade en stor nyhetsartikel om hur beredskapen att hantera influensan höjts i Västsverige, med underrubriken *Smittbärare ska hållas avskilda från allmänheten*.

Dagliga inslag om smittspridningen

Det andra dominerande ämnesområdet handlade alltså om information om influensan som sådan, det vill säga om statistik över antalet smittade och information om virusets egenskaper, spridningsvägar och liknande. Också det var ett huvudämne i nästan hälften av alla artiklar och inslag. Allra vanligast var detta ämne i Ekot 16.45 som dels rapporterade om spridningen, dels hade åtskilliga inslag om vaccinet och medicinerna som skulle stoppa influensan och lindra dess effekter.

Dagliga rapporter om hur influensan snabbt spreds över världen förekom i alla medier under influensaepidemins första dagar, och just då förekom de allra mest i tv-nyheterna. Rapport hade nyheter om smittspridningen varje dag från den 25 april till den 2 maj, och Nyheterna i TV4 hade nästan lika många inslag. Även kvällstidningarna hade åtskilliga artiklar om spridningen. Efter sommaren återkom den typen av artiklar när influensan började spridas på allvar i Europa. Exempelvis publicerade Göteborgs-Posten den 16 augusti en Europakarta över ett helt uppslag, där antalet fall i varje land hade markerats med siffror och cirkeldiagram. Liknande kartbilder förekom vid olika tidpunkter i alla de andra undersökta tidningarna.

Uppgifter om hur många personer i Sverige som drabbats av svininfluensan publicerades också regelbundet i de tryckta medierna; ofta kom de i fredags-tidningarna med referens till Smittskyddsinstitutets torsdagsrapporter med färsk statistik.

Andra artiklar med information om viruset och dess egenskaper kunde se ut som i Aftonbladet den 9 september, då tidningen publicerade en stor artikel med rubriken *Här gömmer sig viruset. Vanliga prylar hemma är dolda smitthärdar*, illustrerad med en bild på en lägenhet där man ritat in ställen där viruset kunde tänkas finnas.

Det förekom också artiklar som syftade till att bygga upp läsarnas medicinska baskunskaper, som ett uppslag publicerat i Dagens Nyheter den 30 augusti under rubriken *Så funkar vaccinet mot pandemin*, där tidningen med text och grafik beskrev hur vaccin kan framställas med hjälp av infekterade ägg eller cellodlingar.

Sjuka av influensan – och vaccinet

Det tredje relativt stora ämnesområdet i svininfluensarapporteringen handlade om personer – enskilda eller i grupp – som drabbats av influensan på något sätt, antingen av influensan som sådan, av vaccinationen eller av något annat. Det var ett dominerande ämne i var fjärde artikel eller inslag. I kvällspressen var det huvudämne i var tredje artikel, och även Ekot hade en hel del inslag om drabbade.

Ett av de första enskilda fallen som fick stor uppmärksamhet handlade om en 22-årig man från Östergötland som från mitten av juli och en tid framöver vårdades nedsövd i respirator efter att ha smittats av influensan av en anhörig som hade den med sig hem efter en utlandssemester. Kvällspressen gav mycket uppmärksamhet åt 22-åringen, som då var det allvarligaste svenska fallet. Exempelvis beskrev Expressen fallet i flera artiklar, varav några publicerades den 17 och 18 juli.

När vaccinationskampanjen hade kommit igång fanns en annan kategori drabbade att lyfta fram, nämligen de som fått problem av vaccinet. Ett exempel publicerades i Aftonbladet den 28 oktober under rubriken *Svårt sjuk av vaccinet*. I anslutning till artikeln fanns en komplett lista över 114 biverkningar som rapporterats in till Läkemedelsverket, som publicerat listan på sin hemsida.

Så här kan influensan spridas

- 1. **Dräpsmitta** - Viruspartiklar som överlever på ytor i flera dagar.
- 2. **Luftburen** - Virus som sprids i luften från en sjuk person.
- 3. **Handkontakt** - När en sjuk person rör vid en yta som sedan röras av en annan person.
- 4. **Handskrivor** - När en sjuk person skriver på en yta som sedan röras av en annan person.

Det är inte för att vara lite mer noggrann och tvätta händerna ofta

Dödssjuka kvinnan mår bättre

En dödssjuk kvinna som varit i koma i flera dagar mår bättre. Hon har blivit utsläppt från sjukhuset och kommer att återvända till sin familj. Detta är ett goda tecken och visar att hennes kropp börjar återhämta sig från sjukdomen. Hon kommer att fortsätta att mottå medicinsk vård under några dagar till.

Här gömmer sig viruset

Vanliga prylar hemma är dolda smitthärdar

Var försiktig med smittan
 Det är inte bara människor som kan smittas av svininfluensa. Däremot kan viruset överleva på ytor i flera dagar. Detta innebär att viruset kan smittas från en yta som tidigare varit i kontakt med en sjuk person. Detta är särskilt viktigt att tänka på i offentliga platser som busstationer och flygplan. Det är också viktigt att tänka på i hemmet, särskilt i kök och badrum. Detta innebär att det är viktigt att tvätta händerna ofta och att rengöra ytor som handtag och dörrknycklar.

Enligt en studie från en amerikansk universitet har viruset överlevt på ytor i upp till 48 timmar. Detta innebär att viruset kan smittas från en yta som tidigare varit i kontakt med en sjuk person.

KARIN AHLBERG

Info till läkare!
 Svininfluensan är en smittsamt virus som kan ge allvariga komplikationer för vissa människor. Detta är särskilt viktigt att tänka på för personer som har kroniska sjukdomar eller som är äldre. Det är också viktigt att tänka på för personer som arbetar i sjukhus eller andra offentliga platser. Detta innebär att det är viktigt att ta hänsyn till smittskyddsåtgärder som handtvätt och användning av skyddsmaskor.

Första smittan för och alla
 Detta är första gången som svininfluensa har rapporterats i Sverige. Detta innebär att viruset har spridits till landet från utlandet. Detta är ett viktigt tecken på att viruset är mycket smittsamt och att det kan smittas från en sjuk person. Detta innebär att det är viktigt att ta hänsyn till smittskyddsåtgärder som handtvätt och användning av skyddsmaskor.

Svenska Dagbladet 11 oktober 2009

Ändrade vanor och andra ämnen

Ytterligare ett ämnesområde som förekom i ett stort antal artiklar och inslag handlade om hur organisationer, grupper eller individer reagerade eller planerade att agera i samband med influensaepidemin. Några exempel publicerades i morgontidningarna i början av hösten 2009, alldeles innan vaccinationskampanjen drog igång. Den 10 oktober berättade Dagens Nyheter om hur svenskarnas vilja att vaccinera sig hade sjunkit från 70 procent i augusti då inget vaccin fanns att tillgå, till 50 procent när det första vaccinet anlände. Den 11 oktober skrev Svenska Dagbladet om hur influensan påverkat svenskarnas vanor, som exempelvis att vi börjat nysa i armvecket, att fotbollslag slutat ta i hand vid matcherna och att församlingar i Svenska kyrkan ändrat nattvardsordningen och börjat doppa

brödet i vin i stället för att bjuda vin ur gemensam kalk. Rapport den 7 september berättade om en församling som gått över till starkvin i nattvardskalken i hopp om att minska smittorisen. Sådana och andra reaktioner på smittan var huvudtema i något mer än var tionde artikel eller inslag.

Ytterligare några ämnesområden förekom i rapporteringen, såsom ekonomiska aspekter, drabbade samhällssektorer och synpunkter på mediernas rapportering. De förekom vardera i cirka två procent av artiklarna och inslagen, det sistnämnda framför allt i åsiktsmaterial som ledarartiklar och krönikor.

Som framgår av tabell 5.1 fanns det en del skillnader mellan de undersökta medieformerna. Exempelvis hade etermedierna, och då särskilt radion, större fokus än tidningarna på information om själva influ-

ensan, medan kvällstidningarna skrev mer än övriga medier om personer som drabbats. Den skillnaden blir ännu tydligare om man sorterar ut nyheterna från det övriga materialet som ledare, debattartiklar, enkäter och annat som förekom i dagstidningarna. I det rena nyhetsmaterialet var drabbade personer huvudämne i 43 procent av kvällstidningsartiklarna mot cirka 30 procent i övriga medier.

Medier om medier

I tidningarnas kommenterande material – ledare, krönikor, debattartiklar och liknande – dominerade delvis andra ämnen, men även där var hanteringen av smittan det vanligaste: ungefär sju kommenterande artiklar av tio tog upp smitthanteringen. Näst vanligast var ämnesområdet *själva influensan*, följt av de olika reaktionerna på influensan.

Det fjärde största ämnet i åsiktsmaterialet var artiklar om medierapporteringen. Särskilt i morgonpressens kommenterande artiklar var det ett vanligt ämne (18 procent av artiklarna), men det gällde i viss mån även för kvällspressen (9 procent). I de flesta fallen var det tidningarnas medicin- eller vetenskapsreportrar som tog upp frågan om medierapporteringen, som i Inger Atterstams kommentar i epidemins inledande skede: *Först var det sars, därefter fågelinfluensan och nu är det åter dags för krigsrubriker.*¹⁰⁶

I sina krönikor i Svenska Dagbladet återkom Atterstam flera gånger till vad hon menade var överdriven rapportering om riskerna med svininfluensan, både i den egna tidningen och i konkurrenterna: *En hotande dödlig världsepidemi med maffiga dramatiska bilder är en näst intill oemotståndlig brygd för redaktionerna. De går igång och de betsar varandra och jakten leds av nyhetschefer som oftast har diffusa medicinska kunskaper.*¹⁰⁷

Inger Atterstam, Svenska Dagbladet

Karin Bojs, Dagens Nyheter

106. SvD 28/4 2009.

107. SvD 30/4 2009.

I samma artikel skrev hon: *Det största mediala problemet är aningslösheten och godtrogenheten mot de professionella larmarna.*

Hennes kollega Karin Bojs på Dagens Nyheter hade en annan syn på mediernas rapportering: *En del kritiska röster menar att vi inom medierna sprider panik som är värre än själva sjukdomen. Och visst kan panik och irrationella åtgärder ställa till stor skada. (...) Men jag vill verkligen försvara den bedömning som vi på Dagens Nyheter har gjort. Det är de facto en stor nyhet att världen har drabbats av ett alldeles nytt, luftburet virus, och att vi står på randen av en pandemi, enligt världshälsoorganisationen WHO. Vi på DN gör samma bedömning som världens smittskyddsmyndigheter och världens ledande tidskrifter.*¹⁰⁸

De som kom till tals

I praktiskt taget alla artiklar och inslag om svininfluensan förekom att en eller flera personer, myndigheter eller organisationer uttalade sig eller kom till tals på annat sätt. Upp till tre sådana aktörer har identifierats i varje artikel och inslag, och om det förekommit fler har de tre valts ut som kommit mest till tals i artikeln/inslaget.

Totalt har 2 684 aktörer identifierats i de undersökta artiklarna och inslagen, antingen som huvudaktör eller som aktör med en något mindre roll.

Framför allt var det svenska myndigheter och läkarkåren som uttalade sig och agerade mycket i medierna i svininfluensarapporteringen. Ungefär var fjärde aktör som kom till tals var en representant för myndigheterna, och var sjätte var en läkare eller annan medicinsk expert som uttalade sig i just den egenskapen och inte som representant för någon myndighet.

Knappt var tionde som uttalade sig var någon ur den naturligtvis mycket sammansatta gruppen ”svensk allmänhet”.

Bland de svenska aktörerna som kom till tals fanns också företrädare för kommuner och landsting, samt journalister och medier, vardera utgörande ungefär var femtonde aktör. Flertalet av journalisterna var ledarskribenter och författare av krönikor där skribentens egna uppfattningar framfördes. I nyheter och reportage har skribenten per definition inte registrerats som aktör.

En av tjugofem som kom till tals var smittad eller anhörig till svenskar som drabbats av influensan. Andra svenska grupper som utgjorde mer än en procent av aktörerna var företrädare för regeringen, för svenska företag, för intresseorganisationer samt gruppen övriga svenska politiker (tabell 5.2).

Ungefär 80 procent av alla som kom till tals var svensk eller representerade något svenskt organ, övriga var utländska aktörer. Mest förekommande av dessa var företrädare för internationella organisationer, vilket i det här fallet nästan uteslutande innebär företrädare för FN eller dess underorganisationer som Världshälsoorganisationen, WHO. Andra länders myndigheter förekom också ganska flitigt, framför allt myndigheter i USA, Mexiko, Storbritannien och de nordiska grannländerna.

De som dominerade

Nästan var fjärde aktör som kom till tals företrädde alltså någon statlig svensk myndighet. Vanligast som aktör av dessa myndigheter var Smittskyddsinstitutet, där man bland annat analyserade prover från personer som misstänktes vara smittade.

Näst vanligast var företrädare för Socialstyrelsen, den myndighet som hade det övergripande ansvaret för hanteringen av influensaepidemin. Bland myndigheterna som kom mycket till tals fanns även Läkemedelsverket som regelbundet rapporterade om biverkningar av vaccinet. Mera i skymundan agerade däremot Myndigheten för samhällsskydd och beredskap,

108. DN 10/5 2009.

TABELL 5.2. Aktörer som kom till tals i medierapportering (procent)

Svenska aktörer	Morgonpress	Kvällspress	Tv	Radio	Totalt
Svenska myndigheter	25	21	22	40	24
Läkare/medicinska experter	17	19	17	10	17
Svensk allmänhet	4	11	13	4	8
Medier och journalister	7	8	2	1	6
Svenska kommuner och landsting	6	6	4	8	6
Smittade och anhöriga i Sverige	1	8	3	1	4
Sveriges regering	2	2	4	5	2
Svenska företag	4	1	0	2	2
Övriga svenska politiker	2	1	1	4	2
Intresseorganisation, svensk	2	1	2	5	2
Övriga svenska aktörer	4	8	7	4	6
Summa svenska aktörer	74	86	75	84	79
Utländska aktörer	Morgonpress	Kvällspress	Tv	Radio	Totalt
Internationell organisation	8	2	2	4	5
Myndigheter i annat land	5	4	6	3	4
EU-myndighet	3	1	2	4	2
Politiker i annat land	3	1	3	1	2
Utländska företag	3	1	1	3	2
Allmänhet i annat land	1	1	6	1	1
Sjuka och anhöriga i annat land	0	2	3	0	1
Experter i annat land	1	0	0	0	1
Övriga utländska aktörer	1	3	3	1	2
Summa utländska aktörer	25	15	26	17	21
Summa	99	101	101	101	100
Totalt antal aktörer	1 290	920	309	165	2 684

MSB, vars uppgift framför allt var att stödja andra myndigheters pandemiplanering (tabell 5.3).

Även statistiken över enskilda personer som återkommande kom till tals i samband med svininfluensan toppas av företrädare för de svenska myndigheterna. Allra mest ut i medierna kom Annika Linde, statsepidemiolog på Smittskyddsinstitutet. Ytterligare tre representanter för SMI finns med på listan över de tio som kom mest till tals, nämligen Maria Brytting och Jan Albert samt institutets generaldirektör Johan Carlson.

Högt upp på listan finns också avdelningschefen Anders Tegnell på Socialstyrelsen, folkhälsominister Maria Larsson och generaldirektör Jan Liliemark på Läkemiddelsverket. Övriga på listan är smittskyddsläkaren Ann Söderström från Västra Götalandsregionen, chefsläkare Henrik Almkvist, Stockholms läns landsting, samt smittskyddsläkaren Åke Örtqvist, också han på Stockholms läns landsting (tabell 5.4).

TABELL 5.3. Svenska myndigheter som kom till tals (antal tillfällen)

	Antal tillfällen
Smittskyddsinstitutet	311
Socialstyrelsen	174
Läkemiddelsverket	105
Myndigheten för samhällsskydd och beredskap	18
Övriga statliga myndigheter	39
Totalt antal artiklar och inslag	1 978

I siffrorna ingår både de tillfällen då uttalanden från själva myndigheten återgivits i medierna och sådana där enskilda företrädare för myndigheten kommit till tals.

TABELL 5.4. Tio i topp över personer som kom till tals i medierapporteringen (antal tillfällen)

	Till tals, totalt antal gånger	Till tals som huvudperson
Annika Linde, Smittskyddsinstitutet	113	60
Anders Tegnell, Socialstyrelsen	84	37
Maria Larsson, folkhälsominister	52	20
Jan Liliemark, Läkemiddelsverket	46	22
Ann Söderström, smittskyddsläkare	40	30
Maria Brytting, Smittskyddsinstitutet	38	24
Henrik Almkvist, chefsläkare, Stockholm	26	18
Jan Albert, Smittskyddsinstitutet	26	13
Åke Örtqvist, smittskyddsläkare	23	14
Johan Carlson, GD Smittskyddsinstitutet	22	10
Totalt antal artiklar och inslag	1 978	1 978

Annika Linde, Smittskyddsinstitutet.

Maria Larsson, folkhälsominister och Anders Tegnell, Socialstyrelsen.

Utanför listan, men ändå ganska flitigt förekommande, var personer som WHO:s chef Margaret Chan och organisationens influensaexpert Keiji Fukuda. De förekom i 12 respektive 13 artiklar/inslag, oftast som huvudperson. Däremot förekom den europeiska smittskyddsmyndigheten ECDC, med säte i Stockholm, mycket sparsamt i rapporteringen. Av de nära 2 000 undersökta artiklarna och inslagen var myndighetens dåvarande chef Zsuzsanna Jakab endast huvudperson i en tidningsartikel och ett radioinslag.

Avvikande röster som kom till tals

Även om det också förekom en hel del röster från allmänheten så dominerade alltså myndigheternas och sjukvårdens företrädare stort i medierapporteringen om svininfluensan. De allra flesta av dessa, inklusive samtliga på listan ovan, stödde i allt väsentligt den officiella vaccinationslinjen. Men även i läkarkåren fanns några enstaka avvikande röster som ifrågasatte vaccinationskampanjen eller kom med förslag om alternativ.

Flitigast citerad av de kritiska rösterna var professor och influensaforskaren Björn Olsen som kom till tals i 16 av de 1 978 undersökta artiklarna och inslagen, varav 8 gånger som huvudperson. Bland annat i Rapport den 21 augusti framförde Olsen åsikten att det var dyrt och ganska verkningslöst att vaccinera hela befolkningen mot svininfluensan. Han var också en av undertecknarna av en debattartikel i Dagens Nyheter den 28 april 2009, där författarna krävde att Sverige skulle bygga en egen fabrik för produktion av vaccin, främst för de vanliga säsongsinfluensorna.

Det förekom också enstaka andra läkare som kritiserade vaccinationskampanjen, främst med motiveringen att den kostade mycket pengar som kunde användas bättre till annat, exempelvis de två Norrlandsläkarna som nämndes i inledningskapitlet.

En än mer avvikande röst i läkarkåren var den så kallade fettdoktor Annika Dahlqvist, som i slutet av

augusti 2009 meddelade att hon inte tänkte vaccinera sig, eftersom hon fick tillräckligt skydd genom att äta en fettrik kost. Uttalandet väckte en del uppmärksamhet och diskuterades flitigt i så kallade sociala medier. I de undersökta etablerade medierna var uppmärksamheten däremot begränsad, där kom hon till tals i knappt 10 artiklar, huvudsakligen i kvällspressen, varav 4 gånger som huvudperson.

Myndigheter och andra som man talade om

I den undersökta svininfluensarapporteringen fanns också personer, myndigheter, organisationer och företag som man på något sätt talade om, oftast på ett neutralt sätt men ibland också i värderande termer. Även denna del av analysen har gjorts på tre aktörer och då på de tre som omtalas mest i varje artikel eller inslag.

Allra mest omtalade var de personer som drabbades av svininfluensan (tabell 5.5). Gruppen är stor och heterogen och omfattar smittade och deras anhöriga i Sverige och utomlands, inklusive dem som dog av influensan. De första att uppmärksammas var de som drabbades i Mexiko och USA där smittan upptäcktes våren 2009. Senare omtalades sjuka och avlidna i många länder allteftersom smittan spred sig.

På hösten flyttades intresset till Sverige, där flera sjuka eller avlidna personer uppmärksammades, ofta anonymt eller med vag information om identiteten. I enstaka fall uppmärksammades dock även namngivna personer som avlidit i influensan, däribland en 49-årig handikappad man och en 3-årig pojke som dog några dagar efter att han skickades hem från ett sjukhus utan att ha testats.

Om man räknar dem som grupp var statliga svenska myndigheter den mest omtalade kategorin efter de drabbade och deras anhöriga. Men om man ser till enskilda organisationer var Världshälsoorganisation, WHO, mer omtalad. Totalt var WHO omtalad i 85 artiklar och inslag. Den mest omtalade statliga myn-

digheten, Socialstyrelsen, förekom i 73 artiklar och inslag, den näst mest förekommande var Smittskyddsinstitutet i 69.

Den svenska regeringen förekom också ofta, liksom sjukvården, både i form av läkare, sjukhus och vårdcentraler och de administrativa delarna som landsting och regioner.

Utländska företag talade man om i 43 artiklar och inslag. Med något enda undantag rörde det sig om läkemedelsföretag och då nästan alltid Glaxo Smith Kline som levererade det svenska vaccinet. Europeiska organisationer omtalades också en del och då i första hand dess smittskyddsmyndighet ECDC.

Mest neutralt, men också en del kritik

De personer som drabbades av influensan omtalades undantagslöst neutralt eller positivt i medierna. Däremot förekom det i några fall att deras anhöriga riktade kritik mot vården eller mot enskilda sjukhus som man menade inte hade skött vården på bästa sätt.

Den svenska sjukvården blev därigenom ett av två organ som ganska ofta omtalades negativt i rapporteringen om svininfluensan. Allra mest negativt omtalad var dock den svenska regeringen, som kritiserades i mer än hälften av alla tillfällen då den var omnämnd (tabell 5.6).

Kritiken mot regeringen kom från flera håll, men i stor utsträckning uttalades den i tidningarnas åsiktsmaterial, som i ledare, debattartiklar och i kommenterande artiklar på nyhetsplats. En återkommande kritik handlade om att regeringen inte satsat på att åstadkomma en svensk vaccinfabrik. Kritiken var inte massiv, men den kom vid några tillfällen från oppositionen, från enstaka forskare och från ledarskribenter. Annan kritik mot regeringen gällde oklarheter om vem som skulle ta kostnaden för vaccinet, och det förekom också kritik mot att innehållet i avtalet med läkemedelstillverkaren hölls hemligt. Dessutom framförde Svenska Dagbladets medicinreporter återkommande tivel på det vettiga i massvaccineringen.

TABELL 5.5. Omtalade aktörer (procent)

Svenska aktörer	Morgonpress	Kvällspress	Tv	Radio	Totalt
Drabbad: sjuk, anhörig	22	36	29	24	28
Statliga myndigheter	16	8	25	16	15
Regeringen	4	8	3	3	5
Vården, läkare	5	5	2	3	5
Landsting/region, administrativt	5	0	1	3	3
Medier, journalister	3	3	0	0	2
Övriga svenska	12	13	5	14	12
Summa svenska omtalade	67	73	65	63	70
Utländska aktörer	Morgonpress	Kvällspress	Tv	Radio	Totalt
Drabbad: sjuk, anhörig	8	9	9	6	8
Internationella organ: FN, WHO	8	4	12	8	7
Myndigheter	4	4	9	11	5
Företag	5	3	2	0	3
Europeiska organ	3	1	3	8	3
Politiker	2	3	1	3	2
Övriga utländska	4	3	0	1	3
Summa utländska omtalade	34	27	36	37	31
Summa	101	100	101	100	101
Totalt antal omtalade	571	415	164	93	1 243

TABELL 5.6. Sätt som aktörer omtalats i undersökta artiklar och inslag (antal och index)

	Positivt	Negativt	Neutralt	Totalt	Index
Regeringen	4	34	21	59	- 50,8
Svensk sjukvård	5	19	19	43	- 32,6
Landsting/ region, administrativt	2	11	20	33	- 27,3
Smittskyddsinstitutet	3	13	53	69	- 14,5
Internationella företag	4	9	30	43	- 11,6
Världshälsoorganisationen, WHO	4	11	70	85	- 8,3
Socialstyrelsen	8	13	52	73	- 6,8
Europeiska organisationer	1	3	31	35	- 5,7

Som neutralt har räknats när aktören omtalats utan värdering samt ett fåtal fall när aktören både omtalats positivt och negativt i samma inslag eller artikel. Indexet i tabellen är beräknat enligt formeln: Antal gånger aktören omnämns positivt minus antal gånger den omnämns negativt, dividerat med totala antalet gånger aktören är omnämnd, multiplicerat med 100.

Den svenska sjukvården fick alltså också en del kritik, men i det fallet var omdömena lika ofta neutrala. Kritiken riktades främst mot enskilda sjukhus och framfördes i de flesta fallen av enskilda personer ur allmänheten. Det förekom också kritik mot landstingen som organisation.

Även de statliga myndigheterna omtalades oftast neutralt, men när de värderades var det mer i form av kritik än beröm. Den mesta kritiken mot Socialstyrelsen och Smittskyddsinstitutet kom från läkare som hade synpunkter på det nödvändiga i att vaccinera hela befolkningen. Kritiken mot de utländska företagen, i praktiken läkemedelsföretaget Glaxo Smith Kline, utgjordes av enstaka kritiska synpunkter från flera olika håll, inklusive pressen, svenska myndigheter och enskilda läkare. Kritiken handlade i första hand om att vaccinet var dyrt och att leveranserna kom senare än utlovat.

Bilderna i tidningar och tv

De som kom till tals i influensarapporteringen var alltså i hög grad myndighetsföreträdare, läkare och annan vårdpersonal. Men de personer som visades mest på de mest framträdande bilderna var dels personer ur allmänheten, dels drabbade och anhöriga.

Totalt var 384 av morgontidningarnas och 490 av kvällstidningarnas artiklar om influensan illustrerade. Av de undersökta tv-inslagen fanns illustrationer i anslutning till 294 av de 313 inslagen och då nästan uteslutande i form av filminslag.¹⁰⁹ I dagspressen har den största bilden till varje artikel analyserats, i tv-inslagen de mest framträdande motiven (tabell 5.7).

Det allra vanligaste bildmotivet i den undersökta medierapporteringen var alltså bilder av allmänheten, som exempelvis förekom i anslutning till artiklar om

vaccineringen och i de enkäter som gjordes om människors inställning till influensan och de olika insatser som gjordes för att stoppa den. De flesta föreställde vuxna personer, men ungefär en femtedel av bilderna på allmänheten dominerades av barn.

Det var ingen större skillnad mellan medieformerna, utan bilder på allmänheten var den vanligaste huvudillustrationen både i morgonpressen, kvällspressen och i tv. I morgontidningar och tv utgjorde dessa bilder ungefär vart fjärde huvudmotiv, och i kvällspressen vart femte (tabell 5.8).

Lite mer än vart tionde huvudmotiv föreställde vaccin eller medicinsk utrustning. Sådana bilder förekom mest i tv och minst i kvällspressen, och detsamma gällde för motiv med byggnader eller geografiska miljöer.

109. Bilder på programledare har inte räknats som illustration i tv.

TABELL 5.7. Artiklar och inslag med minst en illustration (antal och procent)

	Morgonpress	Kvällspress	Tv	Totalt
Illustrerad artikel/inslag	384	490	294	1 168
Totalt antal artiklar/inslag	927	588	313	1 978
Andel med illustration	41%	83%	94%	59%

TABELL 5.8. Motiv i mest framträdande bilden i artiklar och inslag (procent)

	Morgonpress	Kvällspress	Tv	Totalt
Allmänhet	25	21	26	24
Vaccin, medicinsk utrustning	12	7	20	12
Byggnad, geografisk miljöbild	6	8	21	11
Drabbad (sjuk, död, anhörig)	7	16	1	9
Läkare, vårdpersonal	8	6	9	7
Reporter (vinjettbilder)	8	11	1	7
Myndighetsföreträdare	5	1	6	4
Artist, kändis	1	8	0	3
Expert, forskare	4	4	1	3
Politiker	2	3	1	2
Laboratoriepersonal	2	2	2	2
Övriga motiv	20	13	10	15
Summa	100	100	98	99
Antal illustrerade artiklar och inslag	384	490	294	1 168

Lite mindre än var tionde illustrerad artikel eller inslag hade någon drabbad person som huvudmotiv. De flesta av dessa bilder visade någon som blivit sjuk, antingen av influensan eller av vaccinet, eller som drabbats på något annat sätt, exempelvis som anhörig. Ett fåtal bilder i kvällspressen visade personer som dött av influensan, bilder som nästan helt saknades i morgonpressen och tv.

Bilder av sjuka eller anhöriga förekom över huvud taget betydligt oftare i kvällstidningarna än i morgontidningarna, och i tv förekom de mycket sparsamt. Resultaten stämmer väl överens med statistiken för personer som kommer till tals eller blir omtalade i de olika medieformerna. Även i de talade eller skrivna texterna förekom ju drabbade personer mycket oftare i kvällspressen än i de övriga medieslagen.

Förekomsten av läkare och vårdpersonal var betydligt jämnare i de olika medieformerna. Totalt förekom de som huvudmotiv i anslutning till var fjortonde artikel eller inslag, lite oftare i tv och lite mer sällan i kvällspressen.

I pressen var också bilder på reportrarna själva ett ganska vanligt motiv. Med bilder på reportrarna menas här inte de mycket små fotografier som ibland finns vid signaturen i slutet av artiklar utan de betydligt större vinjettbilder som kan finnas i anslutning till krönikor och analyser. Anledningen till att dessa var så vanliga i svininfluensarapporteringen är att mediernas vetenskapsjournalister och medicinska reportrar var mycket aktiva och producerade ett stort antal analyser i form av krönikor och kommentarer om influensan. Det gäller för alla fem undersökta tidningarna och särskilt för de fyra Stockholmstidningarna som publicerade ett 20-tal kommentarer och krönikor var om svininfluensan och hanteringen av den.

Ungefär en artikel eller inslag av 25 illustrerades med någon myndighetsföreträdare som huvudmotiv. Andra relativt vanliga motiv var kändisar och artister – som mest förekom i anslutning till kvällstidningsartiklar – forskare, laboratoriepersonal samt politiker som var huvudmotiv i en illustrerad artikel/inslag av 50.

6. HOTBILD OCH MOTBILD

SÄRSKILT I BÖRJAN AV svininfluensarapporteringen rådde en viss osäkerhet om hur allvarlig hotbilden egentligen var. Det skapade osäkerhet i rapporteringen och gav samtidigt utrymme för spekulation. Att influensan uppgraderats till pandemi och att den skulle drabba Sverige blev visserligen uppenbart redan på försommaren, men exakt när den skulle komma, vilka som riskerade att drabbas och med vilken intensitet kunde ingen med säkerhet säga. Det muterade viruset, A(H1N1), var så nytt att inget vaccin fanns framme då medierna började larma om att människor i USA och Europa insjuknade och dog. Om, och i så fall när, vaccinationerna kunde påbörjas var också länge ovisst, liksom hur effektiva de skulle vara. Ingen kunde heller veta med säkerhet om de var behäftade med biverkningar.

Det fanns med andra ord en del osäkerhetsmoment i händelseutvecklingen kring svininfluensan. För medierna gällde det att göra människor uppmärksamma på det annalkande hotet och samtidigt hade de möjlighet att både larma och lugna. De analyserade medierna hanterade detta på olika sätt.

Tonen i artiklarna och inslagen

En tidigare analys av medierapporteringen om fågelinfluensan visar att 88 procent av artiklarna och inslagen den gången var neutralt hållna i den meningen att de varken var lugnande eller alarmistiska utan i huvudsak sakliga och informativa.¹¹⁰ I jämförelse med det hade rapporteringen om svininfluensan en mer uppskruvad ton då endast 40 procent av artiklarna och inslagen i huvudsak var sakligt informerande, alltså mindre än hälften så många som i rapporteringen om fågelinfluensan.

Sammantaget 42 procent av artiklarna och inslagen om svininfluensan var tydligt alarmerande, och 8 procent var lugnande. I 11 procent av fallen var nyheterna både alarmerande och lugnande, de kunde till exempel både berätta om vad som var hotfullt och om hur man kunde skydda sig. Exempelvis skrev Expressens medicinreporter Anna Bäsén i början på maj att svininfluensan spred sig över världen men att den inte tycktes vara så dödlig som rapporterna först indikerat.¹¹¹ Göteborgs-Posten rapporterade i juni att 13 personer smittats inom Sverige, men refererade också Annika Linde, statsepidemiolog på Smittskyddsinstitutet, som meddelade att inga tecken fanns på att smittan cirkulerade i landet.¹¹² Och Aftonbladet hade i november en artikel om hur rädda deltagarna i tv-programmet *Idol* var för smittan, men också hur en person ur produktionsteamet lugnade alla genom att införskaffa handsprit.¹¹³

En sammanställning av rapporteringen med lugnande respektive alarmerande inslag visar tydligt hur tonen i svininfluensarapporteringen var mer alarmistisk än den var vid det förra influensahotet, då ju risken för människor också var betydligt mindre (tabell 6.1).

Vid fågelinfluensan var andelen lugnande och alarmerande inslag totalt lika stora, medan de alarmerande den här gången var betydligt fler i alla medieformerna, vilket tydligt framgår av ett enkelt balansmått där andelen alarmerande artiklar vid repektive influensa subtraherats från andelen lugnande (tabell 6.2).

Det är naturligtvis inte så enkelt att varje artikel som framkallar oro och rädsla uppvägs av en som lugnar och tröstar, eller tvärtom. I den mån mediernas rapportering påverkade allmänhetens oro för svin-

110. Andersson Odén, Ghersetti & Wallin, 2008.

111. Expressen 4/5 2009.

112. Göteborgs-Posten 5/6 2009.

113. Aftonbladet 26/11 2009.

TABELL 6.1. Ton i artiklar och inslag i rapporteringen om svininfluensan 2009 och fågelinfluensan 2004–2006 (procent)

	Morgontidningar		Kvällstidningar		Tv		Radio		Totalt	
	Svin-influ-ensa	Fågel-influ-ensa	Svin-influ-ensa	Fågel-influ-ensa	Svin-influ-ensa	Fågel-influ-ensa	Svin-influ-ensa	Fågel-influ-ensa	Svin-influ-ensa	Fågel-influ-ensa
Alarmerande	37	0	49	12	45	3	28	3	42	3
Både alarmerande och lugnande	10	5	9	5	17	15	15	0	11	6
Lugnande	9	2	4	4	11	3	6	4	8	3
Varken alarmerande eller lugnande	43	93	38	79	27	80	51	93	40	88
Summa	99	100	100	100	100	101	100	100	101	99
Totalt antal artiklar och inslag	927	837	588	312	313	239	150	119	1 978	1 507

TABELL 6.2. Ton i rapporteringen vid två influenser (balansmått)

	Balansmått: B = I - a	
	Svininfluensan	Fågelinfluensan
Morgontidningar	- 29	+ 2
Kvällstidningar	- 45	- 8
Tv	- 35	± 0
Radio	- 21	+ 1
Totalt	- 34	± 0

Balansmättet visar förhållandet mellan andelen artiklar/inslag med någon grad av lugnande ton (klart lugnande plus artiklar som är både lugnande och alarmerande), minus alla artiklar/inslag med någon grad av alarmistisk ton (klart alarmerande + både och). Indexvärdet kan gå mellan -100, då alla artiklar har en alarmerande ton, och + 100 då alla har en lugnande ton.

influensan, vilket diskuteras närmare i kapitel 9, så var de långt ifrån den enda faktorn som hade betydelse för hur människor uppfattade händelserna och situationen. Men de var heller inte oviktiga. Indexvärdet

i tabellen ska därför ses som en indikator på riktningen i artiklarnas och inslagens tonläge, inte som ett mått på hur mycket oro respektive tillförsikt de förmedlade.

Mest alarmistiska var alltså kvällstidningarna. I dessa betonade 49 procent av artiklarna tydligt det hotfulla och farliga med svininfluensan. Nästan lika hög andel alarmistiska inslag hade tv (45 procent). Något mindre alarmistiska, mätt på detta sätt, var morgontidningarna (37 procent) och minst var radion (28 procent).

Det alarmistiska i tv-rapporteringen tonades ner av att rapporterna där hade en högre andel lugnande inslag än kvällstidningarna. 11 procent av tv-inslagen var entydigt lugnande, och i ytterligare 17 procent fanns både alarmerande och lugnande information.

Det fanns också tydliga skillnader mellan de enskilda medierna. De som mest vinklade på hot och risker i samband med svininfluensan var en av kvällstidningarna samt de båda nyhetsprogrammen i tv. När man räknar samman alla artiklar och inslag som

innehöll någon form av larm, det vill säga de som var klart alarmistiska samt de som var både alarmistiska och lugnande, finner man att drygt 60 procent av rapporteringen i Rapport, Aftonbladet och Nyheterna i TV4 hade en alarmistisk ton. I Svenska Dagbladet, Expressen och Dagens Nyheter låg motsvarande andel på strax över 50 procent. Endast i Göteborgs-Posten och Ekot 16.45 var det en huvuddel av artiklarna och inslagen som inte hade alarmerande inslag (tabell 6.3).

I sammanhanget kan nämnas att var femte artikel i Expressen och Aftonbladet handlade om människor som dött, insjuknat eller smittats, och 15 procent av alla bilder visade personer som drabbats av svininfluensan. Också i Rapport handlade nästan vart femte inslag (19 procent) om detta. Minst fokus på denna typ av dramatiska aspekter hade Svenska Dagbladet med 10 procent av artiklarna.

Återkommande specifika uppgifter om antalet insjuknade och avlidna i svininfluensan bidrog också till det alarmistiska intrycket i rapporteringen. Sammantaget hade mellan 13 och 15 procent av alla artiklar och inslag uppgifter av denna art. Ungefär i hälften av fallen rörde det sig om svenska förhållanden. Högst andel hade Dagens Nyheter, Aftonbladet och Ekot 16.45 med strax över 20 procent, lägst andel hade Göteborg-Posten med 6 procent och Rapport med 9 procent. Precisionen i uppgifterna varierade mellan exakta siffror som att 270 avlidit i Mexiko (Nyheterna i TV4, 2/11 2009) och att 78 dött i Europa (Rapport, 2/9) till mer ungefärliga angivelser som att hundratal insjuknat i Europa och tusentals i Nordamerika (Göteborgs-Posten, 16/5) (tabell 6.4).

Under våren och sommaren handlade dessa artiklar och inslag till största delen om personer som insjuknat och avlidit i andra länder, med enstaka fall av svenskar som insjuknat. Från och med september månads riktades dock uppmärksamheten allt mer mot Sverige och i slutet på hösten var det särskilt uppgifter om antal avlidna svenskar som återkom i rapporteringen.

TABELL 6.3. Larmbarometern – inslag och artiklar med alarmerande ton (procent)

Svininfluensan	Procent
Rapport 19.30	64
Aftonbladet	63
Nyheterna i TV4 19.00	61
Svenska Dagbladet	54
Expressen	52
Dagens Nyheter	50
Ekot 16.45	43
Göteborgs-Posten	37

TABELL 6.4. Artiklar och inslag med uppgifter om sjuka och avlidna, antal och andel (procent)

	Totalt	Endast om Sverige	Procent av alla artiklar/inslag
Morgontidningar	147	75	15
Kvällstidningar	86	41	15
Tv	45	25	14
Radio	20	7	13

Larm på förstasidor och i löp

Både tidningarnas puffar och etermediernas löpsedelsinslag om svininfluensan var ofta alarmerande i betydelsen att de på något sätt varnade för annalkande eller redan existerande fara. I morgontidningarna innehöll 49 procent av förstasidespuffarna om svininfluensan någon form av larm. En liten andel, 3 procent, innehöll både larmande och lugnande delar, medan 46 procent var entydigt larmande. Av insidesartiklarna var 33 procent entydigt larmande och ytterligare 11 procent var både larmande och lugnande (tabell 6.5).

TABELL 6.5. Ton i rapporteringen, uppdelad på förstasidor/löp och insidesartiklar/inslag (procent)

	Morgonpress		Kvällspress		Tv		Radio	
	Sid 1	Insida	Sid 1	Insida	Löp	Inslag	Löp	Inslag
Alarmerande	46	33	58	47	60	38	22	29
Både larm och lugn	3	11	0	10	4	22	4	20
Varken larm eller lugn	42	44	42	37	31	25	63	46
Lugnande	5	10	0	5	5	13	9	5
Metalarm (kritik mot larm)	3	2	0	1	1	1	2	0
Summa	99	100	100	100	101	99	100	100
Totalt antal artiklar och inslag	149	778	64	524	85	228	46	103

Kvällstidningarnas förstasidesnyheter betonade larmen ännu mer. 58 procent av nyhetsinslagen på deras förstasidor var larmande, mot 47 procent av insidesnyheterna. Till siffran för insidesnyheterna kan läggas 10 procent med både larmande och lugnande innehåll.

Allra mest betonades dock larmaspekten på svininfluensan i de inledande löpsedlarna till tv:s nyhetsprogram. I löpsedlarna för Rapport och TV4:s Nyheterna var i genomsnitt 60 procent larm, plus 4 procent med både larmande och lugnande budskap. Skillnaden mellan de båda tv-företagens program var minimal – 61 procent entydigt larm för Nyheterna och 59 procent för Rapport. I de egentliga nyhetsinslagen var larmen inte alls lika vanliga.

Minst larm fanns i SR:s Ekonyheter, där löpsedeln med sina 22 procent uttalade larmnyheter till och med var mindre alarmerande än de egentliga nyhetsinslagen.

Om man ser till vart och ett av de undersökta medierna var det TV4:s Nyheterna som hade mest entydigt alarmerande nyheter på löpsedeln/förstasidan, tätt följt av Expressen och Rapport. Ekot 16.45 i Sveriges Radio hade en låg andel larmande löpsedelsnyheter, och bland tidningarna gällde detsamma för Göteborgs-Posten (tabell 6.6).

TABELL 6.6. Larmande nyheter på förstasida/löpsedel (procent av förstasidesnyheter om svininfluensan)

Nyheterna i TV4	61
Expressen	59
Rapport	59
Aftonbladet	56
Dagens Nyheter	49
Svenska Dagbladet	49
Göteborgs-Posten	37
Ekot 16.45	22

Utöver artiklarna med larm om svininfluensans farlighet förekom, om man hårdrar saken lite, ytterligare ett slags larm i dagspressen, nämligen i artiklar där skribenter kritiserade eller slog larm om larmen. I något fall menade skribenten till och med att den alarmerande rapporteringen kunde vara lika skadlig som själva influensan. Totalt finns i materialet 34 mer eller mindre uttalade exempel på den typen av metalarm, varav de flesta, 22 stycken, publicerades i Svenska Dagbladet. Just Svenska Dagbladet har några gånger

också lyft fram larmkritiken på förstasidan, som då redaktionschefen Martin Jönsson i en mediekritisk krönika den 3 maj skrev: *Kanske är det i den mediala löpelden vi finner den verkliga pandemin.*

Det bör dock sägas att mediernas alarmism i viss mån var berättigad. Svininfluensan utgjorde ett potentiellt allvarligt hot, om inte mot vuxna och friska personer så mot grupper med nedsatt immunitet som till exempel barn, gravida och redan sjuka. Det fanns därför anledning att särskilt göra dessa personer uppmärksamma på vilka riskerna var och hur de kunde skydda sig. Dessutom förelåg risk för stora samhällsekonomiska kostnader om merparten av befolkningen skulle insjukna. Det var därför rimligt att medierna varnade för de hot och risker som svininfluensan kunde föra med sig. Vad frågan gäller är om detta gjordes på ett relevant och rimligt sätt. Problemet är att det är svårt att avgöra vad som var relevant och rimligt, eller var gränsen gick mot hårdvinkling, dramatisering och sensationsjournalistik. Många av inslagen i det faktiska händelseförloppet var dramatiska och riskfyllda och därför också i viss mån oundvikligen sensationella. Att genomgående tona ner detta eller undvika att nämna det i rapporteringen hade gett en förvrängd och med sanningen icke överensstämmande bild av de verkliga händelserna. Ett icke försumbart mått av osäkerhet bidrog dessutom till att förstärka händelseutvecklingens dramatik.

Spekulationer om hotets allvar

När den faktiska händelseutvecklingen är oförutsägbar, och pålitliga fakta saknas, kännetecknas ofta nyhetsrapporteringen av spekulationer och obekräftade uppgifter. Med spekulation menas här att en artikel eller ett inslag förutom att innehålla fakta också innehåller prognoser eller gissningar om händelseutvecklingen. Sådana spekulationer var ganska vanliga i rapporteringen om svininfluensan.

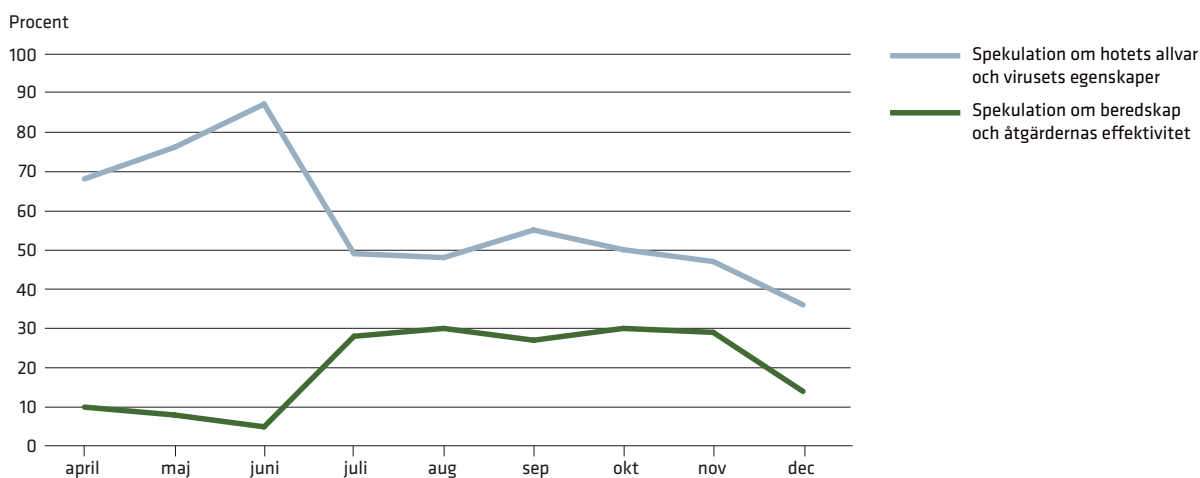
Den tidigare undersökningen av mediebevakningen om fågelinfluensan 2004–2006 visade att totalt 32 procent av alla artiklar och inslag innehöll vaga och obekräftade uppgifter. I samband med svininfluensan var andelen ännu högre, 39 procent. Det bör dock påpekas att merparten av artiklarna och inslagen endast hade vissa inslag av spekulation, medan 4 procent var genomgående spekulativa. Vanligast var spekulationerna i Ekot 16.45, 42 procent, och minst vanliga i tv:s nyhetsprogram, 34 procent.

Den överlägset vanligaste typen av spekulationer i samtliga analyserade medier handlade om hotets allvar och virusets egenskaper. I kvällstidningarna, tv-nyheterna och Ekot 16.45 handlade sex av tio spekulationer om detta. Näst vanligaste typen av spekulationer, var femte, rörde frågor om beredskap och åtgärdernas effektivitet.

Mest intensiva var spekulationerna under våren och sommaren, då rapporteringen i huvudsak handlade om epidemins framfart i andra länder. Då innehöll i genomsnitt hälften av alla artiklar och inslag någon form av gissningar eller prognoser. Allteftersom den närmade sig och nådde Sverige – och några frågetecken kring hanteringen av smittan och vaccineringen rätades ut – minskade denna typ av spekulationer påtagligt, för att i december som mest finnas i en fjärdedel av kvällstidningarnas artiklar, var tionde av morgontidningarnas artiklar och tv-nyheternas inslag och helt saknas i radions rapportering. Det totala antalet artiklar och inslag om svininfluensan den månaden var dock mycket litet (se kapitel 4).

Mönstret är detsamma som vid medierapporteringen om fågelinfluensan. Ju närmare hotet kom, desto mer dämpades spekulationerna om smittans spridning och spridningsvägar, hur många som kunde komma att drabbas och om viruset kunde mutera vidare. Men samtidigt tilltog spekulationerna om effektiviteten i de åtgärder som både den enskilde och samhället kunde och hade vidtagit mot svinin-

FIGUR 6.1. Dominerande teman i mediernas spekulationer april till december 2009 (procent av artiklar och inslag)

fluensan, till exempel om vaccinationernas verkan och eventuella biverkningar och om vaccinet skulle räcka till alla. Kort sagt, i takt med att smittan blev mer påtaglig minskade spekulationerna om dess risker och ökade spekulationerna om de åtgärder som vidtagits hade varit tillräckliga (figur 6.1).

När spekulationer och osäkra uppgifter förekommer ofta, som i fallet med medierapporteringen om svininfluensan, kan de bidra till att framställa händelseutvecklingen som mer hotfull än den i själva verket är. Men det bör påpekas att spekulationer inte behöver vara ogrundade eller ens oberättigade. I samband med händelser som har högt nyhetsvärde och där händelseutvecklingen är oförutsägbar finns en efterfrågan på kvalificerade uppskattningar och prognoser. Det utesluter dock inte att det bakom spekulationerna också kan dölja sig gissningar eller rena fantasier som någon källa eller reportern själv producerat. För läsaren, lyssnaren och tittaren är detta vanligtvis mycket svårt eller rent av omöjligt att avgöra.

Hot mot människor, inte mot samhället

Svininfluensan utgjorde en risk och ett hot på flera sätt och på olika nivåer, som medierna kan sägas ha skildrat genom olika typer av hotbilder. De värden som enligt medierna riskerade att sättas på spel kunde handla om problem som redan uppstått eller om potentiella risker, de kunde anta olika proportioner och vara allmänt hållna eller riktade mot specifika grupper och individer. I undersökningen har dessa typer av hotbilder mätts och analyserats.

En första fråga i analysen har varit hur stor del av artiklarna och inslagen som framställde svininfluensan som ett hot eller en risk. Analysen visar att i omkring två tredjedelar av rapporteringen, 64 procent, fanns uppgifter om att någon eller något var utsatt till följd av svininfluensan. Hoten handlade nästan uteslutande, 97 procent, om hot och risker riktade mot människors hälsa. Däremot beskrevs epidemin knappast alls som en risk mot samhällsekonomin, näringslivet eller vårdapparaten. Medierna fokuserade alltså nästan uteslutande på de medicinska effekterna av svininfluensan.

I den mån ett samhällsekonomiskt perspektiv förekom var det i april månad, då tidningarna skrev om smittans eventuella effekter på världsekonomin under rubriker som *Influensan hot mot tillväxten* (Dagens Nyheter), *Oron får börsen att falla* (Expressen) och *Influensan slår mot flygaktierna* (Svenska Dagbladet) samt i augusti med rubriker som *Svininfluensan testar Sveriges beredskap* (Aftonbladet) och *Aj, det kostar!* (Expressen).¹¹⁴ Också etermedierna hade några inslag på samma tema. Men som mest handlade det om 15 procent av rapporteringen under en månad.

Ett försök har också gjorts att analysera allvaret i hotbilden om svininfluensan genom att notera storle-

ken på de grupper/sektorer i samhället som i artiklarna och inslagen sades vara hotade av epidemin. Hotet har således rangordnats efter en stigande skala där det minst allvarliga rört hot mot djur eller djurbestand och det mest allvarliga rört hela samhället, det svenska och internationella. Om flera grupper/sektorer nämns i samma artikel eller inslag så har den grupp som rangordnats högst noterats.

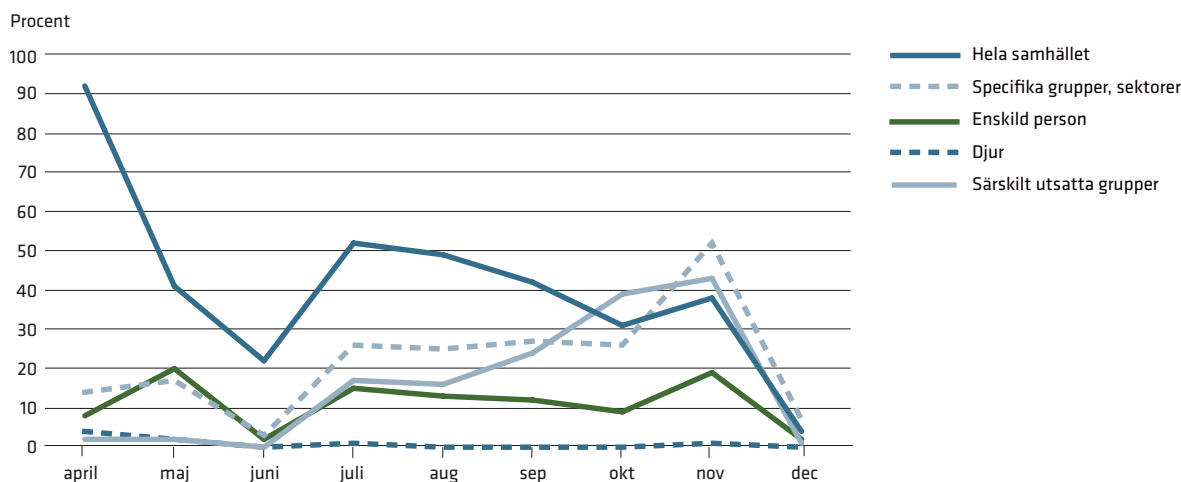
Sammantaget urskilde och beskrev 47 procent av alla artiklar och inslag om svininfluensan hotade djur, personer, grupper eller samhällssektorer. I något över hälften av rapporteringen saknades alltså denna typ av hotbild.

Som framgår av figur 6.2 gav medierna till en början bilden av att pandemin utgjorde en risk för hela det internationella samhället. Den hotbilden dominerade rapporteringen över sommaren och låg kvar de första höstmånaderna, då smittan spreds från Mexiko, över USA och Europa till Sverige. Parallellt fanns också artiklar och inslag om att svininfluensan utgjorde en risk för specifika sektorer och särskilt utsatta grupper, och i viss mån för enskilda personer, även om de artiklarna och inslagen var betydligt färre.

I samband med att vaccinationerna kom igång i oktober skiftade mediernas bild allt mer från att beskriva svininfluensan som ett samhälleligt hot till att fokusera på utsatta grupper, som till exempel små barn, hjärt-/lungsjuka och gravida, samt specifika grupper och sektorer i samhället, som idrottsföreningar, sjukvård eller den svenska styrkan i Afghanistan. Vid den tidpunkten tog dessutom debatten, och spekulationerna, om vaccinet eventuella farliga biverkningar fart. Under november, i samband med att flera dödsfall inträffade, var andelen artiklar och inslag som fokuserade på svininfluensan som ett hot mot enskilda personer som störst (19 procent).

114. Dagens Nyheter 28/4 2009, Expressen 28/4 2009, Svenska Dagbladet 28/4 2009, Aftonbladet 19/8 2009, Expressen 15/8 2009.

FIGUR 6.2. Hotade grupper/sektorer i medierapporteringen april till december 2009 (procent)

En fördjupad analys har gjorts av vilka grupper som medierna lyfte fram som särskilt utsatta, det vill säga som de riskgrupper som faktiskt eller potentiellt var drabbade.

Endast en mycket liten del, 10 procent, av artiklarna och inslagen specificerade tydligt vilka grupper som särskilt befann sig i farozonen. Högst andel inslag som gjorde detta hade tv med 15 procent, lägst hade Ekot 16.45 med knappt 1 procent.

Mest utsatta var, enligt medierna, barn och ungdomar, det vill säga de som inte tidigare insjuknat i influensa och därför inte fått någon immunitet. På andra plats kom ospecificerade riskgrupper, det vill säga att medierna nämnde riskgrupper som kunde vara utsatta, utan att tala om vilka grupper det rörde sig om. Dessa ospecificerade grupper fick särskild uppmärksamhet i kvällstidningarna och i tv. En tredje kategori som lyftes fram var gravida kvinnor, också dessa framför allt i kvällstidningarna (tabell 6.7).

Medierna talade också ganska ofta om olika andelar av befolkningen som utsatta, exempelvis *10 procent av befolkningen* (Nyheterna, TV4) och *hundratusen-*

TABELL 6.7. Särskilt utsatta grupper i mediernas rapportering om svininfluensan (antal artiklar och inslag)

	Antal artiklar/inslag
Barn och ungdomar	59
Riskgrupper, ospecificerat	48
Gravida	25
Andel av befolkning, ospecificerat	17
Sjuka	17
Personer i specifikt land	13
Unga vuxna	7
Resenärer	6
Idrottare	7
Äldre	5
Yrkesgrupper	5
Övriga riskgrupper	6
Totalt antal artiklar	215

Fler än en grupp kan nämnas i samma artikel eller inslag.

tals (Aftonbladet). Andra kategorier som förekom var sjuka personer eller grupper, exempelvis *äggallergiker* (Dagens Nyheter) och *lungsjuka* (Aftonbladet) samt personer i andra länder, främst Mexiko.¹¹⁵ I några få fall framhölls också att idrottare särskilt skulle vara i riskzonen för epidemin. Till exempel berättade Svenska Dagbladet att det rådde förbud att tacka varandra efter matchen under en ungdomsturnering i fotboll, Mid Nordic Cup i Timrå, på grund av smittorisk och Dagens Nyheter att Leksands klubbblåkare, Ronny Borelius, vaccinerat hela hockeylaget därför att många var astmatiker med känsliga luftvägar.¹¹⁶

Olika hot i olika tidningar

Sammanfattningsvis visar analysen att rapporteringen om svininfluensan till stora delar var alarmistisk och spekulativ och att den dominerande bilden var att hotet riktade sig mot människors hälsa. Fram till oktober månad beskrevs hotets konsekvenser huvudsakligen på samhällsnivå, därefter fick också konsekvenserna för grupper och enskilda individer mer utrymme. De som oftast utpekades som riskgrupp var barn och ungdomar.

I en särskild studie av dramaturgin i de undersökta tidningarnas berättelser har Jacobsson kompletterat denna bild av hur hotet målades upp i medierna.¹¹⁷ Hon konstaterar att den huvudsakliga historia medierna berättade om svininfluensan var den om hot och lösningar; en berättelse med klara moraliska förtecken. Bilden av vad som var mest hotfullt – själva influensan eller vaccinet och dess biverkningar – skilde sig medierna emellan. Aftonbladet och Expressen hade ett tydligt fokus på kris och sensationer både i rapporteringen om vaccinet och dess eventuella biverkningar och om själva influensan. Ena dagen skrämde de med sjukdomen och andra dagen med dess botemedel, vac-

Aftonbladet 26 november 2009

cinet. I Dagens Nyheter framställdes själva influensan som det verkliga hotet, medan Svenska Dagbladet snarare ifrågasatte vaccineringen och framhävde eventuella risker med denna. I Göteborgs-Posten fanns ingen märkbar övervikt å ena eller andra sidan.

Jacobsson finner också att fyra av de fem tidningarnas medicinreportrar, de som har frågor om ohälsa och vård som sitt specialområde, byggde berättelsen kring influensan som det huvudsakliga problemet och vaccinationen som lösningen. Ett tydligt moraliskt tema rörde sig kring solidaritetsaspekten: den som inte vaccinerade sig brast i hänsyn till sina medmänniskor.

115. Nyheterna, TV4 1/9 2009, Aftonbladet 30/10 2009, Dagens Nyheter 25/11 2009, Aftonbladet 1/9 2009.

116. Svenska Dagbladet 1/8 2009, Dagens Nyheter 30/10 2009.

117. Jacobsson 2010.

Endast en medicinreporter, Inger Atterstam i Svenska Dagbladet, berättade en delvis annan historia. Hon ifrågasatte beslutet att alla skulle vaccinera sig, var kritisk till själva vaccinet och lyfte bland annat fram aspekter om otillräckliga tester.

Instruktioner och åtgärder

Men mediernas berättelse om svininfluensan handlade inte bara om alarmistiska hotbilder. I rapporteringen redovisades också vilka åtgärder som myndigheter och företag vidtagit för att hejda epidemin och mildra dess följder samt instruktioner om vad den enskilde själv kunde göra för att skydda sig. Det vill säga uppgifter som i kontrast till de alarmerande nyheterna närmast framstår som ett slags lugnande vägledning.

I lite fler än hälften (53 procent) av alla artiklar och inslag rapporterade medierna om åtgärder som myndigheterna hade vidtagit. Det var framför allt tre typer av åtgärder som dominerade i rapporteringen. Tillsammans utgjorde de tre fjärdedelar av alla åtgärder som nämndes.

I särklass vanligast var vaccinationerna, vilka stod för 50 procent av alla åtgärder. Dessa framstod i rapporteringen, som Jacobsson också konstaterar, som det huvudsakliga skyddet mot den hotfulla epidemin. Det var framför allt morgontidningarna och radion (53 respektive 52 procent) som informerade om de insatser som vidtagits kring vaccinationerna (tabell 6.8).

Näst vanligaste åtgärd (13 procent), men betydligt mindre frekvent än vaccinationerna, var olika typer av samhällelig beredskap och planering. Det kunde handla om att det europeiska läkemedelsverket, EMEA, beslutat att förlänga hållbarheten för Tamiflu i ytterligare två år (Svenska Dagbladet), att smittskyddsmyndigheten i Västra Götalandsregionen påbörjat provtagning och höjt beredskapen (Göteborgs-Posten)

TABELL 6.8. Antal åtgärder (procent)

	Procent
Vaccinationer	50
Samhällelig beredskap/planering	13
Kontroll av smittspridning	12
Medicinering	6
Stängning skolor, dagis	3
Lugnande/korrekt samhällsinformation	3
Reserestriktioner	2
Mer mediciner	1
Stängning arbetsplatser	1
Inköp av medicinsk utrustning	1
Anställning av sjukvårdspersonal	1
Slopad karensdag	0
Övrig åtgärd	7
Summa	100
Totalt antal åtgärder	1 329

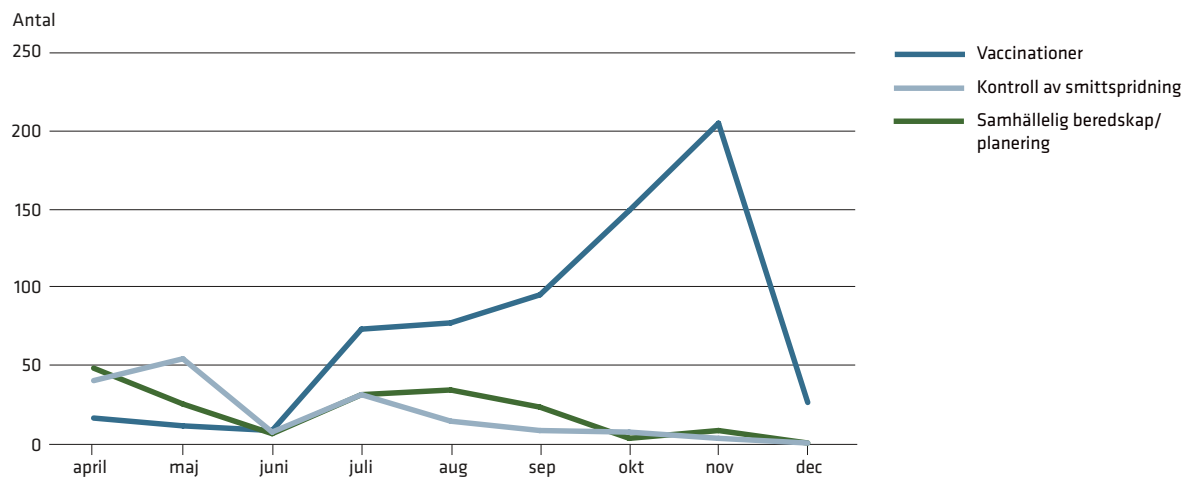
Fler än en åtgärd kan nämnas i samma artikel eller inslag.

eller att kriminalvården av säkerhetsskäl planerade att vaccinera interner vid landets fängelser före andra (Aftonbladet).¹¹⁸

I stort sett lika vanliga (12 procent) var åtgärder som handlade om kontroll av smittspridning, utöver vaccinering. Dagens Nyheter berättade till exempel i maj om att familjen till en smittad kvinna satts på medicinering, Göteborgs-Posten i augusti om att franska myndigheter spärrat av ett kryssningsfartyg med smitta ombord och Expressen i juli om en smittad pojke på Gothia Cup som satts i karantän i två

118. Svenska Dagbladet 9/5 2009, Göteborgs-Posten 29/4 2009, Aftonbladet 23/7 2009.

FIGUR 6.3. Typer av åtgärder april till december 2009, antal åtgärder

dagar.¹¹⁹ Andra typer av åtgärder nämndes endast i begränsad utsträckning.

De tre dominerande typer av åtgärder som nämndes i rapporteringen fördelade sig olika över den analyserade perioden. Under vårmånaderna handlade det huvudsakligen om insatser som vidtogs i olika länder i syfte att hejda smittspridningen, medan åtgärder i samband med vaccination var det mest vanliga från juni månad och framåt, då rapporteringen i huvudsak handlade om händelseutvecklingen i Sverige (figur 6.3).

Framför allt rapporterades givetvis mycket om vaccinationerna i samband med att vaccinationskampanjen tog fart i oktober och november. Då berättade också medierna om hur vårdcentraler organiserat mottagningen av människor som köat för att få ta sprutan. I takt med att dessa åtgärder redovisades allt oftare sjönk naturligt nog andelen åtgärder om övrig kontroll av smittspridning. Då vaccineringen väl kom igång utgjorde smittade personer inte längre samma hot,

och åtgärder som isolering och karantän var inte lika aktuella.

Råd i var tionde artikel och inslag

I 10 procent av artiklarna och inslagen om svininfluensan fanns någon form av instruktion om hur enskilda personer kunde skydda sig från smittan, eller vad man skulle göra om man var smittad. De vanligaste råden gällde allmänt smittskydd, råd om vaccination samt råd om hur man skulle agera om man blev sjuk (tabell 6.9).

Allra vanligast var instruktioner och råd om hur man allmänt kunde skydda sig mot smittan, exempelvis genom att använda handsprit och pappersnäsdukar, nysa i armvecket och undvika kontakt med sjuka. Denna typ av råd var mest vanliga under månaderna augusti och september, innan vaccinationerna kommit i gång.

Näst vanligaste typen av råd gällde vaccinationer, det vill säga att människor uppmanades att låta sig vaccineras. Dessa råd var nästan uteslutande koncen-

119. Dagens Nyheter 7/5 2009, Göteborgs-Posten 1/8 2009, Expressen 15/7 2009.

TABELL 6.9. Råd och instruktioner om hur man kunde hantera smittan (procent)

	Morgontidningar	Kvällstidningar	Tv	Radio	Totalt
Smittskydd allmänt	43	39	28	40	40
Vaccinationer	16	36	33	40	27
Vid insjuknande	34	18	33	20	26
Vid utlandsresor	4	4	6	0	4
Beredskap i hemmet	3	3	0	0	2
Vid resor med kollektivtrafik	0	1	0	0	0
Summa	100	100	100	100	100
Antal råd och instruktioner	111	119	18	5	253

Fler än ett råd/instruktion kunde ges i samma artikel eller inslag.

trerade till oktober och november. Lika vanliga var råd om hur man skulle bete sig vid insjuknande, som att stanna hemma från jobbet och hellre ringa sjukvårdsupplysningen än åka till vårdcentral eller sjukhus. Under våren handlade framför allt dessa rekommendationer om försiktighetsåtgärder i samband med utlandsresor.

Varnade med råge

Sammantaget var mediernas bild av svininfluensan i mycket högre grad en hotbild än en motbild och i betydligt högre grad alarmistisk än lugnande. Det vill säga, hoten och riskerna gavs mycket större utrymme i artiklarna och inslagen än åtgärderna som myndigheter och företag satte in och vägledningen om vad den enskilde själv kunde göra för att skydda sig.

Det är naturligtvis inte sagt att saklighet och balans nödvändigtvis kräver att varje alarmistisk artikel ska uppvägas av en lugnande, eller att varje inslag som rapporterar om hur farlig svininfluensan är ska balanseras av ett om att regeringen beslutat om vaccinationer för alla och att handsprit minskar smittorisken. I samband med svininfluensan var det varken ur myndigheternas eller ur medborgarnas perspektiv önskvärt med en sådan formellt balanserad medierapportering. Tvärtom var det ur samhällsperspektiv nödvändigt att medierna gjorde allmänheten uppmärksam på de faktiska risker som epidemin medförde, så att var och en visste vilka åtgärder som kunde vidtas och smittorisken i möjligaste mån begränsades. Men frågan är om inte medierna gjorde detta med råge.

The background features a repeating pattern of stylized, light green cells. Each cell is outlined with a thin, light green border and contains a dense field of small, light green dots representing cytoplasm. A larger, irregularly shaped area within each cell is filled with a slightly darker shade of green and contains several small, white, irregular shapes representing nuclei. The cells are arranged in a somewhat regular grid, with some overlapping.

7. MEDIERNAS GRANSKNING AV VACCINATIONSKAMPANJEN

SOM NÄMNTS I DE inledande kapitlen är information och granskning av samhällets maktthavare två centrala uppgifter i journalistiken. I analysen av medierapporteringen i samband med svininfluensan har fokus så här långt legat på informationen. Men också granskningen blir viktig när det gäller en så stor samhällsinsats som inköp av miljontals doser vaccin för vaccinering av hela den svenska befolkningen.

Mediernas granskning kan vara av en typ som kräver mycket tid och stora resurser, men man kan också ge begreppet en vidare betydelse och inkludera all sådan journalistik som har ett kritiskt förhållningssätt till beslut och myndighetsaktiviteter och som på olika sätt analyserar och kommenterar viktiga aspekter av dem.

Den typen av journalistik förekommer i alla de undersökta medieföretagen, men utrymmet att publicera resultatet är betydligt större i tidningarna än i etermediernas ganska korta nyhetsprogram. I etermedierna publiceras den typen av redaktionellt material därför ofta i särskilda program, som vetenskapsprogram eller undersökande magasin, som inte ingår i denna undersökning. Bland annat av det skälet, men också av resursskäl, har analysen här begränsats till att gälla granskningen i de tryckta medierna, det vill säga i Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten, Expressen och Aftonbladet. Alla dessa tidningar har också vid sidan av nyhetsreportrarna särskilda medicin- eller vetenskapsjournalister som analyserade och kommenterade händelseförloppen i samband med svininfluensan.¹²⁰

Analysen har här koncentrerats till två frågor som båda gäller vaccinationskampanjen, eftersom den var den helt dominerande åtgärden i samband med svininfluensan. Det förekom en del andra åtgärder också, som informationsinsatser om hur man kunde skydda sig innan vaccinet fanns tillgängligt, samt planering

för hur viktiga verksamheter skulle kunna hållas igång om många blev sjuka samtidigt. Men vaccinationskampanjen var den stora åtgärden, den kostade mycket pengar och den engagerade en mycket stor del av samhället, inte minst sjukvårdsapparaten.

Utgångspunkten för analysen nedan är därför att undersöka hur pressen förhöll sig till vaccinationskampanjen och till två centrala frågor i samband med den, nämligen:

- Om grunden för kampanjen byggde på rimliga antaganden.
- Om kampanjen var bra för folkhälsan.

Analysen begränsas givetvis till förekomsten av dessa ämnesområden i pressen och handlar alltså inte om relevansen av de medicinska avvägningarna i sig.

Grunden för vaccinationskampanjen

Den första frågan om mediernas granskning gäller alltså hur de rapporterade om de grundläggande antagandena bakom vaccinationskampanjen: om smittans farlighet och om risken för att den skulle drabba den svenska befolkningen. Den handlar också om ifall pengarna användes på ett rimligt sätt. Grundfrågan, om analysen byggde på rimliga antaganden, har aktualiserats bland annat i Europarådet, under våren 2010, men den var givetvis också aktuell då influensaepidemin bröt ut och i inledningsskedet av vaccinationskampanjen.

Startpunkten för vaccinationskampanjen kan förläggas till olika tidpunkter beroende på vilka perspektiv man anlägger. Två alternativ kan vara när myndigheterna fattade beslutet att genomföra kampanjen, eller då de första patienterna vaccinerades. Ett tredje sätt att se på saken är att säga att den inleddes redan

---

120. Enligt uppgift från tidningens redaktionschef var Aftonbladets medicinreporter inte i tjänst under de första månaderna av svininfluensan. Se Jacobsson, 2010.

den 27 november 2007, då Socialstyrelsen och Stockholms läns landsting undertecknade ett avtal med läkemedelsföretaget Glaxo Smith Kline om leveranser av vaccin i händelse av pandemiutbrott. Myndigheterna gjorde det som representanter för staten respektive Sveriges Kommuner och Landsting, SKL.

Utformningen av det ingångna avtalet var länge hemligt, men i anslutning till att avtalet ingicks gavs en liten inblick i ett pressmeddelande från socialdepartementet som meddelade att man upphandlat ”en garanti för att Sveriges befolkning ska få tillgång till vaccin vid en pandemi”. Folkhälsominister Maria Larsson kommenterade uppgörelsen med att ”leverantören har åtagit sig att leverera upp till 18 miljoner doser till Sverige, vilket ska räcka till hela Sveriges befolkning”.¹²¹

Avtalet presenterades som en garanti för att Sverige skulle få tillgång till vaccin vid ett allvarligt influensautbrott och sågs som ett alternativ till att bygga en svensk vaccinfabrik. Före folkhälsoministern Morgan Johansson hade varit aktiv i inledningen av upphandlingen 2005 och argumenterade då i Läkartidningen för att det var rimligt att lägga 2–3 miljarder kronor på vaccination av hela befolkningen vid en pandemi.¹²² Ansvarig minister då avtalet ingicks var alltså hans efterträdare Maria Larsson.

Avtalet med Glaxo Smith Kline var konstruerat så att det utlöstes med automatik i och med att WHO den 11 juni 2009 graderade upp svininfluensan till fullskalig pandemi. Att uppgraderingen hade den

effekten meddelades samma dag på MSB:s hemsida krisinformation.se.¹²³

Trots att det fanns en automatik i avtalet var den svenska regeringen aktiv i vaccinationsfrågan redan innan det utlöstes. Några veckor före WHO:s uppgradering till pandeminivån gav regeringen Socialstyrelsen i uppdrag att ingå ytterligare ett avtal, en så kallad avsiktsförklaring, med vaccintillverkaren Glaxo Smith Kline om leverans av nio miljoner doser vaccin mot den nya influensan.¹²⁴ Samma dag som WHO graderade upp influensan till en pandemi kallade också regeringen, genom folkhälsoministern Maria Larsson, till presskonferens på socialdepartementet för att informera om influensasituationen.¹²⁵

Just på försommaren 2009 var medierapporteringen om epidemin annars mycket måttlig efter den intensiva rapporteringen i månadsskiftet april–maj. Inga dödsfall hade inträffat i Sverige och antalet smittade var lågt. Det pågick dock en diskussion om vem som skulle stå för kostnaden för den storskaliga vaccinationskampanjen, vilket fick Åke Örtqvist, smittskyddsläkare i Stockholm, att skriva en debattartikel där han dels krävde att parterna skulle komma överens, dels argumenterade starkt för massvaccination. Arikeln publicerades på DN Debatt den 21 juli 2009.

Vid samma tidpunkt ökade också medieintresset sedan siffrorna över antalet smittade börjat stiga samtidigt som det blev känt att en man som fått influensan hade flyttats från sjukhuset i Norrköping till Karolinska sjukhuset i Stockholm för vård med konstgjord lunga.

121. *Garanti om pandemivaccin klar*. Pressmeddelande från socialdepartementet 16/11 2007. I en uppsats från Göteborgs universitets statsvetenskapliga institution argumenteras för att om politiker vid något tillfälle har uttalat sig positivt om vaccinavtalet, kan det ha påverkat dem att sedan försvara det oavsett om nya fakta tillkommit som talar i annan riktning. Se Eriksson, 2010.

122. Johansson, 2005. Johansson nämnde också möjligheten att bygga en svensk vaccinfabrik som en tänkbar men inte självklar lösning på längre sikt.

123. WHO höjer pandemivarningsnivån för influensa A(H1N1) till fas 6. Meddelande på www.krisinformation.se, daterat 2009-06-11. I meddelandet nämndes dock inte vilket läkemedelsföretag som skulle leverera vaccinet.

124. Pressmeddelande från socialdepartementet 18/5 2009.

125. Pressmeddelande från socialdepartementet 11/6 2009.

Skeptisk ton i Svenska Dagbladet

Men även om mycket av rapporteringen då kom att präglas av en ny oro för influensan gällde detta inte för hela medieutbudet. Den 23 juli publicerade Svenska Dagbladet en krönika av tidningens tidigare utrikeschef Lars Ryding, med rubriken *Vi är drabbade av en osund syn på sjukdom*. I krönikan menade han att informationen om svininfluensan kunde ge intrycket att något i stil med digerdöden var på väg, när sjukdomen i själva verket var jämförbar med en vanlig vinternfluensa. *Det är något lurt med undergångsbilderna*, skrev han. Dagen innan, den 22 juli, hade Svenska Dagbladet haft en annan artikel med kritiskt anslag, denna gång om priset på vaccinet som var 65 kronor per dos mot normalt 35 för vanligt influensavaccin. Enligt chefen för vård och omsorg på Sveriges Kommuner och Landsting kom notan för vaccinet som en chock.¹²⁶

Svenska Dagbladet var den av de stora Stockholms-tidningarna som genomgående under hela undersökningsperioden var mest skeptisk till påståenden om allvaret i svininfluensan. I en krönika den 26 augusti 2009 drev tidningens medicinreporter Inger Atterstam tesen att massvaccineringen mot svininfluensan var mer politiskt än medicinskt motiverad. *Ingen – allra minst politikerna – ville få en upprörd rättvisdebatt om vilka som skulle få vaccin och vilka som skulle ställas utanför*, menade hon.

Dagen därpå lyfte hennes motsvarighet på Dagens Nyheter, Karin Bojs, fram argument som istället stödde myndigheternas agerande. Influensan var visserligen måttligt farlig, men den spreds mycket snabbt och den slog hårdast mot unga människor. 2 500 människor hade dött, hälften av dem var tidigare helt friska, påpekade hon. Bojs fortsatte under hösten att skriva kommentarer och analyser med grundbudskapet att

vaccinationskampanjen var bra, och samma linje drevs av medicinreportrarna på Expressen, Aftonbladet och Göteborgs-Posten. Svenska Dagbladets medicinreporter Inger Atterstam fortsatte däremot att hålla en skeptisk linje, som ibland övergick i direkt kritik mot kampanjen.¹²⁷

Den 30 augusti 2009 tog Dagens Nyheter ett stort grepp på vaccinfrågan i en omfattande artikel skriven av reportern Ewa Stenberg. I artikeln gick Stenberg igenom argumenten för vaccininköpen och ställde dem mot kostnaden för en svensk vaccinfabrik som det alltså funnits vissa planer på att bygga efter erfarenheterna med fågelinfluensan. Priset för vaccinet från Glaxo Smith Kline, 65 kronor per dos, jämfördes med vad vaccin från en egen svensk fabrik skulle ha kostat. Priset för sådant vaccin skulle enligt artikeln bli 7:70–13:20 kronor per dos, men skulle samtidigt ha krävt statliga investeringar på minst 942 miljoner kronor plus driftkostnader på 100 miljoner per år. Tidningen tog inte ställning till vilket alternativ som var bäst, utan konstaterade att lönsamheten i de olika alternativen berodde på hur ofta Sverige skulle drabbas av pandemier.

Ytterligare artiklar om de ekonomiska aspekterna kom i Expressen den 3 september under rubriken *Läkarbråk om vaccinet* samt i Dagens Nyheter den 19 september under rubriken *Lyckad vaccination sparar 2,5 miljarder*. I kvällstidningsartikeln argumenterade flera läkare för respektive emot massvaccination, de flesta var för den stora insatsen, men en av läkarna menade att det tog för mycket resurser från den vanliga sjukvården och att det var dålig hushållning med skattebetalarnas pengar. I Dagens Nyheter redogjordes för en studie gjord av en forskare på Smittskyddsinstitutet som visade att det var samhällsekonomiskt lönsamt om 30 procent av befolkningen vaccinerade sig

126. Svenska Dagbladet den 22/7 2009.

127. Se exempelvis Dagens Nyheter 1/9 och 10/10 2009, Svenska Dagbladet 5/9 och 4/10, Expressen 1/9 och 7/11, Göteborgs-Posten 2/9 och Aftonbladet 26/11 2009. För en vidare analys, se Jacobsson, 2010.

och att vinsten vid 60 procents vaccinering skulle bli 2,5 miljarder kronor, genom minskade vårdkostnader, inbesparade sjukersättningar med mera.

Genom att tidningarna kunde avslöja vaccinkostnaden hade en liten del av statens och landstingens avtal med läkemedelstillverkaren kommit ut, men själva avtalet var fortfarande hemligstämpelat. I början av oktober 2009, alltså några månader efter att det aktiverats, började också andra delar av avtalet att diskuteras då en medicinjournalist och tre läkare i en debattartikel hävdade att avtalet inte bara innebar att läkemedelsföretaget lovat att leverera vaccin, utan också att Sverige hade förbundit sig att köpa mellan 9 och 18 miljoner vaccindoser av läkemedelsföretaget Glaxo Smith Kline om WHO fastslog att en influensa utvecklats till en pandemi, det vill säga nådde högsta nivån på den sexgradiga pandemiskalan.¹²⁸ Om artikelförfattarna hade rätt skulle det avgörande beslutet att köpa in vaccin till hela den svenska befolkningen 2009 alltså i praktiken inte ha fattats i Sverige utan av de personer på WHO som bestämde att influensan skulle betecknas som en pandemi.

Om inte förr så fanns det åtminstone från publiceringen av debattartikeln den 6 oktober 2009 anledning att granska dels om WHO hade haft grund för att utlösa en pandemivarning, och därmed starta en process som kunde vara mycket kostsam för samhället, och lönsam för läkemedelsföretaget, dels om Sverige verkligen hade åtagit sig att köpa vaccin vid en sådan pandemivarning. Just den granskningen dröjde dock, och när den väl startade kom initiativet snarare från politiskt håll än från medierna.

Svag granskning av avtalet

En sökning i databaserna Presstext och Mediearkivet visar att medierapporteringen när avtalet med Glaxo Smith Kline skrevs hösten 2007 var mycket begränsad.¹²⁹ Ingen av de stora dagstidningarna gjorde någon större sak av avtalet, men fyra av de fem undersökta tidningarna nämnde det i alla fall: Göteborgs-Posten och Aftonbladet hade varsin kort notis om saken och Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter hade lite längre artiklar. Alla texterna baserades på ett telegram från Tidningarnas Telegrambyrå, TT, som nämnde att Sverige var garanterat att få 18 miljoner doser vaccin vid en influensapandemi, och det var i stort sett hela budskapet.

Det blev heller ingen större uppståndelse efter debattartikeln i Svenska Dagbladet den 6 oktober 2009, då medicinjournalisten och de tre läkarna hävdade att det fanns en automatik i avtalet som innebar att Sverige måste köpa miljontals doser om WHO graderade en influensa som pandemi. Fortfarande var det ingen tidning som tog upp ämnet på nyhetsplats. Den enda påtagliga reaktionen på debattartikeln bestod i ett svar från fyra tunga myndighetsrepresentanter och läkare, däribland Smittskyddsinstitutets generaldirektör Johan Carlson och Anders Tegnell, avdelningschef på Socialstyrelsen.¹³⁰ De menade att synpunkterna i den första debattartikeln var orimliga och att skälet till kampanjen var att man hade *en möjlighet vi aldrig tidigare haft i historien – att stoppa den nya influensans utbredning och effekter. Detta eftersom vaccinet levereras i god tid och räcker till alla som vill vaccinera sig. Författarna skrev också: Det är svårt att se att vi någonsin haft möjlighet att med en riktad kortvarig insats minsta risken för sjukdom så kraftigt, rädda så många liv och använda sjukvårdsresurser så effektivt.*

128. Zackrisson Bo m fl: Hemligt avtal styr vaccineringen. Debattartikel i Svenska Dagbladet 6/10 2009.

129. Sökningen gjord med tre sökord: vaccin, pandemi och influensa, perioden 1/11–30/12 2007.

130. Svenska Dagbladet 8/10 2009. De två andra undertecknarna av artikeln var Anders Lindblom, ordförande i Smittskyddsläkarförningen, samt Åke Örtqvist, smittskyddsläkare i Stockholm.

Dagens Nyheter 10 oktober 2009

Författarna till den första debattartikeln återkom med en artikel där de argumenterade för vaccinering av riskgrupper, men inte allmän vaccination eftersom sjukdomen visat sig vara lindrig. De menade också att det stora svenska vaccinköpet skulle få effekten att riskgrupper i andra länder blev utan vaccin.¹³¹

Men debatten i Svenska Dagbladet resulterade alltså inte i några påtagliga reaktioner från nyhetsredaktionernas sida. Det kan ha berott på att debatten kom just som influensan fick förnyad aktualitet efter att ha varit ganska ointressant under några sommar-månader. Den 3 oktober, alltså bara några dagar före den första debattartikeln, rapporterade myndigheterna

om det andra svenska dödsfallet i svininfluensan, och ett par dagar efter publiceringen av debattartikeln kom rapporter om att en skola i Skellefteå drabbats av ett omfattande influensautbrott.

I stället för att kritiskt ifrågasätta grunderna för vaccinavtalet producerade redaktionerna då ett stort antal artiklar som betonade vikten av att så många som möjligt skulle vaccinera sig. I direkt anslutning till en faktaartikel om den första vaccinleveransen skrev Dagens Nyheterets vetenskapsredaktör Karin Bojs en artikel med rubriken *Vaccinera sig är att visa andra hänsyn*, och Expressens medicinreporter Anna Bäsén hade de följande veckorna flera artiklar på samma

131. Svenska Dagbladet 15/10 2009.

tema, bland annat en med rubriken *Därför vaccinerar jag mig*.¹³²

I mitten av oktober inleddes också den stora vaccinationskampanjen, vilket uppmärksammades stort i alla undersökta medier. Göteborgs-Posten publicerade artikeln *Första sprutan är satt* och Dagens Nyheter hade artikeln *Lång kö för vaccinet*. Den 22 och 23 oktober hade Expressen artikeln *Barnen som kunde ha räddats av en spruta* följd av *Köer och kaos – vaccinet slut*. Aftonbladet hade information om när olika landsting skulle börja vaccinera i anslutning till en jätteartikel med rubriken *Smittan slår till – före vaccinet* över ett helt uppslag.¹³³ Svenska Dagbladet var lite mer avvaktande, men hade ändå den 22 oktober en artikel med rubriken *Influensafallen fördubblade*.

Kort efter de första vaccineringarna kom dock en del artiklar med ett mer kritiskt förhållningssätt, men de handlade då inte om grunden för kampanjen utan om misstänkta biverkningar av vaccinet. Det förekom också artiklar om en skepsis mot kampanjen hos delar av befolkningen. Den 20 oktober rapporterade Dagens Nyheter att tre riksdagsledamöter av tio inte tänkte vaccinera sig, vilket i och för sig innebar en majoritet för vaccinering, men artikeln fick en vaccinskeptisk vinkel genom att tidningen lyfte fram en stor del av dem som inte skulle vaccinera sig med namn och bild på förstasidan.

I samband med rapporteringen om biverkningar förekom också medieuppgifter om att läkemedelsföretaget Glaxo Smith Kline hade friskrivit sig från ansvar för dessa. Ansvaret skulle i stället ligga hos svenska staten, vilket fick Anna Bäsén på Expressen att kräva att de hemliga delarna i avtalet skulle offentliggöras. *I dag finns inget som tyder på att beslutet var fel. Jag är*

inte rädd för vaccinet [...] Däremot är det rent korkat att sekretessbelägga avtalet, skrev hon den 9 november.

I början av december blev avtalet också offentligt, sedan kammarrätten bedömt att sekretesstiden hade löpt ut. Offentliggörandet skapade ingen större publicitet, men flera medier publicerade den 10 december ett TT-telegram som bekräftade de tidigare misstankarna, att staten skulle stå för kostnaden om vaccintillverkaren blev stämd för att ha orsakat biverkningar.

Ungefär vid den tidpunkten klingade influensaepidemien emellertid av, och därmed mediernas intresse för frågan. Undantag fanns dock, som en artikel i Svenska Dagbladet den 13 december, där en influensaexpert och rådgivare till den finska regeringen anklagades för att också ha fått betydande forskningsanslag från vaccintillverkaren Glaxo Smith Kline.¹³⁴

WHO-kritik i Europarådet

Ytterligare någon månad senare inleddes dock en internationell diskussion om grunderna för pandemiavvarningen. Ett uppmärksammat steg togs den 26 januari 2010, då Europarådet genomförde en så kallad hearing med WHO om pandemiavvarningen för svininfluensan. Vid utfrågningen anklagade den tyske Europarådsparlamentarikern Wolfgang Wodarg WHO för att ha lurat regeringar världen över att i onödan spendera 18 miljarder dollar på att bekämpa en influensa vars farlighet överdrivits grovt:

*The definition of a pandemic was changed by the WHO last May. It was only this change of definition which made it possible to transform a run-of-the mill flu into a worldwide pandemic – and made it possible for the pharmaceutical industry to transform this opportunity into cash, under contracts which were mainly secret.*¹³⁵

132. DN 10/10 2009, Expressen 21/10 2009.

133. Aftonbladet 24/10 2009.

134. Svenska Dagbladet 13/12 2009.

135. Från sammanställning av uttalanden gjorda vid offentlig utfrågning: *The handling of the H1N1 pandemic: more transparency needed?* Council of Europe, PACE, 26/1 2010. http://assembly.coe.int/ASP/NewsManager/EMB_NewsManagerView.asp?ID=5209

En del av sin kritik hade Wodarg uttryckt före utfrågningen i en motion till Europarådet, där han kallat hanteringen för en av världens största medicinska skandaler. Bland annat denna kritik ledde till att WHO i mitten av januari meddelade att man inlett en granskning av sitt eget pandemilarm.

Turerna i Europarådet och WHO i januari 2010 refererades i flera svenska medier; exempelvis publicerade alla tre undersökta morgontidningar nyheten om att WHO beslutat granska sig själv på sina nätupplagor den 12 januari. Flera medier rapporterade också om utfrågningen i Europarådet senare samma månad.

I februari 2010 kom också en kritisk utvärdering från det internationella medicinska nätverket Cochrane av den influensavaccinering som framför allt görs på äldre inför de årliga så kallade säsongsinfluensorna. Med anledning av utvärderingen publicerade Svenska Dagbladet ännu en krönika som förhöll sig kritisk till svininfluensakampanjen: *Inte minst svininfluensan har visat att en tätt sammanhållen "influensaindustri" av WHO, nationella smittskyddsmyndigheter, regeringsrådgivare, virusexpert och vaccinföretagen driver på vaccinfrågan. Och det är deras trovissa åsikter som totalt dominerar. Vaccineringarna får bara inte ifrågasättas. De räddar liv. Punkt, slut* skrev medicinjournalisten Inger Atterstam.¹³⁶

Rapporteringen om denna utvärdering, och om turerna i Europarådet, ligger dock efter den egentliga undersökningsperioden för detta medieprojekt, som sträcker sig fram till årsskiftet 2009–2010.¹³⁷

Utanför undersökningen faller därmed också rapporteringen i samband med att WHO i augusti 2010 förklarade att influensan inte längre skulle betraktas som en pandemi.¹³⁸

Kampanjens betydelse för folkhälsan

Den andra övergripande frågan i denna analys handlar alltså om ifall vaccinationskampanjen var gynnsam för folkhälsan. Ett underlag vid analysen av den frågan är det storskaliga experiment som ju faktiskt genomfördes då olika länder vaccinerade olika stora delar av befolkningen mot influensan. Om länderna är jämförbara i övrigt (vilket de givetvis inte är till 100 procent) kan man utläsa hur gott skydd vaccinationerna gav genom att jämföra tal för ohälsa och dödsfall. I grunden är det en uppgift för epidemiologer att analysera detta siffermaterial och att då också värdera andra variabler som spelar in, men att lyfta frågeställningen och informera allmänheten om de svar som kan finnas tillgängliga kan också ses som en uppgift för medier, särskilt som kampanjen var både kostsam och engagerade en stor del av samhället.

En del statistik om vaccinationskampanjen har funnits ganska lättillgänglig genom att myndigheter lagt ut information på internet. Till det som funnits tillgängligt hör statistik över antalet dödsfall i influensan. På det nationella planet har Smittskyddsinstitutet lagt ut information vecka för vecka på sin hemsida, och internationell statistik har funnits tillgänglig hos Världshälsoorganisationen, WHO.

Med facit i hand kan man konstatera att det finns skillnader mellan hur starkt olika länder drabbades av influensan. Enligt WHO hade Sverige 27 dödsfall i svininfluensa fram till mitten av februari 2010, vilket innebar 2,9 dödsfall per miljoner invånare.¹³⁹ Motsvarande siffror för de nordiska grannländerna låg mellan 6,0 och 8,0 (tabell 7.1).

136. Svenska Dagbladet 18/2 2010.

137. I mars 2010 publicerade flera medier också en TT-artikel om ökade konsultkostnader för regeringen, där det framgick att Sverige betalat 85 miljoner kronor till GlaxoSmithKline 2008 för rätten till förtur på vaccin i samband med en framtida influensapandemi. 2009 kostade samma garanti 78 miljoner kronor. Publicerad bland annat i svd.se 5/3 2010.

138. In focus: H1N1 now in the post-pandemic period. [Http://www.who.int/csr/disease/swineflu/en](http://www.who.int/csr/disease/swineflu/en)

139. Siffran för antalet dödsfall har senare reviderats uppåt till 29.

TABELL 7.1. Antalet dödsfall per miljoner invånare i ett urval europeiska länder, enligt WHO

Land	Antal invånare	Antal dödsfall	Dödsfall per miljon
Lettland	2,2	31	13,8
Estland	1,3	18	13,4
Grekland	11,2	140	12,5
Ungern	9,9	124	12,4
Moldavien	3,6	43	12,0
Portugal	10,7	106	9,9
Tjeckien	10,4	101	9,7
Slovakien	5,4	52	9,6
Ukraina	45,4	429	9,4
Serbien	9,9	83	8,4
Finland	5,3	43	8,0
Litauen	3,3	23	7,1
Storbritannien	61,9	423	6,8
Danmark	5,5	33	6,0
Spanien	45,3	271	6,0
Norge	4,8	29	6,0
Rumänien	21,2	122	5,8
Frankrike	62,6	302	4,8
Irland	4,6	22	4,8
Bulgarien	7,5	35	4,7
Polen	38,0	149	3,9
Italien	60,1	235	3,9
Ryssland	140,4	521	3,7
Nederländerna	16,7	58	3,5
Österrike	8,4	27	3,2
Tyskland	82,0	239	2,9
Sverige	9,3	27	2,9
Schweiz	7,6	18	2,4
Belgien	10,7	19	1,8

Källa: Utdrag ur tabell presenterad av WHO 2010 i nyhetsbrev med titeln Situation update in the European region: overview of influenza surveillance. Tabellen, som är daterad 11 mars 2010, återger situationen fram till vecka 7 år 2010.

Några veckor tidigare, då antalet dödsfall var något lägre, hade svenska Smittskyddsinstitutet presenterat en liknande sammanställning, som också visade relativt låga dödstal för Sverige.¹⁴⁰ I rapporten menade Smittskyddsinstitutet att den svenska vaccinationskampanjen, som i princip omfattade hela befolkningen, bidragit till att den svenska siffran var ungefär hälften så hög som de övriga nordiska ländernas. Däremot gjordes ingen mera grundläggande analys om dödstalen i relation till ländernas vaccinationsprogram, eller varför dödstalen i länder som Tyskland, Schweiz och Belgien var lika låga eller ännu lägre än i Sverige.

Ett underlag för att utvärdera vaccinationskampanjens effektivitet när det gällde att skydda befolkningen för svininfluensan publicerades av Dagens Nyheter i slutet av oktober 2009. Tidningen hade genomfört en

kartläggning av hur olika europeiska länder hanterade frågan om influensavaccin.¹⁴¹ Kartläggningen visade att åtta länder – Finland, Frankrike, Grekland, Island, Norge, Schweiz, Storbritannien och Sverige – köpt in vaccin till alla invånare. Även Österrike och Rumänien hade relativt ambitiösa vaccinationsprogram. I Österrike skulle i princip alla som ville få vaccin, i Rumänien framställdes vaccin till den egna befolkningen och man räknade med att fem miljoner doser skulle vara klara vid årsskiftet 2009–2010.¹⁴²

De baltiska staterna saknade vaccinationsprogram. En myndighetsrepresentant för Estland sade till tidningen att man ville vaccinera, men saknade vaccin. I andra länder hade man gjort bedömningen att efterfrågan inte var så stor. Tyskland hade köpt vaccin till

140. Smittskyddsinstitutet: Influensarapport, vecka 51–52 (14/12–27/12), 2009.

141. Dagens Nyheter 26/10 2009. En lista över vaccinationssituationen land för land publicerades på dn.se 25/10 2009.

142. Man kan ifrågasätta om detta verkligen var jämförbart med programmen i övriga uppräknade länder. Rumänien har cirka 22 miljoner invånare.

30 procent av befolkningen, vilket myndigheterna där trodde skulle räcka till alla som ville ha det.

Väl medveten om att det finns andra faktorer som också spelar in kan man i efterhand konstatera att statistiken från WHO antyder att bristen på vaccin i Baltikum medförde ett antal dödsfall som kanske hade kunnat undvikas om länderna där haft samma tillgång till vaccin som Sverige. Om man ser till antalet dödsfall ligger Lettland högst i Europa, med lika många döda som Sverige, trots att befolkningen bara är en fjärdedel så stor. Å andra sidan hade Tyskland samma dödlighet som Sverige – 2,9 per miljon invånare – trots ett betydligt mindre vaccinationsprogram. Och Belgien hade ännu lägre dödstal.

Den analysen gjordes inte i Smittskyddsinstitutets kommentarer till statistiken vid årsskiftet 2009–2010, och det är också svårt att hitta sådana jämförelser i mediernas rapportering om svininfluensan, trots att de borde vara grundläggande vid granskningen av den massiva svenska satsningen på en vaccinationskampanj. Det kan inte uteslutas att det ändå gjorts några sådana jämförelser, exempelvis i etermediernas utbud vid sidan av nyhetsprogrammen, men i de medier som undersökts här har de varit svåra att finna, både under den undersökta perioden och efter.

Biverkningar och konspirationsteorier

Den stora frågan i medierna när det gäller vaccinationskampanjens påverkan på folkhälsan var istället den om vaccinets eventuella farlighet. Den aspekten på frågan blev stor i de så kallade sociala medierna, men fick också en hel del plats i de traditionella nyhetsmedierna.

På myndighetssidan är det Läkemedelsverket som har hand om frågor om vacciners effektivitet och eventuella biverkningar. Ungefär varannan vecka från mitten av oktober 2009 till mitten av januari 2010

kom myndigheten med rapporter om biverkningar av vaccinet. Rapporterna fanns tillgängliga bland annat på myndighetens hemsida www.lakemedelsverket.se.

Utöver dessa regelbundna rapporter presenterade myndigheten resultat av undersökningar av speciella frågor, som hur vaccinet påverkat personer med allergier eller autoimmuna sjukdomar. En rapport gällde förekomst av feber hos små barn efter att de fått en andra vaccindos. Två rapporter handlade specifikt om tillsatser i vaccinet, den ena om kvicksilverföreningen tiomersal som tillsatts i vaccinet som konserveringsmedel, den andra om immunstimulerande komponenter, så kallat adjuvans, i vaccinet.

I den första av de regelbundet återkommande rapporterna om biverkningar fanns upplysningar om sådana från personer i Skåne där vaccinationskampanjen kom igång först. När rapporten skrevs beräknades 70 000 doser vaccin ha levererats till Skåne, och enligt Läkemedelsverket hade ett 40-tal biverkningar rapporterats in, varav de flesta handlade om feber, frossa eller smärta i arm, nacke eller huvudet. Två personer hade drabbats av allergiska besvär. Läkemedelsverket bedömde inga av biverkningarna som allvarliga.¹⁴³

I nästa rapport, den 22 oktober, beskrevs fler liknande fall, men också sex fall som bedömdes som mer allvarliga. Det allvarligaste var ett fall där en man avlidit 12 timmar efter vaccinationen. Läkemedelsverket menade dock att dödsfallet troligen inte orsakades av vaccineringen utan av någon av de allvarliga sjukdomar som mannen led av, bland annat hade han åderförkalkning i hjärtats kranskärl och hade haft flera hjärtinfarkter.

Dessutom rapporterade Läkemedelsverket om fem fall där det kunde finnas kopplingar mellan vaccinationen och besvärliga allergiska reaktioner.

De följande rapporterna följde samma mönster. I den som presenterades den 29 oktober angavs flera

143. Läkemedelsverket 16/10 2009.

SAMLASOPRANOS

59 KRONOR

HAN PRESSAS PÅ MORD-PLATSEN

AFTONBLADET

ONSDAG 28 OKTOBER 2009

Mona Sahlins SISTA STRID

Henke Lundqvist i bilkrasch

SPORTBLADET

Dagens bilaga

SVININFLUENSAN

VACCINET KAN GÖRA DIG SJUK

BLEV DÄLIG AV SPUTAN

Hela listan: Alla 114 anmälda biverkningar

kultur IB-affären var på riktigt

Aftonbladet 28 oktober 2009

nya fall av allergiska reaktioner, och den 19 november rapporterades dessutom om neurologiska reaktioner. I båda rapporterna redogjordes för nya dödsfall som inträffat i nära anslutning till vaccinationen. I rapporten den 29 oktober påpekade Läkemedelsverket att det inte med nödvändighet betydde att dödsfallen hade samband med vaccineringen bara för att de sammanföll i tid. Myndigheten framhöll att det inträffar 200–250 dödsfall per dag i Sverige, och att en hel del av dessa gäller personer som är gamla och sjuka, det vill säga de riskgrupper som just då vaccinerades i stor utsträckning.

Den 11 december rapporterades om två dödsfall som inte gällde äldre eller redan svårt sjuka personer. Det ena gällde en 36-åring som hittades död i hemmet dagen efter vaccineringen, och där man just då inte kunde hitta någon annan förklaring. Det andra gällde en 1-åring med allvarlig hjärt- och lungsjukdom som dött kort efter vaccinationen. I samma rapport nämndes också att sex missfall och ett fall av fosterdöd inträffat i nära anslutning till vaccinering av gravida kvinnor. Fallen utreddes, men bedömdes inte ha samband med vaccinationerna.

I rapporten den 15 januari 2010 gjorde Läkemedelsverket den samlade bedömningen att *balansen mellan nytta och risk med Pandremix är fortsatt positiv. Dock följs utvecklingen noga, speciellt för neurologiska reaktioner och för gravida.*

Mediernas granskning av biverkningarna

I medierna inleddes diskussionen om vaccinets eventuella farlighet långt innan massvaccineringen påbörjades. Alla undersökta medier tog upp frågan, och totalt var reaktioner på vaccinationerna ett viktigt ämne i ett 90-tal artiklar och inslag under perioden.

En av de första artiklarna som tog upp frågan publicerades i Svenska Dagbladet den 23 juli. Tidningens medicinreporter Inger Atterstam skrev då en analys där hon menade att det snabbt framtagna vaccinet kanske var otillräckligt testat. Hon påminde om att en liknande snabbproduktion av influensavaccin i USA 1976 hade lett till en kraftig ökning av den besvärliga neurologiska sjukdomen Guillain-Barrés syndrom.

När skolorna började i augusti, och risken för influensaspridning ökade, skrev Aftonbladet att vaccinet mot influensan kunde ge känselstörningar och förlamningar. Riskerna bekräftades av en läkare, som dock påpekade att inte bara vaccinet utan också influensan kunde skada nervsystemet.¹⁴⁴

Men den stora mängden av artiklar om biverkningar kom i slutet av oktober, och det var främst två händelser som startade publicitetsvågen. Den ena var Läkemedelsverkets första rapporter om noterade biverkningar den 16 och 23 oktober, och den andra var några uttalanden av läkaren Annika Dahlqvist som hävdade dels att fettrik kost kunde skydda mot influensa, dels att vaccinet innehöll farliga mängder kvicksilver.¹⁴⁵

Expressen uppmärksammade Dahlqvists uppfattningar på nyhetsplats, men publicerade också en krönika av sin medicinreporter Anna Bäsén som tog kraftigt avstånd från dem. Bäsén påpekade bland annat att en burk barnmat får innehålla fyra gånger så mycket kvicksilver som det finns i en vaccindos.¹⁴⁶

Den riktigt stora diskussionen om biverkningar kom emellertid efter Läkemedelsverkets rapport den 23 oktober, där myndigheten skrev om dödsfall och några fall av allergiska besvär som eventuellt kunde sättas i samband med vaccinationerna.

144. Vaccinet kan ge förlamning. Aftonbladet 18/8 2009.

145. Sanningen är att influensavaccinet innehåller farliga mängder kvicksilver. www.newsmill.se 18/10 2009.

146. Fettdoktorn har sparat ur totalt. Expressen 20/10 2009.

Redan innan rapporten kom hade Expressen en artikel om att det kommit in 110 anmälningar om biverkningar.¹⁴⁷ Och den 23 oktober, samma dag som rapporten, hade tidningen flera sidor om svininfluensan, där biverkningar av vaccinet var en av huvudfrågorna. Den viktigaste frågan gällde om en 53-åring som hade något samband med att han vaccinerats mot svininfluensan samma morgon som han dog. Tidningen hade talat med mannens bror och med ett par inblandade läkare och presenterade fallet utförligt, inklusive information om att mannen varit allvarligt sjuk i diabetes och ätit en hel del mediciner. I en intilliggande artikel intervjuades Björn Olsen, professor i infektionssjukdomar vid Uppsala universitet, som menade att det inte fanns någon anledning att koppla dödsfallet till vaccineringen. Tidningens egen medicinreporter var också tydlig i sin uppfattning: *Idag finns inget rimligt skäl att tro att vaccinet är farligt* skrev hon, efter att ha deklarerat att tidningen självklart kommer att kräva stopp för vaccinationerna om det senare visar sig att risken överväger nyttan.¹⁴⁸

Göteborgs-Posten nämnde också dödsfallet i en artikel samma dag, men det var inte artikelns huvudtema. Tidningen betonade istället att många gravida kvinnor i Göteborg inte ville vaccinera sig, trots att de räknades till riskgrupperna. Dagen därpå hade tidningen en notis om att Läke medelsverket utredde tre dödsfall som kunde ha kopplingar till vaccineringen.¹⁴⁹

De andra tidningarna tog också upp dödsfallen. Svenska Dagbladet gjorde det i form av en analys av medicinreportern Inger Atterstam, där hon påpekade att det är väl känt att alla vacciner och mediciner ger biverkningar. Ändå skapade de första rapporterna om möjliga biverkningar en våg av oro. *En förklaring kan vara att vaccin har ett enastående gott rykte som livräddare*

för de flesta – utom den aggressiva minoritet som alltid bekämpat allt vad vaccin heter, skrev hon.¹⁵⁰ Aftonbladet hade en artikel den 28 oktober med rubriken *Svårt sjuk – av vaccinet*, där tidningen redogjorde för samtliga 114 biverkningar som då rapporterats in till Läke medelsverket, inklusive tre dödsfall som inträffat kort efter vaccination. *Men dödsfallen tros ändå inte vara orsakade av vaccinet*, skrev reportern, som intervjuat professor Jan Liliemark på Läke medelsverket om saken.

Vid samma tidpunkt kunde man på internetsajten Youtube se ett inslag om en ung kvinna i USA som drabbats av en muskelåkomma som gjorde att hon hade svårt att gå, utom när hon gick baklänges. Fallet sattes egentligen i samband med att hon fått vaccin mot säsongsinfluensa, men förekom ändå i diskussioner om svininfluensan. Den kopplingen gjordes dock inte uttryckligen när aftonbladet.se skrev om fallet den 26 oktober. *Läkarna tror att sjukdomen kommit av en svår reaktion på vaccinet hon tagit mot influensa, men påpekar samtidigt att reaktionen är extremt ovanlig*, skrev tidningen.

Den 27 oktober tog Expressen upp ryktesfloran på internet under rubriken *Ryktena på nätet kan göra fler sjuka*. Uppgifter på nätet om biverkningar som autism och förlamning kan göra att färre vaccinerar sig, menade artikelförfattaren, och citerade statsepidemiolog Annika Linde, som menade att cirka 100 personer kunde komma att dö i svininfluensan, men om många inte vaccinerade sig kunde siffran bli ännu högre.¹⁵¹ I artikeln bemötte hon och Jan Liliemark på Läke medelsverket uppgifter på nätet om att vaccinet skulle kunna ge biverkningar som cancer, autism, damp och sterilitet. Vaccinet kan snarare fördröja återfall i cancer, menade Liliemark i artikeln.

147. *Sjuka av vaccinet*. Expressen 21/10 2009.

148. *Ha is i magen*. Expressen 23/10 2009.

149. *Gravida tackar nej och Vaccinkoppling utreds efter dödsfall*, Göteborgs-Posten 23/10 och 24/10 2009.

150. *Biverkning ger vaccin dåligt rykte*. Svenska Dagbladet 24/10 2009.

151. Expressen 27/10 2009. Tidningen rättade senare uppgiften om 100 dödsfall till att vara 50–100 dödsfall om vi inte vaccinerar oss.

Den 28 oktober rapporterade Dagens Nyheter om gravida som inte ville bli vaccinerade, på grund av rädsla för tillsatserna av kvicksilver och skvalen.

I november fortsatte kvällstidningarna att rapportera om enskilda fall av biverkningar. Ett exempel publicerades i Aftonbladet som berättade om en 4-årig pojke som drabbades av koma ett par dagar efter vaccineringen och som räddades tack vare att mamman gav honom konstgjord andning.¹⁵² Expressen rapporterade om en norsk kvinna som tappat lukt- och smaksinnet.¹⁵³

Den 6 november hade Aftonbladet ett slags omvänd biverkningsartikel, då tidningen rapporterade om en 10-årig flicka som kunnat ta vaccinet trots att hon var äggallergiker, vilket man tidigare menat var problematiskt eftersom ägg använts vid vaccinframställningen.¹⁵⁴

Tog avstånd från konspirationsteorierna

I några medier, främst bloggar och andra uttryck på internet, förekom också en del väldigt kritiska inlägg av en typ som annars mest förekommer i populärkulturens undergångsskildringar. Det förekom att nyhetsmedierna återgav teorierna, men oftast tog de samtidigt avstånd från dem.

På nätet påstår konspirationsteoretikerna att hela svininfluensan är riggad av läkemedelsföretagen, eller möjligen av CIA, konstaterade Karin Bojs i Dagens Nyheter den 21 augusti 2009. Hon menade att det var helt ologiskt att vara rädd för vaccinet men inte för influensan: *Ingen vet exakt hur effektivt vaccinet blir, och ingen vet exakt hur hårt pandemin slår mot Sverige. Men allt tyder på att svininfluensan är farligare än vaccinet.*

De allra yvigaste konspirationsteorierna gick längre än att tro att influensan var producerad av läkemedelsföretagen för att tjäna pengar. Med ironi bemötte Jackie Jakubowski, redaktör för tidskriften Judisk krönika, en del av dessa på Expressens kultursida den 29 augusti i en artikel med rubriken *Judarna bakom allt*. Hans artikel handlade bland annat om rykten, publicerade i en stor holländsk tidning, som gick ut på att pandemin var ett medvetet sätt att begränsa jordens befolkning. *Är de så oskyldiga som de påstår kan de väl bevisa att de inte orsakat digerdöden eller tappat kristna barns blod för sitt matse-bröd – så har antisemiter i alla tider svarat dem som protesterat mot de absurda anklagelserna,* skrev Jakubowski.

En ledarkrönika i Expressen den 28 oktober tog också upp frågan, men på ett indirekt sätt och utan att använda ordet konspirationsteori. Bakgrunden var några inslag i SVT och TV4 som tagit upp oro för vaccinet i invandrartäta förorter, där vaccinationen gått trögt. Anledningen skulle, enligt tidningen, vara rykten i några utländska medier om att vaccinet kunde vara farligt. Ledaren kritiserade nyhetsrapporteringen som gjort motståndet i dessa förorter till en etnisk fråga, medan motsvarande oro hos svenskar behandlats som frågor som handlade om oro hos enskilda individer.¹⁵⁵

Bristande granskning

Sammanfattningsvis kan konstateras att tidningarna hade en öppen hållning till vaccinets eventuella farlighet. Det förekom artiklar om tidigare erfarenheter av influensavaccinering, bland annat i USA, och rapporteringen om misstänkta biverkningar av det aktuella

152. *Föll i koma av vaccinet*. Aftonbladet 8/11 2009.

153. *Hon tog vaccin – tappade sitt smaksinne*. Expressen 23/11 2009.

154. *Josephine, 10, är allergisk mot ägg – och vaccinerad*. Aftonbladet 6/11 2009.

155. *Varning för fördanskning*. Expressen 28/10 2009.

vaccinet var omfattande, något som bland annat möjliggjordes av Läkemedelsverkets öppna redovisning av inrapporterade biverkningar.

Öppenheten medförde att även en del spektakulära fall med tvivelaktig relevans uppmärksammades i pressen, men de rena konspirationsteorierna lämnades i stort sett därhän, när man inte, som några av de särskilda medicinreportrarna, tog upp teorierna för att tillbakavisa dem eller på annat sätt ta avstånd från konspirationerna.

Den svåra frågan om nyttan med massvaccineringen togs också upp, och diskussionen stimulerades av att tidningarnas medicin- och vetenskapsreportrar intog olika ståndpunkter i grundfrågan, om massvaccinering mot influensan verkligen var det bästa sättet att använda samhällets medicinska resurser. Genom specialreportrarnas olika ståndpunkter – och en del utblickar mot andra länders sätt att hantera smittan – hölls frågan levande, vilket kan ha varit särskilt värdefullt då samhällets institutioner så entydigt intog en gemensam ståndpunkt i frågan.

Bristen på granskning är däremot tydlig i frågan om avtalet med medicintillverkaren och det ursprungliga beslutet att upphandla vaccin till hela befolkningen. Det som förekom i ämnet var en del artiklar, främst debattartiklar och ledare, som aktualiserade tanken på en svensk vaccinfabrik. Men när avtalet ingicks mellan läkemedelsbolaget Glaxo Smith Kline och de svenska myndigheterna i november 2007 förekom nästan ingen publicitet alls i frågan.

Granskningen av WHO:s system för gradering av influensors farlighet har också varit minimal ända tills frågan kom upp i Europarådet våren 2010, på initiativ av en tysk parlamentariker.

8. MYNDIGHETERNAS SYN PÅ RAPPORTERINGEN

DET MATERIAL SOM PUBLICERADES i medierna i samband med svininfluensan byggde i mycket hög grad på information som de fått från en handfull centrala myndigheter, organiserade i en grupp kallad Nationella pandemigruppen. Samarbetet skapades 2005 och gruppen gjorde sina första gemensamma erfarenheter under fågelinfluensan som nådde Sverige våren 2006. Ledningen för Nationella pandemigruppen är förlagd till Socialstyrelsen och i övrigt består gruppen av Smittskyddsinstitutet, Läkemedelsverket, Arbetsmiljöverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap samt Sveriges kommuner och landsting.¹⁵⁶

Några av gruppens mest synliga representanter i samband med svininfluensan, samt några mer anonyma företrädare för myndigheternas informationsverksamheter, har intervjuats i projektet, med avsikten att få deras bild av informationsarbetet och av mediernas rapportering om influensan. Förutom dessa personer har folkhälsoministern samt hennes pressekreterare intervjuats, eftersom ministern också var bland dem som förekom mest i medierna. Uppgifter från dessa intervjuer utgör det empiriska materialet i detta kapitel.¹⁵⁷

Under influensaperioden tog sig informations-samarbetet i Nationella pandemigruppen tre tydliga uttryck: en gemensam informationsplattform på internet kallad krisinformation.se, en gemensam informationstjänst för frågor och svar om svininfluensan samt gemensamma pressträffar då medierna fick information av och kunde ställa frågor till representanter för flera myndigheter samtidigt.

Som framgått av kapitel 5 dominerade dessutom representanter för gruppen informationen om svinin-

fluensan i de svenska medierna. Av de tio personer som framträdde mest i mediernas rapportering representerade alla utom en – folkhälsominister Maria Larsson – direkt eller indirekt någon av de ingående myndigheterna. Allra mest förekom representanter för Smittskyddsinstitutet, Socialstyrelsen och Läkemedelsverket. Men indirekt förekom även Sveriges kommuner och landsting mycket genom landstingens chefsläkare och smittskyddsläkare. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, syntes mindre, vilket kan förklaras av att dess funktion inte var att agera utåt, utan att stödja och samordna andra myndigheters arbete. Arbetsmiljöverket däremot syntes nästan inte alls i rapporteringen.

Strategiska beslut om informationen

Under inledningen av influensaperioden, då trycket på myndigheternas informationsenheter var starkt, förekom mycket täta kontakter mellan deltagarna i pandemigruppen. Informatörer och informationsansvariga talar i intervjuerna om telefonmöten eller personliga möten ett par gånger om dagen.¹⁵⁸

Vid intervjuerna betonar informatörerna hur de i inledningsfasen arbetade mycket med att samordna informationen, något som också framhålls som viktigt exempelvis i den nationella pandemiplan från 2005, där riktlinjerna för gruppens verksamhet ursprungligen drogs upp. Birgitta Brink, informationschef på smittskyddsinstitutet, menar att myndigheternas startsträcka förkortades påtagligt tack vare att samarbetet hade testats under arbetet med fågelinfluensan tre år tidigare.

156. Information på www.socialstyrelsen.se. Gruppens verksamhet finns beskriven i: Socialstyrelsen (2005): *Beredskapsplanering för en pandemisk influensa. Nationella insatser*. Reviderad, Reviderad 7/9 2005. I fotnotstexternas referenser används följande förkortningar för myndigheterna: Socialstyrelsen, SoS, Smittskyddsinstitutet, Smi, Läkemedelsverket, Läk, och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB. För socialdepartementet används förkortningen SosD.

157. Totalt intervjuades 14 personer. En förteckning över de intervjuade finns i slutet av rapporten.

158. Intervjuer med Karregård, Smi, Frendel, MSB m fl.

Ambitionen var att myndigheterna i kommunikationen med allmänhet och medier skulle gå ut med gemensamma ståndpunkter. I stort sett uppfattades den samordningen som positiv av dem som skötte myndighetsinformationen, men den innebar också att informationen ibland blivit försenad, inte minst när man var beroende av internationella samarbetspartner. Socialstyrelsens informationsdirektör Ulrika Lyth ger ett exempel från epidemins inledande period: *Det var en dag då vi inte kunde svara på något, därför att WHO inte kunde bestämma vad [influensan] skulle beta, och vi ville vara korrekta.*

Den förseningen, som handlade om exakt hur beteckningen A(H1N1) skulle skrivas, uppfattades inte som positiv, eftersom den innebar att viktiga budskap inte kunde spridas. Folkhälsoministerns pressekreterare menar dessutom att försöket att lansera det strikta namnet A(H1N1) var meningslöst, eftersom benämningen svininfluensan vid den tidpunkten redan fått för stor spridning.¹⁵⁹

Förutom en påtaglig ambition till samordning framhåller myndigheternas informatörer ytterligare tre saker som man tidigt kom överens om, och som man sedan försökte upprätthålla i kommunikationen utåt: man skulle visa öppenhet, man skulle upprätthålla trovärdigheten och man skulle försöka nå ut med så mycket information som möjligt om influensan.

Maximal öppenhet

Inte bara informatörerna utan också den ansvarige chefen på Socialstyrelsen, Anders Tegnell, framhåller öppenhetens betydelse: *Det här var en transparent verksamhet och vi ville få ut så mycket information som möjligt. Det fanns ingen del av informationen som vi inte ville ha ut,* säger han. Tegnells åsikt var betydelsefull eftersom han var ansvarig för influensahanteringen på pandemigruppens samordnande myndighet.

Ett uttryck för öppenheten var den information som Smittskyddsinstitutet kontinuerligt lade ut på sin hemsida, med bland annat statistik över antalet testade personer och antalet som man funnit var smittade av influensan.

I början ringde medierna hela tiden och ville få information om antalet som vi testat. Vi blev tvungna att hitta en rutin för detta och den blev att lägga ut informationen på vår egen webbplats vid en viss tidpunkt varje dag. **Birgitta Brink, Smittskyddsinstitutet**

Ett annat, i internationella sammanhang ganska ovanligt, uttryck för öppenheten var Läkemedelsverkets beslut att lägga ut all information om vaccinetns biverkningar på sin hemsida, åtkomlig för alla som ville läsa. Ursula Forner, kommunikationschef på myndigheten, säger att man gjorde en samlad bedömning och kom fram till att det var bättre att vara öppen med biverkningarna, även om en del personer kunde bli oroliga av att se vilka biverkningar som rapporterats in: *Människor kräver, med all rätt, att få veta hur det ligger till. Vi ville vara öppna med det, men samtidigt tydliga med avsikten att det var bättre att vaccinera sig än att låta bli.*

Hon säger att reaktionerna på öppenheten var positiva, men att det också kom en del förvånade kommentarer från chefer på motsvarande myndigheter i andra länder. Kommunikationsdirektören på MSB, Svante Werger, menar att en del av dessa chefer tvingades följa det svenska exemplet: *Motsvarande myndigheter som inte alls hade tänkt göra på samma sätt helt enkelt tvingades att göra det, för att Sverige låg först,* säger han.

Enligt Niclas Thorselius, pressekreterare på socialdepartementet, bidrog myndigheternas öppenhet till att hålla tillbaka en del konspirationsteorier som framför allt florerade på internet. Detta var också ett argument för att de gemensamma presskonferenser

159. Intervju Thorselius, SocD.

som hölls på socialdepartementet från juni och framåt även gick att följa direkt på webb-tv: *Det gjorde ju att öppenheten blev maximal.*

Neutralitet viktig för trovärdigheten

Viktigast för att klara av informationsverksamhetens andra mål, om upprätthållen trovärdighet, var givetvis att informationen från myndigheterna skulle vara korrekt. Men det handlade också om att inte låta vissa grupper i samhället få del av vaccinet före andra. I den nationella pandemiplanen finns en formulering om att grupper skulle kunna bli prioriterade om de är av särskild vikt för upprätthållande av samhällsfunktionerna, men så skulle man inte agera här. Undantaget skulle i princip endast vara att en del riskgrupper skulle gå före i vaccinationskön, vilket exempelvis innebar att Socialstyrelsens anställda fick sitt vaccin samtidigt som andra i samhället: *Det handlade om vår trovärdighet, samma regler skulle gälla för oss som för alla andra*, säger myndighetens kommunikationsdirektör Ulrika Lyth.

För informationsverksamheten på krisinformation.se var det en trovärdighetsfråga att inte bli en del i myndigheternas vaccinationskampanj. Därför valde redaktionen att inte lägga ut den särskilda ungdomskampanjen *Nej till svininfluensan*, trots att Socialstyrelsen ville att man skulle göra det. Redaktionsansvariga Inger Frenzel förklarar varför:

Vi kan inte delta i någon kampanj, vi tar inte ställning ja eller nej till vaccin. (...) Vi sa att vi ska visa var informationen finns, men på en neutral portal ska vi inte tala om för människor vad de ska göra.

I ett fall kom trovärdighetskravet i viss konflikt med kravet på maximal öppenhet, och det gällde en rekommendation om att gravida skulle undvika att vaccinera sig de första månaderna under graviditeten. Enligt Ulrika Lyth på Socialstyrelsen gjordes den rekommendationen

inte primärt för att det fanns misstanke om risk för fostret eller för de gravida, utan för att undvika att missfall skulle tolkas som biverkning av vaccineringen:

Vi vet att det är en massa missfall av andra orsaker de första månaderna. Om vi då ger rådet med vaccin från den fjärde månaden så minskar ju risken att folk som får missfall av helt andra skäl tror att det är på grund av sprutan.

Detta upplevdes ganska besvärligt att kommunicera för dem som hade hand om kontakterna utåt: *Det är ju väldigt lätt att man uppfattar det så att vi rekommenderar det för att vi tror att det är farligt att vaccinera sig under den första delen av graviditeten*, menar Sara Johansson som deltog i det informationsarbetet hos Socialstyrelsen.

Maximal informations spridning

För att uppnå det tredje målet, om maximal informations spridning, öppnades alltså en gemensam informationstjänst dit allmänheten kunde vända sig för att få svar på frågor om influensan. Ett annat verktyg var den gemensamma internetsajten krisinformation.se, som uppdaterades dagligen och som länkade till informationsmaterial och andra dokument om svininfluensan på myndigheternas webbsidor.

Andra informationsinsatser var att hålla landstingens smittskyddsläkare välinformerade om vilka budskap som skulle gå ut från de centrala myndigheterna samt att se till att det fanns informationsmaterial om influensan på många språk.¹⁶⁰

Det gjordes också andra insatser för att nå särskilda grupper med information om vaccinationen. För att få reda på vaccinationsviljan i olika samhällsgrupper beslutade man ganska tidigt att göra enkätundersökningar om saken:

160. Intervju Lyth, SoS.

Vi insåg att det inte alls var självklart att alla vill vaccinera sig (...) så inför semestern tog vi ett beslut att göra två undersökningar, en i augusti och en i oktober, på vaccinationsviljan för att ha möjlighet att bedriva opinion. Ulrika Lyth, Socialstyrelsen

Ett av resultaten i oktobermätningen var att vaccinationsviljan var låg bland unga vuxna, vilket motiverade särskilda informationsinsatser till dem, däribland kampanjen *Nej till svininfluensan*, som var ett försök att nå unga människor via så kallade sociala medier på internet. Innan kampanjen drog igång fanns det en viss tveksamhet hos myndigheterna om man verkligen skulle finnas med i de sociala medierna, men sedan flera landsting bett om hjälp med just detta drog Socialstyrelsen igång kampanjen.¹⁶¹

Vi ville att ungdomar själva skulle kunna visa för varandra att de tänkte vaccinera sig och att det var ett sätt att skapa motivation hos fler, om man såg att någon kompis skulle vaccinera sig. Sara Johansson, Socialstyrelsen

Framgången med kampanjen beskriver Johansson dock som begränsad: *Det var ett bra försök även om vi inte lyckades få den effekten som vi kanske hoppades.*

Ett tredje sätt att åstadkomma maximal informations spridning var att se till att myndigheternas experter förekom mycket i medierna. Informatörerna menar att det inte var något problem att få medierna intresserade; man behövde inte arbeta med att placera experterna i mediala sammanhang, det fanns så många förfrågningar ändå.¹⁶² Enligt Susanne Karregård på Smittskyddsinsti-

tutets informationsavdelning handlade arbetet mera om att se till att experterna hamnade i rätt mediala sammanhang: *Det vi gjorde var att samordna, framför allt med Socialstyrelsen, så vi fick rätt person på rätt plats.*

Budskapen man ville få ut

Informationsarbetet i början av perioden var huvudsakligen inriktat på att sprida sakliga upplysningar om influensan, exempelvis om dess farlighet och om antalet smittade.¹⁶³ Informatören på den gemensamma informationsplattformen krisinformation.se beskriver grundinställningen som att man inte kan tala om för människor vad de ska göra, men däremot ge dem verktygen att själva agera.¹⁶⁴ En annan intervjuad beskriver att syftet under de första månaderna var att *mana till lugn, men inpränta allvaret.*¹⁶⁵

Man försökte också få människor att vidta en del konkreta åtgärder. Statsepidemiolog Annika Linde menar att arbetet gick ut på att *få folk att handla samtidigt som de inte skulle bli överdrivet oroliga.*

Konkreta råd som myndigheterna försökte få ut handlade om att undvika att sprida smittan genom att nysa i armvecket och att stanna hemma om man blev sjuk.¹⁶⁶ Folkhälsoministern försökte i alla intervjuer upprepa att man även innan vaccinet hade kommit kunde skydda sig genom att ha god handhygien.¹⁶⁷ Smittskyddsinstitutet menar att låg sjukdomsfrekvens i andra sjukdomar, såsom magåkommor, under vintern 2009–2010 blev ett kvitto på att just det budskapet nådde ut.¹⁶⁸

161. Intervju Johansson, SoS.

162. Intervjuer Karregård, Smi, Lyth SoS.

163. Intervju Karregård, Smi.

164. Intervju Frendell, MSB.

165. Intervju Gässte, SoS.

166. Intervjuer Karregård, Smi; Lyth SoS.

167. Intervju Larsson, SosD.

168. Intervju Karregård, Smi.

Alldeles i början av influensaperioden förekom också en del information om reserestriktioner och om provtagning för personer som kom från drabbade områden.¹⁶⁹

Det förekom också informationsverksamhet som hade planeringsansvariga personer i företag, stat och kommun som målgrupp. Svante Werger på MSB menar att det gällde att få fart på samhällets pandemiplanering, särskilt i samhällsviktig verksamhet, så att den kunde fungera även om stora delar av personalen blev sjuk.¹⁷⁰

Ganska tidigt i perioden tog också Åke Örtqvist, smittskyddsläkare vid Stockholms läns landsting, ett initiativ då han tyckte att vaccinationsplaneringen gick för långsamt. Han skrev en debattartikel och krävde att staten och landstingen snabbt skulle komma överens om kostnadsfördelningen i vaccinationskampanjen: *Jag vet ju att jag blev lite stämplad av politikerna som en uppriktig karaktär, men samtidigt fick den folk på banan och det kände jag som ett väldigt positivt resultat.*¹⁷¹

Senare under influensaperioden var myndigheternas entydiga huvudbudskap att få så många som möjligt att vaccinera sig. Även folkhälsominister Maria Larsson försökte få ut budskapet så ofta som möjligt:

Det handlade väldigt mycket om att se till att vaccinera sig för att skydda sig själv och skydda andra (...) men också se till att vi har ett väl fungerande samhälle när det gäller sjukvård och äldreomsorg genom att se till att vi får en hög vaccinationsgrad.

Flera intervjuade återkommer just till solidaritetsaspekten i vaccinationskampanjen. Det handlade om att skydda personer som inte själva kunde vaccinera sig, som småbarn och en del allergiker.¹⁷²

Just i arbetet att få så många som möjligt att vaccinera sig hände det att myndigheterna behövde vara aktiva för att få ut sina budskap, både i förhållande till medierna och till grupper som man ville nå. Exempelvis tog Åke Örtqvist kontakt med Stockholms lokalradio för att berätta om influensan och vaccinationskampanjen. Han gjorde också en informationsinsats i en moské i ett område där vaccinationsfrekvensen var låg.¹⁷³

Syftet var framför allt att bemöta argument som fanns mot vaccinationerna, eftersom det förekom oro för att vaccinet kunde ha flera negativa biverkningar. Den största oron, enligt flera av informatörerna, var kvicksilvret i vaccinet:

Där handlade det mycket om att sätta in saken i ett sammanhang, att man skulle få perspektiv (...). Det låter ju jättefarligt att det innehåller kvicksilver, men det är inget nytt, man har använt den typen av konserveringsmedel i 40 år eller mer. Och dessutom gav vi exempel på hur stor mängd det handlade om, vi jämförde med kostråden från Livsmedelsverket.

Sara Johansson, Socialstyrelsen

Positiv syn på medierapporteringen

I efterskott är de personer som intervjuats i mediernas influensarapportering i stort sett positiva till bevakningen. Det är kanske naturligt eftersom de själva hade möjlighet att påverka innehållet, men de är också positiva till sådant de inte själva kunde påverka.

Den mest intervjuade av dem alla, statsepidemiolog Annika Linde på Smittskyddsinstitutet, menar att medierna var *osedvanligt skickliga när det gäller svininfluensan*, och att de i mycket hög utsträckning lade

169. Intervjuer Lyth, SoS; Karregård, Smi.

170. Intervju Werger, MSB.

171. Debattartikeln publicerades i Dagens Nyheter 21/7 2009.

172. Intervjuer Lyth, SoS; Johansson, SoS.

173. Intervju Örtqvist, Stockholms läns landsting.

fokus vid rätt saker: *De hade kunnat utnyttja kvicksilver, vaccinationskräck och annat mycket mer än de gjorde. Jag tycker att de har varit näst intill otillbörligt myndighetssolidariska.*

Som exempel på den solidariteten tar hon ett program i Sveriges Television: *Man hade ett helt Agenda-program där faktiskt ingen var motståndare alls till myndigheternas influensastrategi. Vi fick ohämmat framföra våra samstämmiga synpunkter. Det var ganska extremt.*

Anders Tegnell på Socialstyrelsen tror att det kan finnas en förklaring till att medierna inte var så kritiska just då influensan tog fart. Det är inte självklart, menar han, att medierna ser granskning som sin uppgift när myndigheterna bedömer att det finns ett allvarligt hot mot folkhälsan. Han menar att det borde kunna vara ett etiskt dilemma för en journalist: *Jag är inte säker på att de vill höra att myndigheterna tycker att de är ansvarsfulla, men just i den här situationen tycker jag faktiskt att det finns en poäng i att vara det.*

Både Tegnell och Linde menar att det i efterskott, när influensan är över, är naturligt om medierna granskar hur politiker och myndigheter på olika nivåer har hanterat epidemin:

Mer grävande journalistik hade kanske inte fått fram så mycket mer i den akuta situationen, men i efterskott finns det all anledning. (...) Det är en av de största aktioner svensk sjukvård gjort. Anders Tegnell, Socialstyrelsen

Annika Linde tycker att det finns anledning att rikta intresset mot WHO och läkemedelsindustrin: *Jag välkomnar verkligen den mediedebatt som nu är om WHO:s rådgivare, och över huvud taget industrins inblandning i beslutsfattandet,* säger hon.

Tegnell framför en liknande åsikt, men riktar sökarmen lite annorlunda: *En duktig insatt journalist skulle kunna gräva mer i förhållandet mellan läkemedelsindustrin, sjukvården och staten. Det har inte syns särskilt mycket om det i svenska medier.*

Susanne Karregård, informatör på Smittskyddsinstitutet framhåller två saker som medierna hade kunnat granska redan under influensaperioden. Den ena handlar om myndigheternas enighet, som man hade kunnat ifrågasätta, den andra gäller dröjsmålet med vaccinleveranserna: *Medierna hade kunnat gräva djupare om vaccinet som dröjde,* menar hon.

Bidrog till vaccinationsviljan

I den journalistik som dominerade medierna när influensan var som mest påtalig hösten 2009 förekom en del ganska högröstadade rapporter om dödsfall och om köerna till vaccinationscentralerna. Men även den rapporteringen framhåller flera myndighetspersoner som i grunden positiv. Smittskyddsläkaren Åke Örtqvist menar att färre hade vaccinerat sig *om inte tidningarna rapporterat så braskande om dödsfallen,* och folkhälsominister Maria Larsson ser också det positiva i bevakningen, även om hon menar att medierna i beskrivningen av vissa dödsfall tangerade gränsen till det oetiska:

Men samtidigt (...) att medierna haussade det så mycket tror jag bidrog till att vi fick den vaccinations-täckning som vi fick. Medierna har hjälpt till genom att lyfta de enskilda fallen och beskriva skräckscenarion och illustrerat hur köerna sett ut och hur illa det hanteras i landstingen och så där, då har man ju ändå höjt medvetandegraden.

Andra intervjuade framhåller mediernas snabbhet och skicklighet i att ha kontroll på vissa faktauppgifter: *TT hade ibland bättre koll på dödsfallen än vi hade,* säger Maria Brytting, mikrobiolog och sektionschef på Smittskyddsinstitutet.

Svante Werger, kommunikationschef på Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, ställer de traditionella medierna i kontrast till diskussionen på internet:

Medierna nästan tävlade med myndigheterna om att ge bra samhällsinformation. Man försökte på något sätt bräcka den information som landstingen hade på sina

Dagens Nyheter 30 april 2009

webbsidor. (...) Generellt är min bild att den allra mesta rapporteringen var väldigt balanserad i vanliga medier. Sedan har vi hela frågan med sociala, nya medier där situationen var delvis en annan.

En viss kritik som de intervjuade ändå uttrycker mot de traditionella medierna handlar just om att de inte var tillräckligt kritiska till ryktesfloran i de så kallade sociala medierna. Smittskyddsläkaren Åke Örtqvist hade exempelvis önskat mer av den sortens granskning, eftersom ryktena skapade oro och vaccinationsmotstånd i en del samhällsgrupper. Men det fanns undantag, och som ett av dem framhåller Socialstyrelsens presschef Maria Gåste Dagens Nyheter

vetenskapsredaktör: *Det var tydligt att vi hade stöd av Karin Bojs, hon gick ju ut hårdare mot spekulationerna än vad vi kunde göra.*

Smittskyddsexperterna menar dock att också de traditionella medierna, om än i mindre utsträckning, bidrog till att sprida misstankar om vaccinets eventuella farlighet. Anders Tegnell på Socialstyrelsen menar att *det en period var extremt dominans av artiklar om vaccinets farlighet, byggd på väldigt vaga grunder.* Och Maria Brytting på Smittskyddsinstitutet är kritisk till utrymmet som några medier gav åt vaccinkritiker i läkarkåren: *Jag kan inte förstå hur journalister kan ge en läkare med helt avvikande åsikt så stort utrymme*

utan att ifrågasätta det själva. (...) När det nu är så att man redan innan artikeln släpps måste inse att det inte är sakligt så borde man ha intervjuat andra om de här åsikterna så att det kommit med i samma nummer, menar hon.

Brytting är också kritisk till bristen på konsekvens hos några tidningar och sätter den i relation till myndigheternas arbetssätt:

På ena sidan kunde det stå ”så här mycket skit sprutar ni in i era stackars små barn” (...) och på den andra sidan kunde det stå ”de här barnen dog därför att de inte fick vaccinet”. Då kändes det som: nä men vad håller de på med? (...) Vi måste inta en ståndpunkt och jobba efter den, och då tror man ju att åtminstone varje tidning har någon ståndpunkt.

Ringde mitt i natten

Den dominerande mediekritiken rör dock inte mediernas innehåll, utan deras arbetssätt. Särskilt Smittskyddsinstitutet, där proverna analyserades, hade periodvis mycket hårt tryck från medierna: *När det var som värst ringde de hem oavbrutet, och jag fick frågan om jag hade något mer mobilnummer för min telefon var ju upptagen hela tiden*, säger Maria Brytting.

Smittskyddsläkaren Åke Örtqvist hade också erfarenhet av sena telefonpåringningar: *Kvällstidningarna kan ringa mitt i natten och fråga om någonting som står på vår hemsida, och det är nästan alltid någon trivialitet eller något med en enstaka person som leder till att de tar kontakt.*

Men trots att det hos intervjupersonerna förekommer kritik mot mediernas bevakning så är de i huvudsak positiva, och det är också en av anledningarna till att man försökte vara tillgänglig:

Jag har inställningen att journalister frågar det svenska folket vill veta, säger Annika Linde som förklarar sin grundinställning i samband med svininfluensan: *Mitt mål är att förmedla kunskap som gör att man känner att ”nu har jag kontroll och nu förstår jag varför jag ska vaccinera mig, och då gör jag det”.*

I grunden handlade det alltså om att nå resultat i vaccinationskampanjen, vilket även Åke Örtqvist framhåller som skäl att ibland ta kontakt med medierna: *Vid några tillfällen har jag bett om att få komma till lokalradion tillsammans med en chefläkare, för att få större intresse för vaccinationerna.*

Men det fanns också andra drivkrafter, som att det faktiskt kan vara roligt. Både Örtqvist och Linde framhåller särskilt inslag med frågor direkt från allmänheten som positiva upplevelser: *Att vara med i utfrågningar och att chatta tyckte jag var rätt kul*, säger Örtqvist. Och Annika Linde formulerar det så här: *Jag älskar att svara på allmänhetens frågor, jag tycker verkligen om det. Sådana här frågeprogram där folk ringer in och frågor tycker jag är väldigt trevliga.*

Utmaningen för framtiden

Den stora utmaningen inför framtiden, enligt myndigheternas informationsstrateger, handlar om hur man ska hantera de sociala medierna, som redan vid svininfluensan hade stor betydelse för unga människors informationsinhämtning.

Man kan säga att det här var den första större händelsen i Sverige där det blivit ett stort fenomen att ta hänsyn till i kommunikationen – alla bloggar som uppstod, alla forum och webbplatser. **Svante Werger, MSB**

Inger Frenzel, redaktör för kriskommunikation.se, menar att många på myndigheterna blev tagna på sängen av det nya medieklimatet som uppstått med sociala medier på nätet, där rapporteringen i de traditionella medierna kommenteras och ifrågasätts:

Varje intresseorganisation eller privatperson har en möjlighet idag att lägga ut en artikel på nätet, en kommentar till exempel. Det blir en egen värld efter mediebilden, och hur jobbar vi bra med den? Tidigare har det

handlat om myndigheter och medier, nu har vi en helt ny värld på nätet som är hur stor som helst.

Frendel menar att de sociala medierna blir ännu viktigare i framtiden, men att de hade betydelse redan vid svininfluensan. Möjligheten fanns redan då för personer att uttrycka sig och agera så att deras publicering hamnade lika högt upp i Googlesökningar som informationen från myndigheterna: *Och där kunde det påstås att myndigheterna med vaccinationen ville spruta in ett chip som man kan kontrollera medborgarna med. Det fanns mycket konstigheter den här gången, men myndigheterna bestämde sig för att inte kommentera, för då skulle det bli polemik i stället för fakta.*

Den sortens problem hade myndigheterna i nationella pandemigruppen ingen strategi för i svininfluensarapporteringen. Det behöver man ha nästa gång det blir aktuellt menar Sara Johansson på Socialstyrelsen. Då räcker inte satsningar på nätet som *Nej till svininfluensan*:

Den här gången bestämde vi oss för att inte svara på trådar i forumen och sådana saker, men skulle vi göra något liknande igen så skulle man kanske fundera på om vi skulle göra något lite mindre envägs än det faktiskt var.

Problemet, menar Inger Frendel på MSB, är att ungdomar inte går in på myndigheternas informationssidor som krisinformation.se, och inte lyssnar de på lokalradion heller om det blir en riktig kris. Samtidigt har människor i Sverige ovanligt högt förtroende för myndigheterna, och där finns en tillgång som staten bör tillvarata, menar hon:

Jag är inte säker på att det är en självklarhet att det förtroendet finns kvar i framtiden. Men ska det finnas kvar är öppenhet ett absolut krav.

9. DET DRABBAR INTE MIG

INFLUENSAEPIDEMIN OCH VACCINATIONSKAMPANJEN fick alltså en intensiv bevakning i svenska medier under hösten 2009. Flest nyheter om svininfluensan publicerades under oktober och november då antalet dödsfall var störst och vaccineringen hade tagit fart. I hälften av de stora nyhetsmediernas inslag och artiklar (53 procent) fanns det tydliga alarmerande inslag (se kapitel 6).

I nyheterna framställdes influensan som ett hot och varnades för dess konsekvenser. Det handlade dels om hur smittsam influensan var och risken för allvarligt insjuknande och i värsta fall död, dels om hur många som kunde drabbas och att viktiga samhällssektorer, som kollektivtrafik, vård och skola, kunde få problem på grund av extremt hög sjukfrånvaro. I flera fall drogs paralleller till spanska sjukan som skördade tiotusentals liv i slutet av 1910-talet.

Den alarmistiska journalistiken till trots, så visade sig svenskarna inte vara ett lättskrämt folk i samband med svininfluensan. I en nationell enkät, genomförd under hösten 2009 med hjälp av SOM-institutet vid Göteborgs universitet, uppgav en mycket stor andel, omkring 80 procent, att de inte var särskilt oroade eller oroade alls för influensan. Endast 16 procent kände oro för egen del, och 22 procent oroade sig för influensans konsekvenser för det svenska samhället. För det mesta handlar det om samma personer – den som var orolig för egen del var också orolig för andra effekter som influensan kunde ha (tabell 9.1).

Störst var oron för svininfluensan i november då 21 procent uttryckte oro för sin egen person och 31 procent för influensans samhälleliga konsekvenser.¹⁷⁴ Orostoppen sammanföll med att dödstaten steg och antalet insjuknade ökade kraftigt, vilket medierna för övrigt dagligen återkom till i sin rapportering.

TABELL 9.1. Andel som hösten 2009 var oroade för svininfluensan och dess konsekvenser för sig själv och för det svenska samhället efter kön och ålder, och över tid (procent).

	Oro för sig själv	Oro för svenska samhället
Totalt	16	22
Kön		
Kvinnor	19	25
Män	12	19
Ålder		
16–29 år	16	22
30–49 år	16	22
50–64 år	13	19
65–85 år	18	26
Månad		
September	15	22
Oktober	16	21
November	21	31
December	19	26

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

Att fler uttryckte oro för samhället än för sig själva är inget ovanligt. Psykologiska studier har visat att människor brukar tro att hot och risker i första hand drabbar andra, inte dem själva.¹⁷⁵ Fenomenet, så kallat *optimism bias*, påverkas oftast inte av sådana faktorer som kön, ålder, yrke eller utbildning. Det handlar snarare om en allmän och ofta orealistisk övertro på egen osårbarhet och tur, i allt från risk för att fastna i hastighetskontroller till att luras på pengar eller

174. Enkäten gick ut till 3 000 personer, svarsfrekvensen var 60 procent. 84 procent av enkätsvaren kom in under september och oktober månad, 8 procent i november och 4 procent i december. Resterande svar kom in efter årsskiftet.

175. Weinstein & Klein, 1995.

TABELL 9.2. Andel oroade för svininfluensan och dess konsekvenser för individen själv och för det svenska samhället i relation till hur ofta man tar del av respektive medium (procent).

Andel som känner oro för sig själv i förhållande till hur ofta de tar del av nyheter i olika medier			Andel som känner oro för samhället i förhållande till hur ofta de tar del av nyheter i olika medier		
Tar del av medier:	Dagligen	Sällan/aldrig	Tar del av medier:	Dagligen	Sällan/aldrig
Ekot 16.45 (SR)	13	16	Ekot 16.45 (SR)	18	23
Morgontidningar	16	18	Morgontidningar	23	26
Aktuellt/Rapport (SVT)	17	15	Aktuellt/Rapport (SVT)	24	21
Kvällstidningar	21	14	Kvällstidningar	25	21
Nyheter (TV4)	20	13	Nyheter (TV4)	30	17

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

drabbas av cancer.¹⁷⁶ Generellt påverkas människors bedömning av fara och risker mer av den information man får av andra människor än av den man får genom medierna.¹⁷⁷ Den sortens risker som människor i första hand har kunskap om genom mediernas rapportering, det vill säga där få faktiskt känner någon som drabbats, upplevs som mindre hotfulla mot den egna personen, även om de kan drabba samhället i stort. Upplevelse av personlig risk påverkas mer av den information vi får när vi utbyter erfarenheter direkt med andra människor.¹⁷⁸

I samband med svininfluensan var kvinnor generellt något mer oroade för smittan än män, och personer över 65 år något mer oroade än övriga åldersgrupper. Minst oroade var medelålders personer. En möjlig förklaring kan vara att de flesta mellan 50 och 64 år fortfarande är vid relativt god hälsa samtidigt som de inte längre har små barn, vilka löpte större risk för att smittas än vuxna. Ytterligare ett skäl kan ha varit att

de räknade med att ha fått immunitet från liknande epidemier på 1950- och 1960-talen.

Vidare uttryckte lågutbildade och personer från arbetarklassen i högre utsträckning än övriga en oro för svininfluensan. Bland de lågutbildade återfinns en relativt hög andel äldre personer. Mest oroade av alla var dock de personer som upplevde sig ha dålig hälsa och inte var nöjda med livet. En fjärdedel (25 procent) av dessa var oroliga för egen del och runt en tredjedel (32 procent) för samhället i stort.

Många svenskar fick sin huvudsakliga information om svininfluensan via massmedierna. En intressant fråga är därför om medierna bidrog till att lugna eller skrämna allmänheten.

Analysen ger inget entydigt svar. De som uppgav att de läser någon morgontidning och lyssnar till Ekots sändningar i Sveriges Radio varje dag var något mindre oroliga än de som sällan eller aldrig tar del av dessa medier. Det gällde både oro för egen del och för sam-

176. Weinstein, 1984, 1987.

177. Jfr Wilkinson, 1999; Tulloch & Lupton, 2001.

178. Coleman, 1993; Morton & Duck, 2001.

hället i stort. De som däremot uppgav att de dagligen tar del av tv-nyheter, både i SVT och TV4, samt läser kvällstidningar 6–7 dagar i veckan var mer oroliga än personer som sällan eller aldrig följer nyheterna där. Resultatet sammanfaller med innehållsanalysen av hur alarmerande rapporteringen var. Fram till och med oktober månad 2009 hade 47 procent av morgontidningarnas artiklar och 44 procent av Ekots inslag en påtaglig eller delvis alarmerande ton. Klart mer alarmerande var kvällstidningarnas artiklar med 58 procent, och mest alarmerande var tv-nyheterna med 64 procent alarmerande inslag.

Det ser alltså ut som om morgontidningarna och Ekot 16.45 bidragit till att lugna människor medan tv-nyheterna och kvällstidningarna gjort dem mer oroliga. Det är dock sannolikt inte hela förklaringen. Också bakomliggande faktorer torde spela in, som till exempel utbildning. Lågutbildade tar i större utsträckning del av tv-nyheter och kvällstidningar, medan morgontidningar och Ekot 16.45 är jämnare spridda i grupper med olika lång utbildning.

Däremot sammanfaller sambandet mellan medievanor och oro för svininfluensan väl med distinktionen mellan informations- och underhållningsinriktade nyhetsmedier. Flera tidigare studier har visat att morgontidningar och Ekot generellt är mer informativa, sakliga och officiösa till innehåll och form, medan tv-nyheter och kvällstidningar snarare är underhållande, dramatiserande, sensationella och spekulativa. Om de förra medierna talar till publikens intellekt, så talar de senare mer till deras känslor.¹⁷⁹

Sammanfattningsvis kan man säga att mediekonsumtionen kan ha påverkat människors oro, men det som betydde mest verkar ha varit den enskilda personens välbefinnande och belåtenhet med livet. Det bör dock påpekas att statistiken just på den punkten byg-

ger på ganska små grupper, endast 7 procent uppgav att de inte var nöjda med livet och 10 procent att deras hälsotillstånd var dåligt.

Mestadels bra information

Svenskar är högkonsumenter av medier. I genomsnitt lägger varje svensk 365 minuter per dag på olika typer av medieinnehåll.¹⁸⁰ Vilka medier människor tar del av beror bland annat på kön, ålder och utbildning, men generellt ägnar svenskarna radio och tv mest tid, med internet på tredje plats och dagstidningar på fjärde. De svenska massmedierna rapporterade återkommande om svininfluensan från april 2009, då dödsfall inträffade i Mexiko, över sommaren och hösten, då epidemin var som mest intensiv i Sverige, och ett par månader in på 2010, då smittan redan hade klingat av.

I SOM-enkäten ställdes några frågor om hur allmänheten bedömde mediernas information om olika aspekter på svininfluensan. I det stora hela tyckte en majoritet av svenskarna att den information medierna gav om svininfluensan var bra. När det däremot kom till enskilda frågor varierade bedömningen av rapporteringen. Fyra av fem (81 procent) tyckte att medierna informerade väl om hur man kunde skydda sig mot smittan och två av tre (66 procent) var nöjda med informationen om hur man kunde vaccinera sig. Ungefär lika många (63 procent) tyckte också att de fått veta hur farligt det var att insjukna och vad de skulle göra ifall det hände (64 procent). Men bara var tredje person (35 procent) var nöjd med informationen om hur bra vaccinet var. Och ungefär varannan (52 procent) med informationen om svininfluensans konsekvenser för samhället (tabell 9.3).

De första månaderna handlade nyheterna om svininfluensan framför allt om epidemins spridning över

179. Jfr Hvitfelt, 1985, 1986; Ghersetti, 2000, 2007; Andersson Odén, Ghersetti & Wallin, 2005.

180. Mediebarometern 2009.

TABELL 9.3. Allmänhetens bedömning av informationen i svenska nyhetsmedier om sex aspekter på svininfluensa 2009 (procent)

	Bra information	Inte bra information
Hur bra vaccinet är	35	65
Vilka konsekvenser svininfluensan kan få för det svenska samhället	52	48
Hur farligt det är att få svininfluensa	63	37
Vad man gör om man blir sjuk	64	36
Hur man kan vaccinera sig	66	34
Hur man i övrigt kan skydda sig mot smittan	81	19

Frågan löd "Vad anser du om informationen om svininfluensan i de svenska nyhetsmedierna som du tagit del av vad gäller följande:"

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

världen, men under hösten ökade informationen och vägledningen om hur smittan borde och kunde hanteras. Informationen handlade exempelvis om god handhygien och undvikande av folkmassor, vad man skulle göra vid insjuknande samt om var och när man kunde vaccinera sig. Detta ämnesområde fick redan tidigt på våren relativt stort utrymme och var efter sommaren det som tydligt dominerade rapporteringen (figur 9.1).

Vilka konsekvenserna av svininfluensan kunde bli för samhället i stort, om exempelvis kollektivtrafiken eller vårdsektorn kunde drabbas och i så fall när, fanns det däremot få exakta uppgifter om fram till höstmånaderna då enkätundersökningen genomfördes. Detsamma gällde för vaccinets effektivitet, då det var så nytt att det inte ens fanns på marknaden när smittan bröt ut. Vaccineringen kom i själva verket inte igång förrän i oktober, flera månader efter WHO:s smittalarm, och då samtidigt i hela Europa. Man kan därför säga att allmänhetens bedömning av mediernas rapportering speglar exaktheten i och omfattningen av den information som gavs. Där informationen var

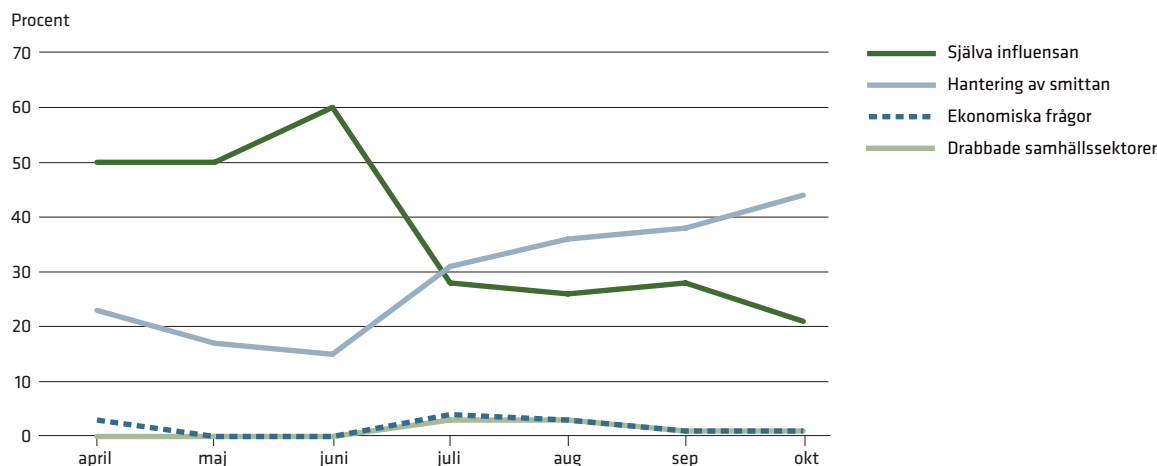
klar, entydig och återkom regelbundet var människor mer nöjda än där den var mer sällsynt, vag och spekulativ.

I huvudsak var kvinnor mer nöjda med mediernas rapportering än män, men skillnaden ligger som mest på tio procentenheter. Likaså var äldre personer genomgående mer nöjda än yngre, och här är skillnaderna betydligt större. Missnöjet med mediernas rapportering om svininfluensan sjönk med stigande ålder. Personer över 65 år var således avsevärt mer nöjda med den information medierna gav än de som var 30 år eller yngre. Detta sammanfaller i sin tur med att lågutbildade var mer nöjda än högutbildade, då de med endast grundskola till nästan tre fjärdedelar (72 procent) består av personer som är 60 år eller äldre.

Genomgående var också de som ofta tar del av nyheter mer nöjda med informationen om svininfluensan än de som sällan eller aldrig läser morgon- och kvällstidningar, lyssnar på Ekot eller ser nyheter i SVT och TV4. Också här spelar åldersfaktorn in, äldre människor tar del av medieinnehåll i betydligt större utsträckning än yngre.¹⁸¹ Störst är skillnaden mellan

181. Färdigh & Sternvik, 2008.

FIGUR 9.1. Rapporteringsens fyra största ämnesområden april till oktober 2009 (procent)

personer under 30 år och de över 65 år när det gäller daglig konsumtion av nyheter i SVT, Ekot 16.45 och morgontidningar. Andelen äldre är här minst dubbelt så stor och upp till flera gånger större än andelen yngre. Minst, men dock fortfarande tydlig, är skillnaden i konsumtion av nyheter i TV4 och kvällstidningar.¹⁸²

Hur ofta människor tog del av medieinnehåll, och därmed också kände till vad medierna faktiskt rapporterade om, påverkade således deras bedömning av kvaliteten i den information om svininfluensan som medierna gav. Ju högre konsumtion, och kännedom om mediernas innehåll, desto mindre kritisk hållning.

Lågt förtroende för medierna

Vilket förtroende hade då svenskarna för det sätt som svenska massmedier hanterade svininfluensan?

Undersökningen visar att något mer än en fjärdedel av mediekonsumenterna hade stort förtroende för hur morgonpressen samt radio och tv hanterade svininfluensan (25 procent respektive 29 procent), och ungefär lika stor andel (25 procent) hade litet förtroende för dem. Omkring hälften (50 procent respektive 47 procent) hade varken stort eller litet förtroende (tabell 9.4).

För kvällspressen var bilden annorlunda. Endast 10 procent hade förtroende för mediernas rapportering om influensan, 24 procent hade ganska litet och 30 procent mycket litet förtroende.

182. Indexvärdet för den andel som ofta tar del av olika medier för åldergruppen 65–85 år är för nyheter i SVT +77, för morgontidningar +42, för Ekots nyheter + 39, för nyheter i TV4 +30 och för kvällstidningar +12. Indexvärdet visar skillnaden i procentenheter mellan andel äldre och andel yngre som ofta tar del av respektive medium. I samtliga fall är andelen äldre högre än andelen yngre.

TABELL 9.4. Allmänhetens förtroende för olika mediers hantering av svininfluensan 2009 (procent)

	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa	Antal svar
Radio och tv	3	26	47	17	8	101	1 359
Morgontidningar	2	23	50	15	10	101	1 247
Kvällstidningar	1	9	37	24	30	101	1 134

Frågan löd: "Vilket förtroende har du för följande institutioners hantering av svininfluensan?" Radio och tv ingick i samma svarsalternativ.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

TABELL 9.5. Allmänhetens förtroende för medierna i allmänhet och för deras hantering av svininfluensan (index)

	Medieförtroende i allmänhet, SOM 2008	Medieförtroende i samband med svininfluensan, SOM 2009
Radio och tv	+ 50	+ 4
Morgontidningar	+ 57	± 0
Kvällstidningar	- 20	- 44

Indexvärdet visar skillnad i procentenheter mellan andel med stort förtroende och andel med litet förtroende. Måttet kan gå mellan +100, då alla har stort förtroende, och -100, då alla har litet förtroende. Siffrorna för 2008 är beräknade på sekundärdata.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2008 och 2009.

Siffrorna kan jämföras med svenskarnas allmänna förtroende för massmedier som undersöktes i 2008 års SOM-enkät.¹⁸³ Resultatet då visade ganska högt förtroende för radio, tv och morgontidningar, och lägre för kvällspressen (tabell 9.5).

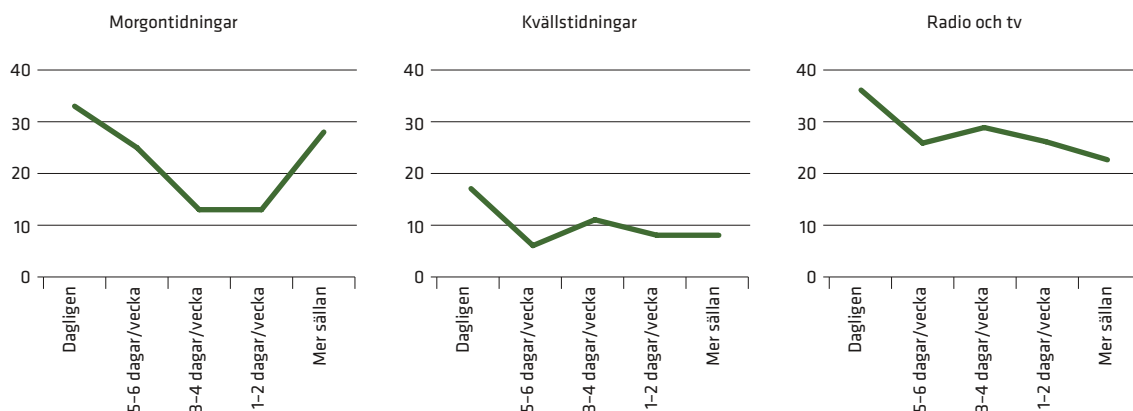
Som framgår av tabellen är allmänhetens förtroende för medierna generellt lägre i rapporteringen om svininfluensan. Framför allt rasade förtroendet för de medier som allmänheten i vanliga fall värderar högt, det vill säga radio, tv och morgontidningar. Och det redan i vanliga fall låga förtroendet för kvällspressen sjönk i samband med svininfluensan nära nog till bot-

tennivå. Det verkar alltså ha funnits en stor skepsis hos allmänheten för nyhetsmediernas rapportering om smittan och dess konsekvenser. En tänkbar förklaring är, som redan visats, att människor tenderar att skjuta larm om hot och risker som kan drabba dem själva ifrån sig. Om man inte tror att man ska drabbas, så tror man heller inte på mediernas rapportering om hur allvarligt eller farligt hotet är. En annan förklaring kan naturligtvis också vara att rapporteringen faktiskt varit motsägelsefull, sensationsinriktad och spekulativ, om än olika mycket i olika medier.

183. Weibull, 2009.

FIGUR 9.2. Andel med minst ganska stort förtroende för respektive medietyps hantering av svininfluansan utifrån frekvens av läsande, lyssnande och tittande 2009 (procent)

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

Liksom tidigare studier visat, så finns det också i rapporteringen om svininfluansan ett samband mellan hur ofta man tar del av ett medium och det förtroende man har för det. De som ofta tog del av nyheterna i radio och tv hade ett större förtroende för hur dessa bevakade smittan än de som sällan lyssnade och tittade (figur 9.2).

Mönstret var detsamma för kvällstidningsläsarna. För morgontidningarna däremot, var förtroendet för rapporteringen nästan lika högt hos dem som sällan läser (28 procent) som hos dem som gör det dagligen (33 procent). Den mest rimliga förklaringen är att det huvudsakligen är unga människor som inte läser morgontidningar, men inte för att de misstror tidningarna utan för att de inte har råd att prenumerera.

Högt förtroende för myndigheterna

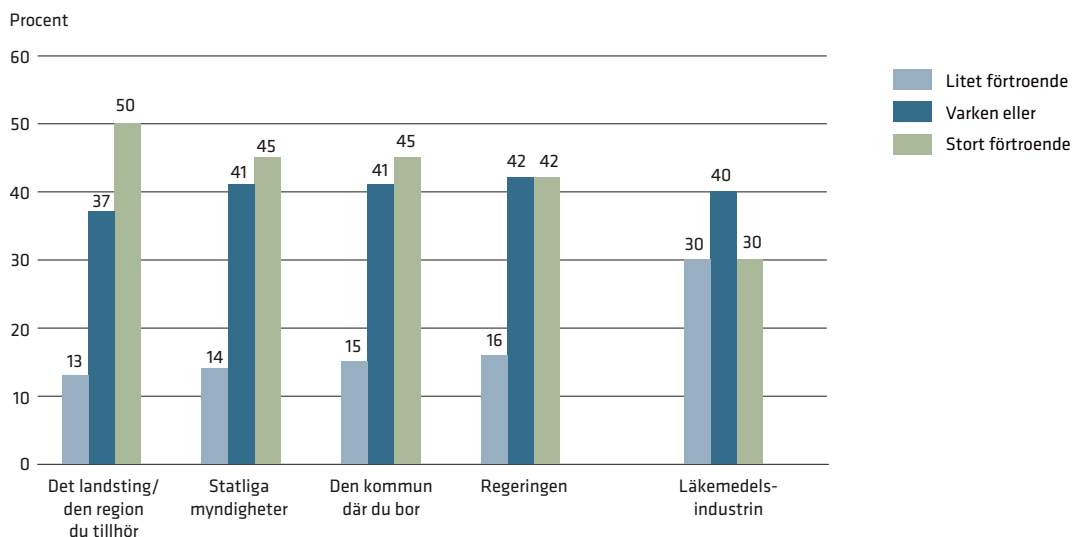
I Sverige har människor, som redan nämnts i kapitel 3, ett relativt högt förtroende för myndigheter och andra offentliga institutioner, även om det varierat över tid.¹⁸⁴ Också i samband med svininfluansan var förtroendet för ett antal centrala myndigheter högt.

Mellan 40 och 50 procent uppgav att de hade förtroende (mycket eller ganska högt) för hur regeringen, statliga myndigheter, landstingen och den egna kommunen hanterat svininfluansan. Andelen som uppgav litet förtroende var mellan 13 och 16 procent (figur 9.3).

Det egna landstinget/regionen, det vill säga den offentliga institution som ansvarar för sjukvården, var den som flest, 50 procent, kände förtroende för. Detta kan jämföras med att 68 procent uppgav stort förtroende för sjukvården i SOM-institutets nationella undersökning 2008. Skillnaderna bör emellertid

184. Holmström & Weibull, 2008.

FIGUR 9.3. Förtroende för olika myndigheters samt läkemedelsindustrins hantering av svininfluansan 2009 (procent)

Frågan löd: "Vilket förtroende har du för följande institutioners hantering av svininfluansan?" I kategorin Litet förtroende ingår både de som svarat Mycket litet och Ganska litet. I kategorin Stort förtroende ingår både de som svarat Mycket stort och Ganska stort.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

tolkas med försiktighet då svarsalternativen i de båda undersökningarna inte varit identiska. Men det kan också tyda på att förtroendet för landstingen, och därmed sjukvården, varit något lägre i samband med svininfluansan än det är i allmänhet. I medierna blev några sjukhus kritiserade av olika enskilda personer, men frågan är om det är dessa individuella fall som påverkat allmänhetens bedömning. Mer sannolikt är kanske att långa vaccinationsköer, och det faktum att vaccinet inte sällan tog slut, har präglat människors bedömning av sjukvården i samband med svininfluansan.

Däremot uppgav 41 procent att de hade högt förtroende för hur regeringen hanterat svininfluansan, vilket är en tydlig skillnad mot de 30 procent som uppgav högt förtroende för samma myndighet i 2008 års SOM-undersökning. Ändå fick regeringen utstå en

del kritik i medierna. Dels handlade den om att man inte satsat på en svensk vaccinfabrik, dels om oklarheter kring vem som skulle ta kostnaden för vaccinet. Också beslutet om massvaccinering ifrågasattes, främst av Svenska Dagbladets medicinreporter. Men samtidigt var regeringen handlingskraftig i sitt beslut att erbjuda alla svenskar vaccin och framstod därmed som mer ansvarsfull än regeringar i en del andra länder.

Klart lägst var förtroendet för läkemedelsindustrin, där knappt en tredjedel (30 procent) uppgav att de hade litet förtroende för hur den hanterat svininfluansan, och exakt lika många att de hade högt förtroende. En möjlig förklaring till det betydligt lägre förtroendet kan vara att läkemedelsindustrin, och då framför allt det utländska företaget som var aktuellt under svininfluansan, i större utsträckning upplevdes som en avlägsen

och främmande aktör. De flesta hade sannolikt liten kännedom om vad detta och andra läkemedelsföretag egentligen gör och vilket ansvar de har. Sammantaget förekom de dessutom betydligt mer sällan i medierapporteringen än övriga nämnda aktörer.

Att vaccinera sig eller inte

Beslutet att alla svenskar skulle erbjudas vaccin mot svininfluensan togs vid månadsskiftet september/oktober 2009. Enligt avtal med läkemedelsbolaget Glaxo Smith Kline fick svenska staten köpa in 18 miljoner doser, tillräckligt för två vaccinomgångar. Vaccinationen gavs först till särskilda riskgrupper och vårdpersonal, men alla medborgare uppmanades eftertryckligt att vaccinera sig mot influensan.

Inte oväntat visar undersökningen att graden av oro för influensan påverkade människors benägenhet att vaccinera sig. Oro för egen del påverkade i något större utsträckning än oro för samhället. Bland dem som kände oro för sin egen person på grund av svininfluensan uppgav 66 procent att de tänkte vaccinera sig och 5 procent att de redan hade gjort det då enkäten genomfördes i oktober och november 2009. Bland dem som oroade sig för smittans konsekvenser för samhället planerade 60 procent att vaccinera sig och 4 procent hade redan gjort det. En knapp fjärdedel var osäkra på hur de skulle göra (tabell 9.6).

Även människors medievanor samvarierade med deras vilja att vaccinera sig. De som ofta konsumerade nyheter var genomgående mer vaccinationsbenägna än de som inte tog del av nyheter (tabell 9.7).

TABELL 9.6. Andel oroadade för egen del och för svenska samhället som planerade att vaccinera sig 2009 (procent).

	Orolig för sig själv	Orolig för svenska samhället
Planerar inte vaccination	7	12
Planerar vaccination	66	60
Har redan vaccinerat sig	5	4
Vet ej	21	24
Summa %	99	100
Antal svar	4 862	4 799

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

TABELL 9.7. Skillnad i vaccinationsvilja hos personer som ofta tar del av medier och dem som sällan eller aldrig tar del av mediets nyheter (procent och index).

	Högkonsumerande publik som har eller planerar vaccination (%)	Ickepublik som har eller planerar vaccination (%)	Skillnad (effekt av medieanvändning) Index
SVT	54	41	+ 13
Morgontidningar	52	40	+ 12
Ekot 16.45 (SR)	55	43	+ 12
TV4	52	41	+ 11
Kvällstidningar	49	47	+ 2

Indexet anger skillnaden i vaccinationsbenägenhet hos personer som ofta (6-7 dagar/veckan för tv, radio och morgontidningar, 3-4 dagar/veckan för kvällstidningar) tar del av nyheter i respektive medium och de som sällan eller aldrig tar del av mediets nyheter. Lite förenklat kan det sägas ange effekten av medieanvändning på vaccinationsviljan. Indexet kan variera från +100 till -100.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

Generellt hade kvällstidningsläsarna lite lägre vaccinationsvilja (49 procent) än konsumenter av övriga nyhetsmedier, men skillnaden var inte stor. Mest positiva till vaccinationen var Ekot 16.45:s och SVT:s nyhetspublik (55 respektive 54 procent). Att läsa kvällstidningar visade dock försumbar samvarians med viljan att vaccinera sig.

Otydlig information ökade oro och tvivel

Flera månader efter att influensapandemin har dragit förbi, åtminstone i en första våg, och efter att medierna på allvar ifrågasatt varför Sverige köpte in 18 miljoner vaccinationsdoser till en kostnad av 900 miljoner kronor, kan man konstatera att det stora flertalet, fyra

av fem svenskar, inte var särskilt oroliga för smittan hösten 2009. Ändå har runt 60 procent vaccinerat sig. Om det var mediernas rapportering eller exempelvis information direkt från myndigheterna som förmådde människor att ta vaccinet, går inte att entydigt slå fast. Medierna är, som redan påpekats, bara en av flera faktorer som påverkar människors kunskap och attityder.

Denna studie kommer till den något motsägelsefulla slutsatsen att merparten av svenskarna var relativt nöjda med den information som medierna gav samtidigt som förtroendet för dem var mycket lågt. Mest nöjda var de med informationen om hur man kunde skydda sig mot smittan, minst nöjda med hur bra vaccinet var och vilka konsekvenser smittan kunde få för det svenska samhället. Men sommaren och hösten 2009 hade egentligen ingen svaret på dessa två frågor, vare sig medierna eller de ansvariga myndigheterna. Osäkerhetsfaktorerna kring svininfluensan var många och nyheterna blev ofrånkomligen vaga, spekulativa och ibland direkt missvisande. Vilket inte är ovanligt när entydiga källuppgifter saknas samtidigt som nyhetsvärdet är stort.

Bristen på entydiga uppgifter i kombination med en, åtminstone i vissa medier, stundtals dramatiserad och spekulativ journalistik kan vara en förklaring till det ovanligt låga förtroendet för medieras rapportering om svininfluensan. Även om det inte är den enda, kan det också vara en förklaring till att de människor som dagligen tog del av kvällstidningar och tv-nyheter, vilka även i vanliga fall ofta hårdvinklar och överdramatiserar sitt innehåll, i större grad kände oro för svininfluensan än övriga.

The background features a repeating pattern of overlapping, organic, cell-like shapes. Each shape is outlined in a thin, light green line and filled with a dense, textured pattern of small, irregular white and light green shapes, resembling a microscopic or biological structure. The overall effect is a complex, layered, and somewhat abstract design.

10. MYCKET INFORMATION MEN LITE GRANSKNING

SVININFLUENSAN DÖK UPP i svenska medier i slutet av april 2009 och kom att prägla nyhetsrapporteringen under resten av året. Trots flera andra stora händelser – som Michael Jacksons död i juli, helikopterränet i Västberga i september, tillkännagivande i oktober att Barack Obama tilldelats Nobels fredspris och nedläggningshotet mot Saab i Trollhättan under höst- och vintermånaderna – fick den nya världsomspännande pandemin mycket och intensiv uppmärksamhet.

Influensan i medier, myndigheter och opinion

Rapporteringen återkom i de största svenska nyhetsmedierna alla månader och veckor under återstoden av året, men hade fyra särskilda toppar. Den första inträffade under våren, direkt efter utbrottet i Mexiko då svininfluensan spreds mellan kontinenterna men ännu inte hade nått Sverige. En andra topp kom i slutet av juli då en influensasjuk ung man fick vård i konstgjord lunga på Karolinska sjukhuset i Solna. I slutet av augusti inträffade de första svenska dödsfallen, vilket ledde till en tredje topp i nyhetsflödet. Den fjärde och sista kom under oktober och november då den stora influensavågen nådde Sverige, massvaccinationerna genomfördes och antalet dödsfall var som störst. Mot slutet av året avklingade influensaepidemin och med den mediernas rapportering.

Svininfluensan fick sammantaget mer uppmärksamhet i svenska medier än fågelinfluensan som inträffat några år tidigare och utspelat sig över betydligt längre tid. Den viktigaste förklaringen var sannolikt att den förra drabbade människor medan den senare i Sverige endast berörde djur.

Kvällstidningarna Aftonbladet och Expressen publicerade tillsammans 313 sidor om svininfluensan, vilket var 20 procent fler sidor än de tre största morgontidningarna – Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet och Göteborgs-Posten som sammanlagt hade 261

sidor. I Rapport 19.30, Nyheterna kl 19 i TV4 och Ekot 16.45 fick den ungefär lika mycket utrymme, ca 2,7 timmar i vart och ett av programmen.

Trots varningen för pandemi, som definitionsmässigt innebär en världsomspännande smitta, hade rapporteringen en tydlig svensk vinkel. Nästan tre fjärdedelar av alla artiklar och inslag i de undersökta medierna handlade om influensans utveckling i och konsekvenser för Sverige och för de svenska medborgarna. Flest utländska och globala utblickar hade morgontidningarna och Ekot 16.45.

Dominerande ämnen och aktörer

Det var framför allt två ämnen som dominerade nyheterna om svininfluensan. Det ena handlade om hantering av smittan, såsom arbetet på vaccinationscentralerna och hur man kunde skydda sig genom att använda handsprit, nysa i armvecket och undvika folksamlingar. Det andra rörde själva influensan, virusets egenskaper, dess spridningsvägar och hur många som smittats. Dessa båda ämnen fick mest uppmärksamhet i samtliga analyserade medier där de totalt förekom i omkring hälften av alla artiklar och inslag. Mycket lite rapporterades däremot om influensans ekonomiska aspekter eller om hur den eventuellt kunde komma att drabba olika samhällssektorer.

De tre aktörskategorier som oftast fick uttala sig om svininfluensan i medierna var myndigheter (24 procent), läkare och forskare (17 procent) samt allmänhet (8 procent). Av dessa var fyra femtedelar svenskar, övriga representerade andra länder eller internationella organisationer.

Smittskyddsinstitutet, Socialstyrelsen och Läkemedelsverket var de myndigheter som oftast uttalade sig. De enskilda personer som toppade listan var Annika Linde, statsepidemiolog från Smittskyddsinstitutet, Anders Tegnell, avdelningschef på Socialstyrelsen och Maria Larsson, folkhälsominister. Samtliga tio mest förekommande personer representerade någon myndighet eller den svenska regeringen.

I nyheterna fanns också aktörer som man talade om, ibland i värderande termer. Mest omtalade var drabbade personer, det vill säga de som insjuknat eller avlidit i influensan, eller dem närstående personer. Näst vanligast var svenska myndigheter. Av enskilda organisationer var WHO den som förekom oftast. Den svenska regeringen var den aktör som fick mest kritik, sammanlagt i hälften av alla gånger den omtalades, framför allt för att den inte satsat på en inhemsk vaccinfabrik och på grund av oklarheter om vem som skulle ta kostnaden för vaccinet. En stor del av kritiken framfördes i ledare, debattartiklar och krönikor. Näst mest kritik fick den svenska sjukvården. Här handlade det huvudsakligen om enskilda personer ur allmänheten som kritiserade enstaka sjukhus.

Alarmism och hotbilder

Mediernas bild av svininfluensan var övervägande alarmistisk. I 42 procent av artiklarna och inslagen fanns en alarmerande snarare än lugnande eller neutral ton, och i 11 procent var rapporteringen både alarmerande och lugnande. Mest alarmistiska var kvällstidningarna och tv-nyheterna. I de senare fanns dock även en hög andel av lugnande nyheter.

Rapporteringen var till stora delar spekulativ; sammanlagt 39 procent av artiklarna och inslagen innehöll någon form av gissning, uppskattning eller prognos. Alla dessa var dock inte ogrundade eller obefogade, utan snarare ibland efterfrågade, som till exempel antaganden om när vaccinet skulle komma till Sverige. Spekulationerna handlade dock mest om hotets allvar, virusets egenskaper samt om samhällets beredskap och effektiviteten i de åtgärder som hade vidtagits. Man kan inte utesluta att spekulationerna och osäkerheten förstärkt alarmismen i rapporteringen.

Totalt 64 procent av alla artiklar och inslag hade en tydlig hotvinkel. De hot och risker som lyftes fram handlade till 97 procent om människors hälsa. Endast en mycket liten del handlade om hot och risker för samhällets ekonomi, näringslivet eller till exempel

vårdapparaten. Hotbilden hade vanligtvis ett samhällsperspektiv, i betydelsen att den riktades mot värden som berörde hela samhället. Först under hösten tog hotbilder mot enskilda eller särskilt utsatta grupper över, och i november – då flest dödsfall inträffade – dominerade influensan som hot mot enskilda personer. Den grupp som framhölls som särskilt utsatt, i 59 procent av artiklarna och inslagen, var barn och ungdomar som saknade immunitet mot influensan. Näst vanligast, i 48 procent av fallen, framhölls influensan som hot mot ospecificerade riskgrupper.

Men drygt hälften av alla artiklarna och inslagen innehöll också olika typer av lugnande uppgifter. Mest förekommande var information om åtgärder som samhället satt in, som till exempel beslutet om massvaccination, provtagningar och kontroll av smittspridning och beredskap för stor sjukfrånvaro.

Tio procent av rapporteringen lämnade tips och vägledning om hur den enskilde själv kunde skydda sig, eller vad man skulle göra om man blev sjuk.

Briter i granskningen

Mätt i antal artiklar och inslag, bilder, sidantal och sändningsminuter fyllde medierna sin uppgift att informera om svininfluensan med råge. Däremot brast de i uppgiften att granska grundläggande förutsättningar för händelseförloppet samt de myndigheter, organisationer och företag som var mest berörda.

Tidningarnas granskning i samband med svininfluensan har analyserats med utgångspunkt i två frågeställningar som båda gäller vaccinationskampanjen. Den ena är om grunden för kampanjen byggde på rimliga antaganden, den andra om kampanjen var bra för svenska folkhälsan. I ingetdera fallen hade journalistiken en granskande ansats. I den mån något ifrågasättande förekommit har det snarast bara rört sig om att mediet intagit ett kritiskt förhållningsätt.

Samtliga tidningar, utom Svenska Dagbladet, ställde sig bakom myndigheternas beslut att massvaccinera. Svenska Dagbladets medicinreporter, Inger

Atterstam, var däremot redan från början kritisk till massvaccineringen och ifrågasatte bland annat om vaccinet hade testats tillräckligt och om massvaccinering var nödvändig.

Men ingen av de analyserade tidningarna hade någon mer djupgående undersökande journalistik om på vilka grunder WHO hade utlöst en pandemivarning. Inte heller tog medierna initiativet till att granska innehållet i avtalet mellan läkemedelsföretaget Glaxo Smith Kline och de svenska myndigheterna. Frågan om avtalets egentliga innehåll väcktes av två läkare i en debattartikel i Svenska Dagbladet i oktober 2009, men inga nyhetsmedier plockade upp tråden. Kanske trängdes frågan undan av att smittan samtidigt fick ett uppsving och att nya siffror om insjuknade och avlidna kom nästan dagligen, vilka var händelser som hade högt nyhetsvärde.

I januari 2010 väcktes frågan om WHO:s pandemiklassning i Europarådet. Den fräna kritik som framfördes där ledde bland annat till att WHO inledde en granskning av sitt eget pandemilarm. Först då fick saken större uppmärksamhet i svenska medier genom nyhetsartiklar och -inlägg om vad som hänt.

Ingen mer omfattande granskning gjordes heller av vaccinationskampanjens betydelse för folkhälsan. Uppgifter om olika länders strategi för vaccination och smittbekämpning fanns tidigt tillgängliga och siffror på hur många som insjuknade och avled uppdaterades kontinuerligt på WHO:s internetsajt. Ändå sökte tidningarna knappast förklaringen till att vissa länder, som endast vaccinerade en mindre del av sin befolkning, hade samma låga eller till och med lägre dödlighet i influensan än Sverige.

Den journalistik som förekom med utgångspunkt i ett kritiskt förhållningssätt gällde istället frågan om vaccinets farlighet, det vill säga biverkningar. Tillgången på uppgifter var god: Läkemedelsverket publicerade tidigt denna typ av information på sin hemsida, som sedan uppdaterades regelbundet. Rapporteringen om biverkningar började samtidigt som vaccinatio-

nerna kom igång, och fortsatte under hela influensaperioden.

Myndigheterna och medierna

Ett påtagligt inslag i mediernas arbetssituation i samband med svininfluensan var att de inblandade myndigheterna – främst Smittskyddsinstitutet, Socialstyrelsen, Läkemedelsverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap samt Sveriges Kommuner och Landsting – samordnade sina informationsinsatser. Ambitionen var att i mötet med allmänhet och medier gå ut med gemensamma ståndpunkter. De vidtog tidigt tre påtagliga informationsåtgärder: upprättandet av den gemensamma plattformen kriskommunikation.se på internet, inrättandet av en gemensam informationstjänst dit allmänheten kunde ringa samt genomförandet av regelbundna gemensamma presskonferenser.

Myndigheternas två viktigaste kommunikationsmål var att informera allmänheten om influensan samt att förmå människor att vaccinera sig. Deras informationsstrategi byggde på maximal öppenhet, hög trovärdighet och spridandet av så mycket information som möjligt. För detta var myndigheterna beroende av medierna.

Representanter för myndigheterna, och folkhälsominister Maria Larsson, sade sig i undersökningens intervjumaterial vara mycket nöjda med mediernas informationsinsatser och närmast förvånade över deras, som Annika Linde uttryckt det, myndighets-solidaritet. Medierna uppfattades ha ställt sig bakom myndigheternas riskbedömning och ansågs ha bidragit till allmänhetens vaccinationsvilja på ett positivt sätt.

Flera av myndighetsrepresentanterna konstaterade att ingen kvalificerad granskning skett av myndigheternas beslut, åtgärder eller övriga arbete, eller av de organisationer och företag som varit inblandade i vaccinationsfrågan. I några fall efterlystes denna typ av journalistik.

Allmänheten och medierna

I den enkät som med hjälp av SOM-institutet vid Göteborgs universitet genomfördes med 3 000 svenskar i oktober och november 2009 uppgav hela 80 procent att de inte varit särskilt eller alls oroade av svininfluensan. Endast 16 procent kände oro för egen del och 22 procent kände oro för influensans konsekvenser för det svenska samhället. Kvinnor var generellt något mer oroade än män och äldre personer något mer än yngre. Mest oroade var de som upplevde sig ha dålig hälsa eller som uppgav att de var missnöjda med livet. Dessa personer var dock relativt få.

Graden av oro samvarierade också med människors medievanor. Personer som regelbundet tog del av kvällstidningar och tv, de medier som var mest alarmerande i rapporteringen om svininfluensan, var i genomsnitt något mer oroade än de som tog del av morgontidningar och radions ekonyheter.

I stora drag uppgav människor att de var nöjda med den information medierna gav om svininfluensan – utan att närmare precisera vad de lade i begreppet nöjd. När det kom till enskilda frågor var resultatet mer varierat. Fyra av fem tyckte att medierna informerade väl om hur man kunde skydda sig mot smittan och två av tre var nöjda med informationen om hur man kunde vaccinera sig. Ungefär lika många tyckte att de fått veta hur farlig smittan var och vad de skulle göra ifall de insjuknade. Men bara var tredje person var nöjd med informationen om hur bra vaccinet var, och ungefär varannan med informationen om svininfluensans konsekvenser för samhället.

Genomgående var de som ofta tog del av nyheter också mer nöjda med informationen om svininfluensan än de som sällan eller aldrig läste morgon- och kvällstidningar, tittade på tv-nyheter eller lyssnade på radions ekonyheter.

När det kom till förtroende för mediernas hantering av svininfluensan var detta generellt lägre än medförtroendet i allmänhet. Framför allt rasade förtroen-

det för de medier som människor i vanliga fall värderar högt, det vill säga radio, tv och morgontidningar. Och det redan allmänt låga förtroendet för kvällstidningarna sjönk nära nog till bottenivå. Det fanns alltså en stor skepsis bland allmänheten för mediernas rapportering om svininfluensan och dess konsekvenser för samhället. En möjlig tolkning är att människor tyckte de fick mycket och begriplig information, men inte riktigt litade på vad de fick veta.

Däremot var allmänhetens förtroende för hur myndigheterna hanterade influensan relativt högt. Mellan 40 och 50 procent uppgav att de hade högt eller ganska högt förtroende för hur regeringen, statliga myndigheter, landstingen och den egna kommunen hanterat epidemin. Bara 30 procent uppgav dock förtroende för läkemedelsindustrin.

Graden av oro påverkade människors vilja att vaccinera sig. Oro för egen del påverkade något mer än oro för samhället. Bland dem som kände oro för sin egen person på grund av svininfluensan uppgav 71 procent att de redan hade vaccinerat sig eller tänkte göra det. Bland dem som oroade sig över smittans konsekvenser för samhället var motsvarande andel 65 procent. Sammantaget beräknas 5,5 till 6 miljoner svenskar faktiskt ha vaccinerat sig, motsvarande ca 60 procent av befolkningen.

Myndigheterna lyckades

En mycket kortfattad slutsats av föreliggande undersökning är att myndigheterna lyckades med sin vaccinationskampanj i samband med svininfluensan och att de största svenska medierna i hög grad bidrog till detta. Deras bevakning var inriktad på att informera om händelseutvecklingen och larma om de hot och risker som epidemin utgjorde. Allmänheten var i stort sett nöjd med mediernas rapportering, även om man inte riktigt litade på den, och hela 60 procent av befolkningen vaccinerade sig.

SWINE

FLU

GO

BACK

Men detta är en mycket förenklad bild, som både bör nyanseras och problematiseras. Frågor som bör ställas är: Uppfyllede medierna sina demokratiska uppgifter, att informera och att granska? Vilka gynnades respektive missgynnades av mediernas rapportering? Och slutligen, borde medierna gjort annorlunda?

Kritiskt men knappast granskande

En utgångspunkt för analysen har varit att studera hur och i vilken utsträckning medierna uppfyllde de två uppgifter som både formulerats av statsmakten och sätts främst av journalisterna själva: att under ansvar informera om viktiga händelser och granska dem som har makt att besluta och påverka i samhället.

Resultaten visar att samtliga undersökta medier satte informationsuppgiften främst och att de nästan utan undantag solidariskt anslöt sig till myndigheternas riskbedömning och beslut om massvaccinering. De rapporterade samstämmigt och återkommande om hotets allvar och smittans spridning, om vilka åtgärder myndigheterna vidtagit för att på bästa sätt hantera situationen och vad den enskilde själv kunde göra för att skydda sig.

Den enda avvikande rösten kom från Svenska Dagbladet där vaccinationskampanjen samtidigt kritiserades. Det var främst tidningens medicinreporter som stod för en alternativ åsikt i sammanhanget, men hon var inte ensam. En av tidningens kolumnister ifrågasatte också i vilken utsträckning WHO:s pandemilarm var välgrundat och om influensan verkligen utgjorde ett hot av sådan dignitet. Ytterligare en åsikt från samma tidning som skilde sig från de övriga medierna kom från dess redaktionschef som kritiserade journalistiken om influensan. Ifrågasättanden förekom också i andra medier, men i Svenska Dagbladet var det en genomgående hållning som i vissa avseenden gjorde tidningen till en udda röst som breddade och nyanserade bilden av händelserna.

I fråga om vaccinets biverkningar var dock inte Svenska Dagbladet ensamt i sitt kritiska förhållnings-

sätt. I samtliga medier fördes en viktig diskussion om risken för oavsedda följder av vaccinet, även om den stundtals kantades av mindre seriösa inlägg. Diskussionen hade i huvudsak sitt ursprung i den lista över biverkningar som Läkeemedelsverket lade ut och regelbundet uppdaterade på sin webbplats.

Även några kritiska åsikter mot att svenska regeringen inte beslutat bygga en svensk vaccinfabrik kom fram i medierna. Men dessa var inte särskilt frekventa och bidrog knappast till en mer nyanserad bild av vaccinationsproblematiken.

Det fanns alltså inlägg av ett kritiskt förhållnings-sätt i mediernas rapportering, men det ledde mycket sällan vidare till egen undersökande journalistik. Man kan således säga att medierna brast i sin granskningsuppgift i samband med svininfluensan. Få ansatser till undersökande eller grävande journalistik visade sig i analysen, och nästan inga besvärande fakta lyftes fram i mediernas rapportering, bortsett från de biverkningsrapporter som myndigheterna själva tog fram underlaget till.

Det fanns flera viktiga frågor man kunde ha ställt kring händelseutvecklingen. En central sådan var om Sverige verkligen skulle koppla ett avtal med ett kommersiellt läkemedelsföretag till beslut i ett organ som WHO, som Sverige inte kunde kontrollera och med svag offentlig insyn. Varken organisationens beslutsunderlag eller dess rådgivares ståndpunkter har funnits tillgängliga för den svenska allmänheten, och det samma gällde länge för det hemligstämplade avtalet om vaccintillförsel mellan svenska staten och läkemedelsföretaget Glaxo Smith Kline. Relevanta frågor på detta område var exempelvis om priset som staten och medborgarna fick betala var rimligt, och varför vaccinet dröjde så länge. Inget av medierna gick till botten med någon av dessa frågor och inte heller med frågan om det fanns olämpliga kopplingar mellan företaget och WHO inför utlysandet av pandemilarmet.

Inte heller månaderna närmast efter den tidsperiod som ingår i undersökningen, det vill säga efter års-

skiftet 2009–2010, har någon mer omfattande självständig journalistisk granskning av skeendet kring svininfluensan publicerats. I den mån själva händelseutvecklingen och berörda intressenter ifrågasatts har det gjorts av aktörer utanför medierna själva, dels i debattartiklar, dels i en utfrågning i Europarådet. Men detta är inget som medierna valt att följa upp. I den mån medierna har intagit ett kritiskt förhållningssätt har det rört sig om åsikter som framförts på ledarplats och i krönikor, inte om redovisning av någon självständig granskning där man undersökt de fundamentala besluten, förutsättningarna och grunderna för hela händelseförloppet.

Sammantaget kan man därför säga att medierna uppfyllt sin uppgift att informera men varit svaga i uppgiften att granska.

Gynnade och missgynnade av informationen

Vilka gynnades respektive missgynnades då av rapporteringen om svininfluensan?

Uppenbart är att myndigheterna gynnades av mediernas information och de var också i efterhand positiva till bevakningen. Deras överordnade mål i samband med svininfluensan var att sprida information om epidemin och få så många som möjligt att vaccinera sig. Både resultat från innehållsanalysen och uttalanden från myndigheterna själva visar att de i praktiken inte hade några problem att nå ut i medierna. De var de aktörer som förekom oftast i nyheterna, och de medverkade i vissa fall på eget initiativ efter att själva ha kontaktat medierna eller genom debattartiklar i tidningarna. Deras budskap kom ut till allmänheten, både genom egna framträdanden och genom att medierna även i övrigt lade fokus vid aspekter som påverkade människors vaccinationsvilja.

I samband med svininfluensan fanns flera webbplatser dit människor kunde vända sig för information och rådgivning. En del var myndigheternas egna, men långt ifrån alla. På flera webbplatser spreds en bild av influensan och vaccinationskampanjen som drastiskt

skilde sig från den som myndigheterna och medierna förmedlade. I efterhand kan man konstatera att myndigheternas informationskampanj, som bland annat hade målsättningen att fokusera på saklighet och undvika polemik, framstod som seriös och trovärdig i jämförelse med informationen och diskussionen i många av de sociala medierna på internet, vilket också gynnat myndigheterna.

Sammantaget kan man alltså konstatera att myndigheterna på flera sätt gynnades av att medierna så väl uppfyllde sin informationsuppgift i samband med svininfluensan. Det är svårt att se att myndigheterna på något sätt skulle ha missgynnats av vare sig informationens omfattning eller innehåll. Snarare förenades medier och myndigheter i uppgiften att sprida bra samhällsinformation.

Mediernas breda och intensiva information om influensan gynnade naturligtvis även allmänheten. Många människor använde medierna för att få kunskaper, råd och vägledning om hur de skulle förhålla sig till epidemihotet. Många följde också mediernas uppmaning att låta sig vaccineras. Möjligtvis fanns en risk i att mediernas alarmistiska ton, som var särskilt framträdande i kvällstidningarna och i tv, hos några människor kunde leda till onödig ängslan och oro. Detta kan i så fall sägas ha missgynnats dessa personer.

Man kan naturligtvis heller inte utesluta att läkemedelsindustrin, främst Glaxo Smith Kline, gynnades av mediebevakningen. Beskrivningen av hotbilden och den alarmistiska tonen i rapporteringen underströk behovet av allmän vaccination, och fick det svenska inköpet av 18 miljoner vaccindoser till en kostnad av 900 miljoner kronor att framstå som rimlig och företaget att framstå som en räddare i nöden.

Slutligen gynnades medierna också själva. De uppfyllde sin uppgift att förse medborgarna med saklig och relevant information om influensaepidemin och tog på så sätt ansvar för själva krishanteringen. Händelsernas stora nyhetsvärde drog förmodligen dessutom en ovanligt stor publik. Bevakningen av svinin-

fluensan har därför sannolikt på kort sikt bidragit till att stärka mediernas förtroendekapital och ekonomi.

Samtidigt riskerar det i grunden okritiska sätt som medierna förhöll sig till myndigheternas riskanalys och agenda att missgynna deras trovärdighet på längre sikt. Som framgått i kapitel 8 beskriver till och med vissa myndigheter mediernas följsamhet som *otillbörligt myndighetssolidarisk* och en *tävlan med myndigheterna om att ge bra samhällsinformation*. Men i mediernas demokratiska uppgift ligger att de ska agera självständigt i förhållande till stat och myndigheter. När detta brister undergrävs tilltron till dem som en fri och oberoende institution i samhället.

Effekter av den svaga granskningen

Att medierna inte bedrev någon granskande journalistik i samband med svininfluensan var också gynnsamt för myndigheternas informationskampanj. Myndigheterna slapp därigenom lägga resurser på att hantera störande moment och kunde fokusera helt på att renodla de budskap de riktade till allmänheten genom medierna.

Å andra sidan kan man inte utesluta att myndigheterna också missgynnades av bristen på granskande journalistik. Deras agerande – och hela informationskampanjen – utlöstes och styrdes av WHO:s pandemivarning och tidigare ingångna avtal om inköp av vaccin. Om det till exempel visat sig att varningen utfärdats på felaktiga grunder hade myndigheternas insatser sannolikt inte behövt vara lika omfattande, vilket också inneburit lägre samhällsekonomiska kostnader. Myndigheterna hade alltså tjänat på att medierna avslöjat om felaktigheter gjorts eller oegentligheter begåtts.

Också allmänheten gynnades, åtminstone på ett ytligt plan, av mediernas budskap. Motstridiga uppgifter och svårtolkade fakta kunde gjort den enskildes beslut om vaccination svårare. Fler olika budskap hade gjort det svårare att veta vilken expert som har rätt, eller vilka sakförhållanden som är korrekta.

Men på samma sätt som för myndigheterna missgynnades också allmänheten om det i efterhand kommer fram att beslutet om vaccinationskampanjen fattades på felaktiga grunder. I slutändan var det skattemedel som bekostade de insatser myndigheterna satte in för att informera allmänheten och hindra smittspridningen. Det kan heller inte uteslutas att några av de personer som insjuknade av själva vaccinet hade kunnat besparas detta, om det visat sig att pandemirisen var överdriven och endast riskgrupper behövt vaccinera sig.

Granskande journalistik är tids- och resurskrävande. För redaktionerna är det kostsamt att låta en eller flera medarbetare under längre tid undersöka en fråga, som i slutändan kanske ändå inte leder till nya, intressanta och avslöjande fakta. Denna typ av kostnader belastade dock knappast nyhetsredaktionerna i samband med svininfluensan. Snarare gynnades de av att pandemin var en händelse som också utspelade sig på nära håll, åtminstone efter sommaren, och som väl lät sig infogas i redaktionernas arbetsrutiner och journalistiska mallar. Uppgifter om influensans spridning fanns lätt tillgängliga, liksom aktuella myndigheter och experter, det fanns gott om enskilda fall att exemplifiera med och personifiera händelseutvecklingen utifrån, och tillgången på bildmaterial var god.

Den andra sidan av myntet är att medierna inte levde upp till sin roll som tredje statsmakt. En viktig anledning till att medierna i Sverige står fria från olika maktcentra i samhället är att de fritt och oberoende ska kunna granska frågor och förhållanden av vikt för samhället och medborgarna. I längden kan medborgarnas förtroende för medierna skadas av att billig, enkel och informationsinriktad rapportering prioriteras framför mer resurskrävande, granskande journalistik.

Man kan heller inte utesluta möjligheten att undersökande journalistik hade kunnat få fram spännande avslöjanden som kunde ha fått stor publik och stort genomslag i debatten. Medierna kan alltså eventuellt

ha missat ett scoop, något som naturligtvis är missgynnande.

Till sist kan man heller inte utesluta möjligheten att de frågor som medierna inte besvarat, och inte valt att gå till botten med, fångas upp av andra. Genom internet kan alla som har intresse och tid söka uppgifter och göra granskningar. De källor och verktyg som journalisterna använder sig av finns i praktiken tillgängliga för alla. Frågan är däremot om alla besitter samma professionella skicklighet att hitta material och värdera informationen de får fram med samma kritiska blick som en kunnig och erfaren reporter som har ambitionen att gräva, och får chansen att använda sin förmåga. Man kan också ifrågasätta om andra aktörer har förmåga att presentera materialet utifrån de riktlinjer om saklighet, opartiskhet och balans som ska präglade den professionella journalistiken. När medierna avstår från att ta tag i centrala samhällsfrågor riskerar de därför samtidigt att lämna tolkningsföreträdet till aktörer som kastar sig in i debatten med en i förväg uppgjord agenda och som genom webbplatser, bloggar och diskussionsfora på nätet når en stor publik. I längden missgynnar detta dels medierna själva, som abdikerar från en arena där de borde vara de överlägset mest skickliga och lämpade aktörerna, dels missgynnar det medborgarna som istället måste förhålla sig till information av mera tveksam kvalitet.

Varför ingen granskning?

Man kan och bör fråga sig varför medierna inte granskade omständigheterna kring pandemivarningen och den svenska vaccinationskampanjen, händelser som medförde stora samhällsekonomiska kostnader och berörde hela befolkningen.

Det finns flera tänkbara svar. Ett är att medierna gjort ett medvetet val i sin satsning på informationsuppgiften. Ingen visste riktigt hur farligt influensahotet var, hur många som skulle smittas, insjukna eller i värsta fall dö. Alla trodde däremot att ett stort

antal dödsfall var ett möjligt scenario. Kanske valde därför medierna att ta det säkra för det osäkra och rikta in alla sina resurser på att informera och varna allmänheten.

Ett annat svar är att traditionellt nyhetsarbete och vanliga rutiner tog över. Epidemivarningen hade mycket stort allmänintresse, den berörde nästan varanda invånare i Sverige, och hade därför också mycket högt nyhetsvärde. I händelseutvecklingen kring svininfluensan fanns dessutom inslag av konflikt, sensation och dramatik, klassiska ingredienser att bygga en omfattande rapportering på. Efterfrågan på nyheter var också stor, och arbetsbelastningen på redaktionerna sannolikt periodvis hög. Möjligtvis överskuggade den dagliga händelseutvecklingen och nyhetsarbetet de bakomliggande och mindre dagsaktuella frågorna.

Ett tredje möjligt svar är att grävande journalistik är svår och kostsam och därför inte något som medierna prioriterar. Få redaktioner avsätter resurser för denna typ av arbete utan att i förväg vara ganska säkra på att få något tillbaka. De få röster som ifrågasatte WHO:s pandemivarning drunknade i kören som unisont varnade för smittans spridning och farlighet. Och så gott som all expertis var enig i sitt ställningstagande för massvaccination. Att alla viktiga beslutsfattare hade samordnats i Nationella pandemigruppen ledde till att det inte fanns några tongivande källor med avvikande åsikter för journalisterna att luta sig mot i ett beslut om granskning. Dessutom var de mest givna föremålen för journalistisk granskning antingen långt borta eller komplicerade att undersöka. Det gäller för WHO, vars organisation är stor och dessutom placerad utanför Sveriges gränser, och det gäller också för det juridiskt komplicerade och dessutom delvis hemligstämplade avtalet mellan svenska staten, Sveriges Kommuner och Landsting och läkemedelsföretaget Glaxo Smith Kline. Det fanns därför en risk för att ett granskningsarbete inte skulle komma upp med användbara avslöjande resultat.

Dubbla mediediskurser

Borde då medierna ha gjort annorlunda? Och kunde de ha gjort annorlunda?

Med utgångspunkt i de demokratiska uppgifterna att informera och granska måste svaret på den första frågan bli ja. Genom att rapporteringen i första hand var dagsaktuell och lösningsorienterad fyllde den visserligen på kort sikt allmänhetens informationsbehov. Men samtidigt brast den i att söka svaret på de frågor som rörde grunden för pandemilarmet och förutsättningarna för de svenska myndigheternas insatser och agerande, och som på längre sikt kunde ha bringat klarhet i om massvaccineringen varit nödvändig och berättigad, eller endast var ett onödigt slöseri med samhällseliga resurser.

Kunde då medierna ha både informerat om epidemin och vaccinationskampanjen och granskat förutsättningarna samtidigt? På ett teoretiskt plan är svaret naturligtvis ja, men i praktiken finns komplicerande omständigheter att ta hänsyn till.

För det första kunde, som redan nämnts, en sådan ansats ge en motsägelsefull och splittrad bild av händelserna, vilket i sin tur riskerade att minska mediernas trovärdighet. Dels på kort sikt därför att motstridiga bilder av publiken kan uppfattas som otydliga och ibland direkt vilseledande, dels på lång sikt eftersom mediernas ansvarstagande då kunde komma att ifrågasättas. Om epidemin verkligen varit så farlig som den från början förespeglades vara, och många människor dött, skulle ett ifrågasättande av vaccinationskampanjen i efterhand ha framstått som direkt olämpligt.

För det andra ställer händelser med stort nyhetsvärde ofta stora krav på redaktionerna vars personella resurser då utnyttjas maximalt. Att i det läget samtidigt avsätta medarbetare för granskande projekt blir ytterligare en belastning på både personella och ekonomiska resurser. Inte alla medier klarar detta.

För det tredje kräver sådan journalistik kunskaper, inte bara i hur myndigheter och andra delar av offentligheten arbetar och fungerar, utan också bas-

kunskaper på det medicinska området och åtminstone grundläggande förståelse för vetenskapligt arbete. Det finns redaktioner där reportrar besitter sådana kunskaper, men frågan är om de finns på tillräckligt många redaktioner och i tillräckligt hög grad. Man kan också ställa sig frågan om de kunniga reportrar som finns får det utrymme de förtjänar i det redaktionella arbetet och utbudet.

När ska då medierna granska, vilket tillfälle är det rätta? Svaret på denna fråga är avhängigt vilken typ av hot eller kris det rör sig om. Omständigheterna varierar naturligtvis från gång till gång. I samband med svininfluensan, som enligt den kategorisering som görs i kapitel 3 var en kris med ett allvarligt hot men långsamt förlopp, fanns det goda förutsättningar för granskande journalistik. Ett första givet tillfälle infann sig redan 2007 i samband med att svenska staten tecknade avtalet om leveranser av vaccin med Glaxo Smith Kline. Ett andra tillfälle i juni 2009 då WHO utlyste pandemivarningen, men smittan ännu inte riktigt nått Sverige. Ett tredje tillfälle fanns efter årsskiftet 2009–2010 då epidemin ebbade ut och majoriteten av svenskarna redan hade vaccinerat sig.

Man kan undra varför inget av de analyserade medierna ens då inledde en grundlig granskning, trots att frågan om WHO:s pandemivarning vid den tidpunkten också lyftes i Europarådet. Möjligtvis är det så att det efter nio månaders bevakning rådde en allmän trötthet på frågan, även på redaktionerna. Då epidemin äntligen klingat av fanns inte något intresse för att börja vända på nya stenar i jakt på avslöjande uppgifter om en händelse som upplevdes som mer eller mindre avslutad. Det är i så fall ett förhållningsätt som är mänskligt, men det är inte att leva upp till de krav som allmänheten har rätt att ställa på professionellt arbetande redaktioner och medieföretag.

SUMMARY

IN LATE APRIL 2009, the first reports appeared regarding a new strain of Influenza A [H1N1], which soon generally became known as swine flu. This flu was the subject of frequent news reports in the Swedish media for the rest of the year. Despite the occurrence of other major events, the new worldwide pandemic attracted intense and abundant interest until the middle of December 2009, when the interest of the media quickly waned. One factor behind this media attention was the decision of Swedish government agencies to purchase influenza vaccine for the mass-vaccination of the Swedish population.

The Department of Journalism, Media and Communication at the University of Gothenburg has evaluated the media's coverage of the swine flu, with the help of financing from the Swedish Civil Contingencies Agency. The purpose of the study has been to evaluate the information about the epidemic provided by the media, as well as the media's critical examination of the activities of government agencies. In addition, the study investigated public perceptions of the information in the media and the work of government agencies, as well as providing a description of how several national agencies viewed the media's coverage. This study was based on a theoretical framework in which the media, government agencies and the public have been the main players possessing interests that were sometimes congruent and at other times conflicting, as well as on a model that identified the demands that can be placed on media reporting in connection with various types of crises.

The study was based on three types of material:

- Media content relating to the flu from April to December 2009.
- Interviews with representatives of central government agencies, as well as the ministers responsible for those agencies.
- Questionnaires sent to 3,000 randomly selected persons.

There has been content analysis of all swine flu-related reporting in three morning papers, two tabloids, two TV news programmes, and one radio news programme. This material comprises 1,515 newspaper articles, and 463 radio and television news broadcasts. The content of these was analysed as to the topics dealt with, the tone of the reports, the presence of speculations, and the choice of persons and organisations quoted or mentioned in the reporting. Special analyses have also been done of the critical examination by the media, and of articles written by the newspapers' medical reporters.

Results of the content analysis

There were four peaks with regard to Swedish media reporting of the swine flu. The first one occurred in the spring, immediately after the outbreak in Mexico, the second at the end of July, when a young man suffering from swine flu was treated with the help of an artificial lung machine. The third peak occurred at the time of the first Swedish fatalities, and the fourth one came in October and November, when the major flu wave hit Sweden, mass-vaccinations were imple-

mented, and the number of fatalities was at its highest. After that, the flu epidemic waned, as did the reporting of it in the media.

The Swedish tabloids, *Aftonbladet* and *Expressen*, published a total of 313 pages on the swine flu from April to December 2009, and the three largest morning papers, *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet* and *Göteborgs-Posten*, published a total of 261 pages. The two television news programmes, *Rapport 19.30* and *Nyheterna 19.00 i TV4*, as well as the radio programme, *Ekot 16.45*, each allotted the swine flu approximately 2.7 hours during the same period.

All in all, the swine flu garnered more attention in the Swedish media than the avian flu that occurred several years earlier, and this attention also continued over a significantly longer period. The most important reason for this was that the swine flu affected people, whilst the avian flu in Sweden was limited to animals.

Despite the warnings of a pandemic, which by definition means a global epidemic, the coverage had a clear focus on Sweden. Almost three-quarters of all the articles and broadcasts in the media studied related to flu developments in Sweden, and their consequences for Sweden and Swedish citizens. The morning papers and radio news programmes had the most global views.

Two topics especially dominated the news on the swine flu. The first of these related to the handling of the infection, such as the work of vaccination centres, and how the public could protect itself by using hand disinfectant, sneezing into the crook of one's arm, and avoiding crowds. The second topic dealt with the flu itself, its contagion vectors, the number of persons infected, and the properties of the virus. There was very little reporting, however, of the economic aspects of the flu, and how this disease might affect various parts of society.

The three groups of players that most often were quoted in the media were government agencies (24 per cent), doctors and researchers (17 per cent), and

the public (8 per cent). Of these, four-fifths were Swedes, with the remainder representing other countries or international organisations.

The Swedish Institute for Infectious Disease Control, the National Board of Health and Welfare, and the Medical Products Agency were the government agencies that were most frequently quoted. The individuals most often quoted were Annika Linde, State Epidemiologist with the Swedish Institute for Infectious Disease Control, Anders Tegnell, department head at the National Board of Health and Welfare, and Minister for Public Health Maria Larsson. The ten most quoted persons all represented a government authority or the government itself.

The news also included players who were discussed, sometimes in evaluative terms. Of these, people who were ill or had died from the flu, or the friends and relatives of those persons, appeared most frequently. The next most commonly reported group consisted of Swedish government agencies. Among NGOs, WHO appeared the most. The Swedish government was criticised the most (about half of the times it was mentioned), primarily because it had not invested in a domestic vaccine factory, and due to lack of clarity as to who would bear the cost of the vaccine. A great deal of this criticism was expressed in leaders, Op-Ed articles and columns. The Swedish health care system received the second largest amount of criticism. This came mostly in the form of criticism of individual hospitals by individual members of the public.

Alarmism and ominous images

The portrayal of the swine flu by the media was overwhelmingly alarmist. A total of 42 per cent of the articles and the broadcasts were characterised by an alarmist rather than reassuring or neutral tone, and in 11 per cent of the cases, the reports were both alarming and reassuring. The most alarmist media were the tabloids and television news programmes. The

latter, however, also contained a large proportion of reassuring news.

Large sections of the reports were speculative, with a total of 39 per cent of the articles and broadcasts containing some form of conjecture, estimates or forecasts. However, not all of these were unfounded or unjustified, and some were actually desired (e.g. when would the vaccine come to Sweden?). Nevertheless, the speculations mostly dealt with the seriousness of the threat, the properties of the virus, Swedish preparedness and the effectiveness of the measures that had been taken. The contribution of these speculations and uncertainty to the alarmism of the reporting cannot be ruled out.

A total of 64 per cent of the articles and broadcast were clearly focused on threats. Of the threats and risks highlighted, 97 per cent related to human health. Only a very small percentage dealt with threats and risks to the economy, the business community or the healthcare apparatus, for example. Initially, these ominous images had a societal perspective in the sense that they were directed on values that affected all aspects of society. In the autumn, however, the ominous images focused more on individuals or particularly vulnerable groups, and in November, when the most fatalities occurred, the flu was predominantly portrayed as a threat to individuals. The groups that were characterised as especially vulnerable were children and young people, who were assumed to lack immunity to the flu.

Half of all the articles and broadcasts also contained information that may have been reassuring, most frequently being information regarding measures by the public sector, such as the decision to implement mass vaccination, testing and monitoring the spread of the infection, and preparedness for high health-related absenteeism.

Ten per cent of the reporting provided suggestions and advice on how people could protect themselves, or what they should do if they get sick.

Deficient critical examination

Measured in the number of articles and broadcasts, pictures, number of pages, and minutes of air time, the media performed their function of providing information on the swine flu very well. However, they fell short in critically examining the course of events, and the government agencies, organisations and companies that were most affected.

The examination by the newspapers in terms of the swine flu has been analysed based on two issues that both related to the vaccination campaign. The first was whether the campaign was based on reasonable assumptions, and the second was whether the campaign benefitted Swedish public health. In neither of these cases was any journalistic attempt made to examine these issues.

All the newspapers except for *Svenska Dagbladet*, a morning daily, supported the government's decision to mass-vaccinate the population. *Svenska Dagbladet's* medical reporter was critical to mass-vaccination from the start, and questioned whether the vaccine had been adequately tested, and whether mass-vaccination was necessary. However, none of the analysing newspapers had any investigative journalism as to the grounds on which WHO based its issuance of a pandemic warning, or the contract between the Glaxo Smith Kline pharmaceuticals manufacturer and the Swedish authorities. However, two doctors brought up the matter of the actual content of the contract in an Op-Ed article in *Svenska Dagbladet*, in October 2009. No news media followed up on this, however, and made any thorough investigations of their own. Perhaps the issue was pushed aside by the more newsworthy simultaneous increase in the infection and the almost daily statistics regarding the number of individuals who had been infected or died.

In January, 2010, the issue of WHO's pandemic classification was raised in the Council of Europe. The sharp criticism expressed there led to WHO initiating an investigation of its own pandemic alert. It was not

until then that this issue garnered significant attention in the Swedish media, but primarily in the form of news articles and broadcasts describing what had happened.

Neither was there any extensive investigation of the significance of the vaccination campaign for public health. Information regarding various countries' strategies for vaccination and combating infection were accessible early on, and statistics on the number of individuals who were infected or had died were updated continually on the WHO website. Despite this, the newspapers hardly questioned the explanations of why certain countries that had only vaccinated a small part of their population had the same low (or even lower) influenza mortality rates as Sweden.

To the extent there was any critical approach by the media to the vaccinations, it focused on side effects. Here, too, there was easy access to information. The Medical Products Agency published this type of information, early on, and then updated it regularly.

Government agencies and the media

The Swedish government agencies that were directly affected by the fact that the swine flu threatened Sweden were the Swedish Institute for Infectious Disease Control, the National Board of Health and Welfare, the Medical Products Agency, the Swedish Civil Contingencies Agency, the Swedish Association of Local Authorities and Regions and the Swedish Work Environment Authority. These agencies co-ordinated their communications efforts in a group called the National Pandemic Group.

Twelve representatives of the agencies in this group have been interviewed about how they planned the information, as well as about their experiences of the media coverage of the swine flu. In addition, Sweden's Minister for Public Health and her press secretary were interviewed regarding the same topics.

From the discovery of the first outbreak of the epidemic in Mexico, it was the intent of these agencies

to present a joint position in their contacts with the public and the media. Three clear information measures soon started: the establishment of a joint Internet platform, *kriskommunikation.se*, the establishment of a joint information service that the public could phone, and the holding of regularly scheduled joint press conferences.

The two most important communication goals of the government agencies were to inform the public about the flu, and to encourage people to get vaccinated. Their information strategy was based on maximum openness, a high level of credibility, and the dissemination of as much information as possible. To accomplish this, the government agencies were dependent on the media.

In the interview material for this study, representatives of the agencies, as well as Minister for Public Health Maria Larsson, declared that they were very satisfied with the information efforts of the media, and surprised over what the state epidemiologist termed "media solidarity with the government". The media were perceived to have given the risk assessment of the government agencies their wholehearted support, and contributed positively to the public's willingness to get vaccinated.

Several of the representatives of the agencies also found that there had been no qualified investigation on government decisions, measures and other work, or of the organisations and companies that had been involved in the vaccination issue. In some cases, a desire was expressed for this kind of journalism.

The public and the media

In a national survey of 3,000 Swedes, conducted in October and November 2009, all of 80 per cent, reported that they were either not especially worried, or not worried at all about swine flu. Only 16 per cent felt anxiety for themselves, and 22 per cent felt anxiety about Swedish society. Women were generally somewhat more anxious about the swine flu than were

men, and older persons were somewhat more anxious than younger ones. The most anxious group, however, were a relatively small number of people who felt they were in poor health, or reported that they were not satisfied with their life.

The degree of anxiety also varied with people's media habits. Those who regularly read tabloids or watched TV, the media with most alarmist reporting on swine flu, were, on average somewhat more worried than persons read morning papers and listened to Public Radio.

Those who responded to the survey were generally satisfied with the information that the media provided on the swine flu. However, when it came to individual issues, the results were more varied. Four out of five thought that the media did a good job of providing information about how to protect oneself against infection, and two out of three were satisfied with the information about how to get vaccinated. About as many felt that they were informed of the dangers of falling sick and what to do if this happened. However, only one-third of the respondents were satisfied with the information about how good the vaccine was, and about half were satisfied with the information about the consequences of the swine flu for society.

A clear trend is that those who consumed news more frequently were more satisfied with the information about the swine flu than are those who rarely or never read morning papers or tabloids, watched TV, or listened to Public Radio.

Trust in how the media covered the swine flu was generally lower than the trust the public usually has in the media. Trust was especially lower with regard to the media that the public generally values. The already generally low trust in the tabloids declined almost to zero. There seems to have been a great deal of scepticism regarding the news media's coverage of the epidemic and its consequences for society. One possible explanation is that people felt that they received abun-

dant and easily comprehensible information, but did not really rely on what they were told.

On the other hand, the public has a relatively high degree of trust in how government agencies handled the flu. Between 40 and 50 per cent reported that they had a high or fairly high degree of trust in how the government, central government agencies, the county councils, and their own municipalities had handled the epidemic. Only 30 per cent, however, expressed trust in the pharmaceuticals industry.

The level of anxiety people experienced affected their willingness to get vaccinated. Among those who felt concern for themselves due to the swine flu, 71 per cent reported that they had already been vaccinated or intended to get vaccinated. Among those who were concerned about the consequences of the infection to society, the corresponding percentage was 65 per cent. An estimated 5.5 to 6 million Swedes were vaccinated, corresponding to about 60 per cent of the population.

Abundant information but no critical examination

A very brief summary of this study is that the government agencies succeeded in their vaccination campaign against the swine flu, and that the major Swedish media contributed a great deal to this result. Their coverage was focused on providing information about the course of events, and to alert the public about the threats and the risks inherent in the epidemic. The public was largely satisfied in the media's coverage, even though they did not fully trust it, and fully 60 per cent of the population got vaccinated.

Another conclusion, however, is that the media failed in its responsibility to undertake a critical examination in connection with the swine flu. There were instances of a critical approach, particularly in connection with the side effects of the vaccine, and

some articles wondered why Sweden did not have its own vaccine factory. One of the morning papers, *Svenska Dagbladet*, was expressly critical to the vaccination campaign. However, there was no investigative journalism as to the grounds on the basis for WHO's issuance of a pandemic warning, or the circumstances regarding the contract for vaccine deliveries between the Glaxo Smith Kline pharmaceuticals manufacturer and the Swedish government.

Short-term, the government agencies, the public and the media themselves benefited from the abundant information, but long-term, all of these suffered a disadvantage by having many questions remain unanswered, and by certain circumstances still remaining unclear.

Possibly, the media were not capable of conducting, or consciously chose not to conduct, two parallel discussions, one of which promoted the government's vaccination campaign, and the other, questioning it. There was a risk that the coverage could be perceived as contradictory, and thereby less credible. But one can also ask why no critical examination was undertaken when the vaccine supply contract was entered into in 2007, or when the issue of WHO's pandemic alert was raised in the Council of Europe in January 2010.

REFERENSER

- Allern, Sigurd (2001): *Nyhetsverdier – om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Altheide, David L (2002): *Creating Fear. News and the Construction of Crisis*. New York: Aldine de Gruyter.
- Altheide, David L & Snow, Robert P (1979): *Media Logic*. Beverly Hills, London, New Delhi: Sage.
- Andersson Odén, Tomas, Ghersetti, Marina & Wallin, Ulf (2005): *Tsunamins genomslag*. Stockholm: KBM:s temaserie, 2005:13.
- Andersson Odén, Tomas, Ghersetti, Marina & Wallin, Ulf (2008): *När hoten kommer nära. Fågelinfluensa och tuberkulos i svensk medierapportering*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Asp, Kent (1986): *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademiliteratur.
- Asp, Kent (1992): Demokratin och det journalistiska uppdraget. I Kruse, Birgitta (red): *Uppdraget*. Stockholm: Tidens förlag/Svenska journalistförbundet.
- Asp, Kent (1995): Medierna och folkstyrelsen. I Severinsson, Ronny (red): *Studier i medielandskapet*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Atkin, Charles K & Freimuth, Vicki S (1989): Formative Evaluation Research in Campaign Design. I Rice, Ronald E & Atkin, Charles K (red): *Public Communication Campaigns*. Newbury Park: Sage.
- Beck, Ulrich (1998): *Risksamhället. På väg mot en ny modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Bremberg, Sven (1988): Hälsoupplysning i skolan ineffektiv – framgångsrika program finns men används ej. *Läkartidningen*, 14:1221–1222.
- Coleman, Cynthia-Lou (1993): The Influence of Mass Media and Interpersonal Communication on Societal and Personal Risk Judgments. *Communication Research*, 1993; 20; 611–628.
- Elgh, Fredrik (2007): Pandemiens påverkan på samhället. *Läkartidningen nr 8, volym 104*.
- Elgh, Fredrik & Tegnell, Anders (2006): Spanska sjukans virus uppväckt från de döda. *Läkartidningen nr 24–25, volym 103*.
- Elliot, Maria (1997): *Förtroendet för medierna*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Entman, Robert (1993): Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43 (4): 51–58.
- Eriksson, Tilda (2010): *Pandemigarantiavtalet – när förtur blir fotboja*. Kandidatuppsats. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Findahl, Olle (2010): Svenskarna och Internet. *The World Internet Institute*. <http://www.wii.se/>, [10-05-17].
- Färdigh, Mathias A & Sternvik, Josefine (2008): Svenska folkets nyhetsvanor. I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Skilda världar. Trettioåtta kapitel om politik, medier och samhälle*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

- Gans, Herbert J (1979): *Deciding What's News*. New York: Vintage Books.
- Ghersetti, Marina (2000): *Sensationella berättelser*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Ghersetti, Marina (2007): Vad bestämmer nyhetsvärdet? I Asp, Kent (red): *Den svenska journalistkåren*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Ghersetti, Marina & Hjorth, Gunilla (2007): *Mördare och poliser. Två huvudaktörer i mediernas rapportering om Anna Lindh*. Stockholm: KBM:s temaserie, 2007:1.
- Hadenius, Stig, Weibull, Lennart & Wadbring, Ingela (2008): *Massmedier. Press, radio och tv i den digitala åldern*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Herlitz, Claes & Forsberg, Margareta (2010): Sexual behavior and risk assessment in different age cohorts in the general population of Sweden (1989-2007). *Scand J Public Health*. 2010 Feb.; 38(1):32–9. Epub 2009 Nov. 30.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2009): Höstligt institutionsförtroende. I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Svensk höst. Trettiofyra kapitel om svensk politik, medier och samhälle*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Hvitfelt, Håkan (1985): *På första sidan*. Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.
- Hvitfelt, Håkan (1986): *Difteri i pressen*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Hvitfelt, Håkan (1989): *Nyheter och verkligheten. Byggstenar till en teori*. Göteborgs universitet, Journalisthögskolan, rapport 1989:1.
- Israelsson, Karolina & Häggroth, Madelene (2010): *Kommunikation med sviniga förutsättningar. En studie om myndigheters kriskommunikationsarbete om svininfluensan på webben*. Kandidatuppsats. Institutionen för medie- och kommunikationsvetenskap, Mittuniversitetet i Sundsvall.
- Jacobsson, Diana (2010): *Viruset och vaccinet. En undersökning av pressens rapportering kring vaccinationen i samband med svininfluensan 2009*. Arbetsrapport nr 63. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
- Jarlbro, Gunilla (1998): Effektiv riskkommunikation – en fråga om förtroende? I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red): *Opinionsambället*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Jarlbro, Gunilla (1993): *Krisinformation ur ett medborgarperspektiv*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar, rapport nr 163:3.
- Jarlbro, Gunilla (2004a): *Krisjournalistik eller journalistik i kris?* Stockholm: Krisberedskapsmyndighetens temaserie, 2004:1.
- Jarlbro, Gunilla (2004b): *Hälsokommunikation – en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Morgan (2005): Folkhälsoministern om beredskapen: Rimligt med heltäckande vaccination trots miljardkostnader. *Läkartidningen*, nr 8.
- Kitzinger, Jenny & Reilly, Jaquie (1997): The Rise and Fall of Risk Reporting. Media Coverage of Human Genetics Research, 'False Memory Syndrome' and 'Mad Cow Disease'. *European Journal of Communication*, Vol. 12(3): 319–350.
- Kohring, Matthias & Matthes, Jörg (2007): Trust in News Media. Development and Validation of Multidimensional Scale. *Communication Research*, Vol. 34, No. 2: 231–252.
- Larsson, Inger & Palm, Lars (1985): *Värdinformatören*. Solna: LIC förlag.
- MacKenzie, Debora (2009): Swine flu: fact versus fantasy. *New Scientist*, Vol. 204, Issue 2732.
- McCombs, Maxwell E & Shaw, Donald L (1972): The Agenda-Setting Function of the Press. *Public Opinion Quarterly*, 36:176–187.
- McCombs, Maxwell E & Shaw, Donald L & Weaver, David (red) (1997): *Communication and Democracy. Exploring the Intellectual Frontiers in Agenda-*

- Setting Theory*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- McManus, John (1994): *Market Driven Journalism – Let the Citizen Beware?* Thousand Oaks: Sage.
- Modh, Malin (2003): *Intervjuundersökning med anledning av mordet på Anna Lindh, 15 september 2003*. Krisberedskapsmyndigheten, promemoria 2003-09-17.
- Moeller, Susan D (1999): *Compassion fatigue. How the media sell disease, famine, war and death*. New York: Routledge.
- Morton, Thomas A. & Duck, Julie M. (2001): Communication and Health Beliefs. Mass and Interpersonal Influences on Perceptions of Risk to Self and Others. I *Communication Research*, Vol. 28, No. 5: 602–626.
- Nord, Lars & Strömbäck, Jesper (2005): *Hot på agendan*. Stockholm: KBM:s temaserie, 2005:7.
- Nordlund, Roland (2000): Risk- och kriskommunikation: Myndigheter, medier, medborgare, att fördjupa och bredda ett forskningsfält. I Lindskog, Rolf, Nohrstedt, Stig-Arne & Warg, Lars Erik (red): *Risker, kommunikation och medier*. Lund: Studentlitteratur.
- Palm, Lars & Falkheimer, Jesper (2005): *Förtroendekriser. Kommunikationsstrategier före, under och efter*. Stockholm: KBM:s temaserie, 2005:5.
- Persson, Elisabeth & Jarlbro, Gunilla (1992): Tidig sexualdebut indikator på sexuellt riskbetende. *Läkartidningen*, volym 89, nr 15:127–1280.
- Socialstyrelsen (2005): *Beredskapsplanering för en pandemisk influensa. Nationella insatser*. Reviderad 2005-09-07.
- SOU 1975:78: *Svensk press. Pressens funktioner i samhället*. Finansdepartementet, Stockholm.
- SOU 1975:79: *Statlig presspolitik. Betänkande från 1972 års pressutredning*. Finansdepartementet, Stockholm.
- Sternvik, Josefine (2008): Medicobundna nyhetsvaror. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red): *Svensk höst. Trettiofyra kapitel om svensk politik, medier och samhälle*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Tulloch, John. & Lupton, Deborah. (2001): Risk, the Mass Media and Personal Biography. Revisiting Beck's 'Knowledge, Media and Information Society'. *Cultural studies*, Vol. 4(1):5–27.
- Weibull, Lennart (2009): Medieförtroendets villkor. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red): *Svensk höst. Trettiofyra kapitel om svensk politik, medier och samhälle*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart & Börjesson, Britt (1995): *Publicistiska seder: svensk pressetik i teori och praktik 1900-1994*. Stockholm: Svenska journalistförbundet/Tidens förlag.
- Weinstein, Neil D. (1984): Why It Won't Happen to Me: Perceptions of Risk Factors and Susceptibility. *Health Psychology*, 1984, 3 (5), 431–457.
- Weinstein, Neil D. (1987): Unrealistic Optimism About Susceptibility to Health Problems: Conclusions from a Community-Wide Sample. *Journal of Behavioural Medicine*, 1987, Vol. 10, No. 5, 481–500.
- Weinstein, Neil D. & Klein, William M. (1995): Resistance of Personal Risk Perceptions to Debasing Interventions. *Health Psychology*, 1995, Vol. 14, No. 2, 132–140.
- Wiik, Jenny (2010): *Journalism in Transition*. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
- Wilkinson, Iain (1999): News Media Discourse and State of Public Opinion on Risk. *Risk management: An International Journal*, 21–31.
- Østgaard, Einar (1969): *Nyhetsvärdering – massmedia och nyhetsförmedling*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.

INTERVJUADE PERSONER

Intervjuer med följande personer ligger till grund för sammanställningen och analysen i kapitel 8. Inom parentes anges den förkortning som använts i noterna till kapitlet.

BIRGITTA BRINK,
informationschef Smittskyddsinstitutet (Smi)

MARIA BRYTTING,
sektionschef Smittskyddsinstitutet (Smi)

URSULA FORNER,
kommunikationschef Läkemedelsverket (Läk)

INGER FRENDEL,
redaktionsansvarig krisinformation.se

MARIA GÄSSTE,
presschef Socialstyrelsen (SoS)

SARA JOHANSSON,
kommunikationsstrateg Socialstyrelsen (SoS)

SUSANNE KARREGÅRD,
informatör Smittskyddsinstitutet (Smi)

MARIA LARSSON,
folkhälsominister Socialdepartementet (SosD)

ANNIKA LINDE,
statsepidemiolog Smittskyddsinstitutet (Smi)

ULRIKA LYTH,
kommunikationsdirektör Socialstyrelsen (SoS)

ANDERS TEGNELL,
avdelningschef Socialstyrelsen (SoS)

NICLAS THORSELIUS,
pressekreterare Socialdepartementet (SosD)

SVANTE WERGER,
kommunikationsdirektör Myndigheten för samhälls-
skydd och beredskap (MSB)

ÅKE ÖRTQVIST,
smittskyddsläkare Stockholms läns landsting

Intervjuerna med Birgitta Brink och Ursula Forner är gjorda per telefon i september respektive juni 2010. De övriga intervjuerna är genomförda vid personliga möten, perioden februari–maj 2010. Dessa intervjuer har varat ½–1 timme vardera, och spelats in på band.

PUBLIKATIONER FRÅN JMG

Institutionen för journalistik, medier och kommunikation

Göteborgsstudier i masskommunikation (1980–1990)

Redaktör: Lennart Weibull

1. Weibull, Lennart (1983) *Tidningsläsning i Sverige*. Stockholm, Liber
2. Ohlsson, Anders (1989) *Politiska nyheter till nytta och nöje*. Stockholm, Almqvist & Wiksell International

Göteborgsstudier i journalistik, medier och kommunikation

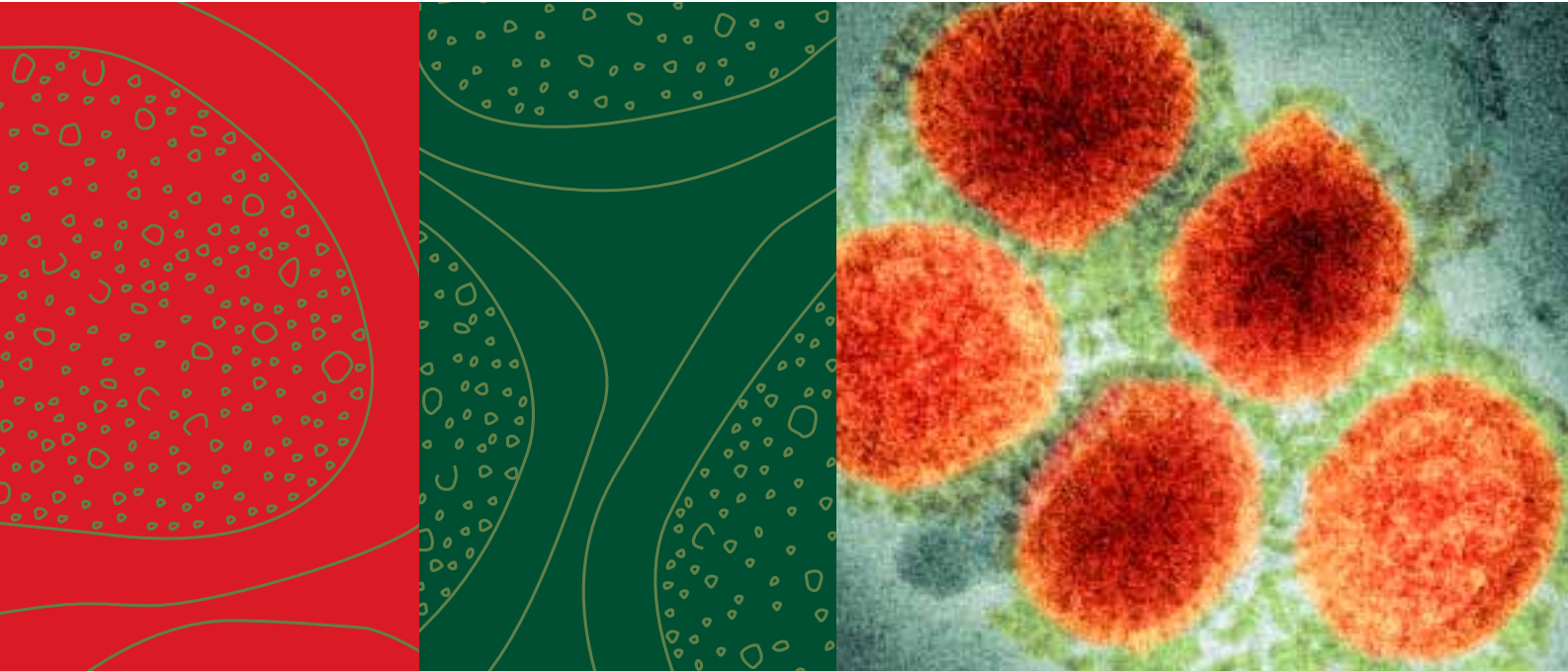
Redaktörer: Kent Asp och Lennart Weibull

3. Severinsson, Ronny (1994) *Tidningar i konkurrens. Dagstidningarnas agerande på lokala läsarmarknader i Västergötland 1950–1985*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
4. Reimer, Bo (1994) *The Most Common of Practices. On Mass Media Use in Late Modernity*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm
5. Wallin, Ulf (1994) *Vad fick vi veta? En studie i svenska nyhetsmediers rapportering åren före folkomröstningen om EU*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
6. Weibull, Lennart och Kratz, Charlotta (red) (1995) *Tidningsmiljöer. Dagstidningsläsning på 1990-talet*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
7. Borden, William (1995) *Power Plays. A Comparison Between Swedish and American Press Policies*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
8. Tassew, Admassu (1995) *Reporting a Pandemic. A Comparative Study of AIDS News Coverage in African and European Dailies*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
9. Djerf-Pierre, Monika (1996) *Gröna nyheter. Miljö-journalistiken i televisionens nyhetssändningar 1961–1994*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
10. Andersson Odén, Tomas (1996) *Principer på pränt. En studie av redaktionella mål inom den svenska dagspressen*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
11. Melin-Higgins, Margareta (1996) *Pedagoger och spårhundar. En studie av svenska journalisters yrkesideal*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
12. Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Institutionen för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet
13. Asp, Kent, Johansson, Bengt och Larsson, Larsåke (1997) *Nära nyheter. Studier om kommunaljournalistik*. Institutionen för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet

14. Carlsson, Ulla (1998) *Frågan om en ny internationell informationsordning. En studie i internationell mediepolitik*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
15. Johansson, Bengt (1998) *Nyheter mitt ibland oss. Kommunala nyheter, personlig erfarenhet och lokal opinionsbildning*. Institutionen för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet
16. Wallin, Ulf (1998) *Sporten i spalterna. Sportjournalistikens utveckling i svensk dagspress under 100 år*. Institutionen för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet
17. Larsson, Larsåke (1998) *Nyheter i samspel. Studier i kommunjournalistik*. Institutionen för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet
18. Weibull, Lennart och Wadbring, Ingela (red) (1998): *Publik och medier 1996/1997. Särtryck av artiklar om medier ur SOM-rapporterna nr 18 och 19*. Institutionen för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet
19. Lindstedt, Inger (1998) *Till de unga, till dem som ämna bliva tidningsmän. Handböcker i journalistik*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
20. Dahlén, Peter (1999) *Från Vasaloppet till Sportextra. Radiosportens etablering och förgrening 1925–1995*. Stiftelsen Etermedierna i Sverige, Stockholm
21. Löfgren Nilsson, Monica (1999) *På Bladet, Kuri- ren och Allehanda. Om ideal och organiseringsprinciper i den redaktionella vardagen*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
22. Wadbring, Ingela och Weibull, Lennart (red) (2000) *Tryckt. 20 kapitel om dagstidningar i början av 2000-talet*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
23. Andersson Odén, Tomas (2000) *Skaraborgar'n och Spionen. Tidningar i Västra Götaland genom 250 år*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
24. Ghersetti, Marina (2000) *Sensationella berättelser. En studie av nyheter från Angola 1987 och om Prinsessan Diana 1997 i dagstidningar, radio och tv*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
25. Örnebring, Henrik (2001) *TV-Parlamentet. Debattprogram i svensk TV 1956–1996*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
26. Andersson Odén, Tomas (2001) *Redaktionell policy. Om journalistikens mål och inriktning i svensk dagspress*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
27. Jansson, André (2001) *Image Culture: Media, Consumption and Everyday Life in Reflexive Modernity*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
28. Nilsson, Åsa och Severinsson, Ronny (2001) *Trender och traditioner i svensk morgonpress 1987–1999*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
29. Stål, Margareta (2002) *Signaturen Bansai. Ester Blenda Nordström – pennskaft och reporter i det tidiga 1900-talet*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
30. Wadbring, Ingela; Weibull, Lennart och Bergström, Annika (red): (2002) *Efter Arbetet. Synen på nedläggningen och dess konsekvenser*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
31. Palm, Göran (2002) *I nationens och marknadens intresse. Journalister, nyhetskällor och EU-journalistik*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
32. Wadbring, Ingela (2003) *En tidning i tiden? Metro och den svenska dagstidningsmarknaden*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet

- nen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
33. Wallin, Ulf (2003) *Utlandsbilden i landsortspres- sen. Före, under och efter kampen mellan TT och FLT*. Institutionen för journalistik och masskom- munikation, Göteborgs universitet
  34. Rahbek, Per (2004) *Från centralstyrning till lokal- radio. Produktion och distribution inom Radiotjänst och Sveriges Radio*. Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
  35. Sundin, Ebba (2004) *Seriegubbar och terrorkrig. Barn och dagstidningar i ett förändrat medieland- skap*. Institutionen för Journalistik och masskom- munikation, Göteborgs universitet
  36. Jönsson, Anna Maria (2004) *Samma nyheter eller likadana? Studier av mångfald i svenska TV-nyhe- ter*. Institutionen för Journalistik och masskom- munikation, Göteborgs universitet
  37. Brune, Ylva (2004) *Nyheter från gränsen. Tre stu- dier i journalistik om invandrare, flyktingar och rasistiskt våld*. Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
  38. Fogelberg, Karin (2004) *Reportrar på plats. Studier av krigsjournalistik 1960-2001*. Institutionen för Jour- nalistik och masskommunikation, Göteborgs univer- sitet
  39. Asp, Kent (2004) *Jordskredssegern. Medierna och folk- omröstningen om euron*. Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
  40. Bergström, Annika (2004) *nyhetsvanor.nu. Nyhets- användning på internet 1998-2003*. Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göte- borgs universitet
  41. Bergström, Annika, Wadbring, Ingela och Wei- bull, Lennart (2005) *Nypressat. Ett kvartssekel med svenska dagstidningsläsare*. Institutionen för Journa- listik och masskommunikation, Göteborgs univer- sitet
  42. Andersson, Magnus (2006) *Hemmet och världen. Rumsliga perspektiv på medieanvändning*. Institu- tionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
  43. Johansson, Bengt (2006) *Efter valstugorna. Skan- dalstrategier och mediemakt*. Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet 2006
  44. Edström, Maria (2006) *TV-rummets eliter. Före- ställningar om kön och makt i fakta och fiktion*. Institutionen för Journalistik och masskommuni- kation, Göteborgs universitet
  45. Viscovi, Dino (2006) *Marknaden som mönster och monster. Ekonomiska experter och nyheter om ekonomi i Rapport 1978-1998*. Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet 2006
  46. Svensson, Anders (2007) *Från norra ståplats till cyberspace. En beskrivning av en diskussion på inter- net om ishockey utifrån ett offentlighetsperspektiv*. Institutionen för Journalistik och masskommuni- kation, Göteborgs universitet
  47. Bengtsson, Stina (2007) *Mediernas vardagsrum. Föreställningar om kön och makt i fakta och fiktion*. Institutionen för Journalistik och masskommuni- kation, Göteborgs universitet
  48. Asp, Kent (red) (2007) *Den svenska journalistkä- ren*. Institutionen för Journalistik och masskom- munikation, Göteborgs universitet
  49. Sternvik, Josefine (2007) *I krympt kostym. Mor- gontidningarnas formatförändring och dess conse- kvenser*. Institutionen för Journalistik och mass- kommunikation, Göteborgs universitet
  50. Grusell, Marie (2008) *Reklam – en objuden gäst? Allmänhetens uppfattningar om reklam i morgon- press och tv*. Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
  51. Melin, Margareta (2008) *Gendered Journalism Cultures. Strategies and Tactics in the Fields of Jour-*

- nalism in Britain and Sweden.* Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
52. Englund, Liselotte (2008) *Katastrofens öga. En studie av journalisters arbete på olycksplats.* Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
  53. Fredriksson, Magnus (2008) *Företags ansvar. Marknadens retorik. En analys av företags strategiska kommunikation.* Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
  54. Andersson Odén, Tomas; Ghersetti, Marina & Wallin, Ulf (2009). *När hoten kommer nära. Fågelinfluensa och tuberkulos i svensk massmedierapportering.* Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
  55. Andersson, Ulrika (2009) *Journalister och deras publik. Förhållningssätt bland svenska journalister.* Institutionen för Journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
  56. Monika Djerf-Pierre & Lennart Weibull (red.) (2009) *Ledarskap i framgångsrika tidningsföretag.* Institutionen för Journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
  57. Bjur, Jakob (2009) *Transforming Audiences. Patterns of Individualization in Television Viewing.* Institutionen för Journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
  58. Sandstig, Gabriella (2010) *Otrygghetens landskap. En kartläggning av otryggheten i stadsrummet och en analys av bakomliggande orsaker, med fokus på mediernas roll.* Institutionen för Journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
  59. Wiik, Jenny (2010) *Journalism in Transition. The Professional Identity of Swedish Journalists.* Institutionen för Journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
  60. Magnusson, Ann-Sofie (2010) *Bilden av psykiatriområdet. Nyhetsrapporteringen i Rapport 1980-2006.* Institutionen för Journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
  61. Broddason, Thorbjörn, Ullamaija Kivikuru, Birgitte Tufte, Lennart Weibull, Helge Östbye (red.) (2010) *Norden och världen. Perspektiv från forskningen om medier och kommunikation.* Institutionen för Journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
  62. Ghersetti, Marina & Odén, Tomas A. (2010) *Pandemin som kom av sig. Om svininfluensan i medier och opinion.* Institutionen för Journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.

PANDEMIN SOM KOM AV SIG

Om svininfluensan i medier och opinion

I april 2009 upptäcktes i Mexiko och USA en ny dödlig influensa som i de flesta sammanhang kom att kallas för svininfluensan. Redan den 11 juni samma år förklarade Världshälsoorganisationen WHO att influensan utvecklats till en pandemi, den första som drabbat världen på nära 40 år. I denna rapport analyseras hur de största svenska nyhetsmedierna rapporterade om influensan, och hur allmänheten uppfattade hotet och mediernas rapportering.

Författarna, Marina Gherseti och Tomas A. Odén, är verksamma som forskare och lärare vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG), vid Göteborgs universitet. De har tidigare bland annat skrivit om mediernas agerande vid tsunami-katastrofen 2004 samt om mediernas bevakning av fågelinfluensan 2004–2006.

JMG